

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 35

Заснована 1993 року

Харків

2019

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням у галузі політичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21.12.2015).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 9 від 30.09.2019 р.)

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Фісун О. А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна (відповідальний редактор); **Гейл Г.** – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (Вашингтон, США); **Дерлугьян Г. М.** – професор Нью-Йоркського університету (США); **Журженко Т. Ю.** – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія); **Зеленько Г. І.** – докт. політ. наук, професор, зав. відділом теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України; **Карпенко І. В.** – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Круглашов А. М.** – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; **Півнева Л. М.** – докт. політ. наук, професор ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Розумний М. М.** – докт. політ. наук; **Романюк А. С.** – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка; **Рубанов В.В.** – докт. політ. наук, професор кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Панченко Т.В.** – докт. політ. наук, професор кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Шаповаленко М.В.** – докт. політ. наук, професор ХНУ імені В.Н. Каразіна (заступник голови); **Работягова І.В.** – канд. політ. наук, доцент кафедри політології ХНУ імені В.Н.Каразіна (відповідальний секретар).

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2019

ЗМІСТ

Гайко О. С. Проблематика суверенітету в макроісторичній політологічній перспективі	6
Хомей О. Д. Актуальні проблеми розвитку громадянського суспільства та його вплив на реформи задля забезпечення національної безпеки в Україні	13
Тимчишин Б. В. Тотальна інклюзивність в демократії як проблема політичного розвитку (англійською)	20
Божко П. А. Моделі та концепції модернізації державного управління	28
Кисельова В. А. Дослідження феномена ідентичності: теоретичний рівень	36
Бакуменко О. О., Кашаба О. Ю., Щербина І. В. Гендерна рівність в Україні: аналіз нормативно-правових актів (англійською)	43
Зінченко М. В. Порівняння результатів парламентських виборів 2012-2019 рр. в Україні	56
Півнева Л. М. Політичний портрет університетського професора: деякі тенденції в епоху глобалізації (англійською)	64
Даник Ю. Г., Семенкова М. А. Керована міграція як засіб досягнення цілей гібридної війни (англійською)	72
Савон В. В. Брекзїт як прояв кризи ліберальної демократії у Сполученому Королівстві	79

СОДЕРЖАНИЕ

Гайко О. С. Проблематика суверенитета в макроисторической политологической перспективе	6
Хомей О. Д. Актуальные проблемы развития гражданского общества и его влияние на реформы для обеспечения национальной безопасности в Украине	13
Тимчишин Б. В. Тотальная инклюзивность в демократии как проблема политического развития (на англ. яз.)	20
Божко П. А. Модели и концепции модернизации государственного управления	28
Киселева В. А. Исследование феномена идентичности: теоретический уровень	36
Бакуменко Е. А., Кашаба О. Ю., Щербина И. В. Гендерное равенство в Украине: анализ нормативно-правовых актов (на англ. яз.)	43
Зинченко Н. В. Сравнение результатов парламентских выборов 2012-2019 гг. в Украине.	56
Пивнева Л. М. Политический портрет университетского профессора: некоторые тенденции в эпоху глобализации (на англ. яз.)	64
Даник Ю. Г., Семенкова М. А. Управляемая миграция как средство достижения целей гибридной войны (на англ. яз.)	72
Савон В. В. Брексит как проявление кризиса либеральной демократии в Соединенном Королевстве	79

CONTENT

Gaiko O. The Problem of Sovereignty in the Macrohistorical Political Perspective	6
Khomei O. Current Problems of Civil Society Development and Their Impact on Reforms to Ensure National Security in Ukraine	13
Tymchyshyn B. Total Inclusion in Democracy as a Problem of Political Development	20
Bozhko P. Models and Concepts of Modernization of Government	28
Kyselova V. Identity Phenomenon Research: Theoretical Level	36
Bakumenko O., Kashaba O., Shcherbyna I. Gender Equality in Ukraine: Analysis of Legal Acts	43
Zinchenko M. Comparison of Results of Parliamentary Elections 2012-2019 in Ukraine	56
Pivneva L. Political Portrait of a University Professor: Some Tendencies in the Globalization Era	64
Danyk Y., Semenkova M. Directed Migration as the Means to Achieve the Hybrid War Goals	72
Savon V. Brexit as a Manifestation of the Crisis of Liberal Democracy in the United Kingdom	79

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-01
УДК: 321.001

Гайко Олег Сергійович

ст. викладач, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

ПРОБЛЕМАТИКА СУВЕРЕНІТЕТУ В МАКРОІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Аналізується макроісторична перспектива дослідження суверенітету в рамках політичної теорії, яка представлена світ-системним аналізом, військово-податковою теорією держави та політичним марксизмом. Розглянуто актуальність підходу, що пропонують макрополітологічні теорії для досліджень сучасного стану суверенітету. Простежено теоретичні передумови формування цих теорій, що зумовлено пошуками принципово нових підходів у 1970-х рр. до аналізу сучасних політичних і державних інститутів, акцентовано увагу на впливі творчого спадку М. Вебера в процесі концептуалізації макроісторичних політологічних теорій. Проаналізовано базові теоретичні підходи світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, Дж. Аррігі), військово-податкової теорії держави (Ч. Тіллі, В. Мак-Ніл, М. Манн) та політичного марксизму (Р. Бреннер, П. Андерсон, Б. Тешке) до процесу становлення й розвитку держав протягом Нового часу. Проблема суверенітету розглядається через аналіз передумов формування базових державних інститутів в історичній перспективі, що є визначальним підходом макроісторичних політологічних теорій.

Виявлено, що попри відмінності у підходах, світ-системний аналіз і військово-податкова теорія держави можна зіставляти як зовнішній і внутрішній контури проблематики суверенітету в історичному процесі становлення та розвитку європейських держав протягом Нового часу, акцентовано особливу увагу на ролі економічно детермінованих соціальних перетворень Нового часу в рамках теоретичного підходу, який пропонує політичний марксизм. Зазначається спільне в підходах аналізованих теорій до процесу становлення держав сучасного типу, що конкретизується наступними позиціями: держава сучасного типу як унікальний феномен Західної Європи, особлива роль капіталізму в процесі соціально-політичних і економічних перетворень Нового часу, вдала конфігурація чинників в історичному процесі, що зумовила появу національної держави, досягнення балансу між інтересами різноманітних груп, структурні соціально-політичні і економічні зміни як реакція на зовнішні і внутрішні виклики, міждисциплінарний характер теорій.

Ключові слова: світ-системний аналіз, військово-податкова теорія держави, політичний марксизм, суверенітет, національна держава, капіталізм

Гайко Олег Сергеевич
ст. преподаватель, к. полит. н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

ПРОБЛЕМАТИКА СУВЕРЕНИТЕТА В МАКРОИСТОРИЧЕСКОЙ ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Анализируется макроисторическая перспектива исследования суверенитета в рамках политической теории, которая представлена мир-системным анализом, военно-налоговой теорией государства и политическим марксизмом. Рассмотрена актуальность подхода, который предлагают макрополитологические теории для исследования современного состояния суверенитета. Прослежены теоретические предпосылки формирования этих теорий, что обусловлено поисками принципиально новых подходов в 1970-х гг. к анализу современных политических и государственных институтов, акцентировано внимание на влиянии творческого наследия М. Вебера в процессе концептуализации макроисторических политологических теорий. Проанализировано базовые теоретические подходы мир-системного анализа (И. Валлерстайн, Дж. Арриги), военно-налоговой теории государства (Ч. Тилли, В. Мак-Нил, М. Манн) и политического марксизма (Р. Бреннер, П. Андерсон, Б. Тешке) к процессу становления и развития государств в течении Нового времени. Проблема суверенитета рассматривается через анализ предпосылок формирования базовых государственных институтов в исторической перспективе, что является определяющим подходом макроисторических политологических теорий.

Выявлено, что вопреки различиям в подходах, мир-системный анализ и военно-налоговая теория государства могут быть сопоставлены как внешний и внутренний контуры проблематики суверенитета в историческом процессе становления и развития европейских государств на протяжении Нового времени, акцентировано особое внимание на роли экономически детерминированных социальных преобразований Нового времени в рамках теоретического подхода, который предлагает политический марксизм. Отмечается общее в подходах анализированных теорий к процессу становления государств современного типа, что конкретизируется следующими позициями: государства современного типа как уникальный феномен Западной Европы, особая роль капитализма в процессе социально-политических и экономических преобразований Нового времени, удачная конфигурация факторов в историческом процессе которая обусловила появление национального государства, достижение баланса между интересами разнообразных групп, структурные социально-политические и экономические изменения как реакция на внешние и внутренние вызовы, междисциплинарный характер теорий.

Ключевые слова: мир-системный анализ, военно-налоговая теория государства, политический марксизм, суверенитет, национальное государство, капитализм.

Oleg Gaiko
Assistant professor in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
O.Gaiko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

THE PROBLEM OF SOVEREIGNTY IN THE MACROHISTORICAL POLITICAL PERSPECTIVE

The article analyzes the macrohistorical perspective of the study of sovereignty in the framework of political theory represented by a world-system analysis, the war-taxation theory of the state and political Marxism. The relevance of the approach proposed by macro-political theories for studying the current state of sovereignty is considered. The theoretical prerequisites for the formation of these

theories are investigated, which were caused by the search for fundamentally new approaches in the 1970s. in analysis of modern political and state institutions, attention is focused on the influence of the creative heritage of M. Weber in the process of conceptualization of macrohistorical political theories. The basic theoretical approaches of world-system analysis (I. Wallerstein, J. Arrigi), the war-taxation theory of the state (Ch. Tilly, W. McNeill, M. Mann) and political Marxism (R. Brenner, P. Anderson, B. Teschke) to the process of formation and development of states during the Modern era are analyzed. In this article the problem of sovereignty is examined through an analysis of the prerequisites for the formation of basic state institutions in a historical perspective, which is the main approach of macrohistorical political theories. It is revealed that, despite the differences in approaches, the world-system analysis and the war-taxation theory of the state can be compared as the external and internal contours of the sovereignty problems in the historical process of the formation and development of European states during the Modern era, special attention is paid to the role of economically determined social transformations of Modern era in the framework of the theoretical approach that is offered by political Marxism. The similarities are noted in the approaches of the analyzed theories to the process of formation of modern type of states, which are specified in the following positions: modern type of states as a unique phenomenon in Western Europe, the special role of capitalism in the process of socio-political and economic transformations of Modern era, a successful configuration of factors in the historical process that led to the emergence nation state, achieving a balance between the interests of diverse groups, structural socio-political and economic changes as a response to external and internal challenges, the interdisciplinary nature of theories.

Keywords: world-system analysis, war-taxation theory of the state, political Marxism, sovereignty, nation state, capitalism.

Глобальні політичні, соціальні та економічні трансформації кінця ХХ – початку ХХІ століть актуалізували дискусію в соціальних науках щодо ролі держав в сучасному світі. Не викликає особливих заперечень все частіше артикульована позиція – держава як організаційна структура знаходиться в стані трансформації, що обумовлена зміною базового функціоналу держави, що, в свою чергу, детермінує зменшення суб'єктності держав. Зміна функціоналу і ролі держави в сучасному світі простежується в низці явищ, які не можна вважати поодинокими винятками, а радше проявами загальної тенденції – зростання економічного і політичного впливу транснаціональних корпорацій, які спираючись на ефективну організаційну структуру і кооптацію ресурсів збільшили протягом ХХ століття власну суб'єктність і мають можливість конкурувати з державами за реалізацію власних інтересів; приватизація приватним капіталом не лише стратегічних секторів економіки, але й функцій, які традиційно вважалися прерогативою держави (охорона здоров'я, правоохоронна діяльність, військова сфера, соціальна сфера тощо); втрата державою монополії на застосування насилля через скорочення чисельності армій, що характерна для багатьох розвинутих країн, на тлі появи і розповсюдження приватних армій (послугами яких

користуються як держави, так і приватний капітал), приватних охоронних організацій, які займаються не лише охороною конкретних (в тому числі і державних) організацій, а й виконують специфічні функції із дотримання правопорядку, розвідки, розслідувань; зростання ролі міжнародних організацій і міжнародного права; збільшення кількості держав, неспроможних забезпечити повноцінний контроль над власною територією, що зумовлює зростання чисельності невизнаних держав та, відповідно, зростання кількості «неспроможних держав» (*failedstate*); поява нових засобів комунікації, що призводить до зменшення суб'єктності держави в інформаційній сфері. Трансформація сучасних держав актуалізує необхідність переосмислення теорії суверенітету, яка утверджує ідею єдиної і неподільної влади в межах конкретної території держави; саме становлення національної держави в якості основного суб'єкта внутрішньої і зовнішньої політики безпосередньо пов'язано із розвитком теорії суверенітету протягом всього Нового часу. Фактично теорія суверенітету концептуалізувала розвиток національної держави як організаційної структури, яка до другої половини ХХ століття постійно збільшувала власну суб'єктність та сферу втручання. Зменшення суб'єктності держави та поява альтернативних суб'єктів, що ми спостерігаємо сьогодні, зумовлює необхідність

актуалізувати проблематику суверенітету в рамках політичної теорії.

У статті пропонується розглянути макроісторичну перспективу досліджень суверенітету в сучасній політичній науці. Перевагами макроісторичного підходу є розгляд проблематики суверенітету в широкій історичній перспективі, при цьому наголос робиться на базових чинниках, що зумовили появу та еволюцію національних держав. Саме чітке виділення соціальних, політичних і економічних чинників являє собою зручний теоретичний інструмент для аналізу сучасного стану національних держав, оскільки ми можемо простежити, чим детермінована поява конкретних державних функцій і наскільки вони є необхідними сьогодні.

У рамках макроісторичних політологічних теорій буде розглянуто світ-системний аналіз (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Дж. Аррігі), військово-податкову теорію держави (Ч. Тіллі, В. Мак-Ніл), політичний марксизм (Р. Бреннер, П. Андерсон, Б. Тешке). Варто зазначити, що макроісторичний підхід не обмежуються зазначеними теоріями і авторами, такий вибір теорій і авторів обумовлений необхідністю розглянути базові ідеї цього теоретичного напрямку і виявити принципи відмінності в підходах до процесу формування та еволюції європейських держав протягом Нового часу між різними теоріями в межах макроісторичної традиції.

Поява макроісторичного підходу в політичній теорії зумовлена особливостями розвитку соціальних наук (в першу чергу американських) в 1970-х рр. Можна виділити основні передумови появи макроісторичних теорій.

По-перше, розпад європейських імперій і поява низки незалежних держав в Африці та Азії актуалізував необхідність вивчення політичних режимів і економік цих регіонів, а також пошуки теоретичних підходів до швидкої політичної, економічної та соціальної модернізації.

По-друге, криза теорії модернізації, яка протягом тривалого часу зберігала інтелектуальну «монополію» на рекомендації і концептуалізацію ідей відносно успішної модернізації країн що розвиваються. Відносно проста дихотомія «традиція-сучасність» та ідея неминучого переходу від традиційних суспільств до сучасності, що були теоретичною основою теорії модернізації, в 1970-х рр. починають ставитися під сумнів через накопичення великої кількості

емпіричного матеріалу з країн третього світу, який не міг бути пояснений з точки зору тих концептуальних парадигм, на яких базувалась теорія модернізації.

По-третє, критика теорії модернізації зумовила принципове перенесення акценту в дискусіях з проблеми модернізації країн третього світу на Європу. Якщо в рамках теорії модернізації була сформульована проблема – як країнам, що розвиваються, досягти такого рівня соціально-політичної та економічної організації, як у країнах Західної Європи і Північної Америки, то критика теорії модернізації зумовила появу іншого питання – як країни Західної Європи і Північної Америки досягли такого рівня соціально-політичної та економічної організації. Розв'язання цієї проблеми вимагало актуалізації історичних досліджень щодо витоків формування європейських держав на межі Пізнього Середньовіччя та початку Нового часу, і ці дослідження мали носити міждисциплінарний характер на перетині економічних, соціологічних, політологічних та історичних дисциплін.

Теоретичним поштовхом до розвитку макроісторичного підходу була повторна актуалізація творчого спадку М. Вебера наприкінці 1960 – початку 1970 рр. Перша актуалізація робіт М. Вебера була здійснена в 1930-х рр. зусиллями американського соціолога Т. Парсонса, який переклав роботу М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» англійською мовою; саме завдяки Т. Парсонсу ця робота стає найбільш відомою із доробку М. Вебера. Другий етап актуалізації М. Вебера пов'язаний із його роботою «Господарство і суспільство», саме «відкриття» цієї книги стає поштовхом до розвитку макроісторичних політологічних теорій.

Основними ідеями М. Вебера, які вплинули на розвиток макроісторичних теорій, можна вважати визначення держав сучасного типу, які є суто європейським феноменом початку Нового часу, їх виникнення і розвиток безпосередньо зумовлені капіталізмом. Ці держави характеризуються наявністю раціональної бюрократії, монополії на застосування насилля, легальністю та легітимністю (Вебер 2012), що в сукупності формує досить ефективну організаційну модель – державу сучасного типу, яка здатна забезпечувати внутрішній правопорядок, раціоналізувати простір, вилучати ресурси та конкурувати з іншими державами.

Світ-системний аналіз як зовнішній контур суверенітету

Основоположником світ-системного аналізу прийнято вважати французького історика, представника школи «Анналів» Ф. Броделя, який у фундаментальній три-томній роботі «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.» описує взаємозумовленість між економікою, культурою і соціальними практиками доіндустріальної Європи, фокусуючись на двох рівнях дослідження: структури повсякденності (їжа, одяг, листування, мода, звичаї) та структури довгої протяжності (*longuedurée*) – тривалі цикли в капіталістичній економіці, які Ф. Бродель називає «світ-економікою» (Бродель 1997). Світ-економіка утворює єдину, самодостатню соціально-економічну структуру, яка передбачає наявність центру і периферії. В такій структурі центр представлений великим містом, пізніше – національною державою. В європейській історії з XII-XIII ст. відбувається постійний поетапний процес зміни центрів (Генуя, Антверпен, Амстердам, Лондон). Ф. Бродель досить переконливо показує як соціальні і культурні практики формуються в межах світ-економіки. Другою важливою ідеєю Ф. Броделя, окрім світ-економіки, є дещо незвичне, з огляду ліберального та марксистського підходів, розуміння капіталізму, яке протиставляється ринку і являє собою надбудову над ринковою економікою (яка існувала завжди) з метою створення монополії в існуючих конкурентних ринках.

Подальший розвиток ідей світ-економіки Ф. Броделя отримує в роботах американського соціолога І. Валлерстайна, який формує свою теорію світ-системного аналізу (Валлерстайн 2015). І. Валлерстайн виділяє докапіталістичний і капіталістичний етапи розвитку світ-економіки. Докапіталістичний етап характеризується неминуchoю еволюцією світ-економіки в світ-імперії (політичне об'єднання декількох світ-економік однією державою). Капіталістичний етап характеризується еволюцією світ-економіки в світ-систему, що є винятком із загальної закономірності розвитку світ-економіки, притаманної лише Європі. Капіталістична світ-економіка має ядро (найбільш розвинуті країни), напівпериферію (країни які мають можливість розвиватися) і периферію (найменш розвинуті країни). Країни ядра отримують економічні і політичні переваги від капіталістичної системи, країни напівпериферії

розвиваються в два етапи: перший – конкуренція в середині напівпериферії, другий – конкуренція за потрапляння до ядра, країни периферії несуть економічні і політичні витрати від капіталістичної системи, консервуючи малорозвиненість. У рамках ядра виділяється країна-лідер, яка і стає основним економічним, військовим і політичним гравцем. Капіталістична світ-система розвивається циклічно, кожен цикл характеризується зміною країни-лідера, новими технологіями, перехід від одного циклу до іншого відбувається через глобальну війну. Важливою ідеєю І. Валлерстайна є відмова від універсального лінійного розвитку, який пропонує теорія модернізації, можливість розвитку країни детермінована належністю до конкретного сегмента світ-системи, тобто країни периферії ніколи не зможуть досягти таких показників економічного, технологічного і соціального розвитку як країни ядра. Окрім цього, наявність дихотомії «ядро-периферія» зумовлена самою логікою функціонування світ-системи, країни-ядра мають такий високий рівень розвитку через наявність периферії, і навпаки – країни периферії відстають у своєму розвитку через наявність ядра.

Розвиток світ-системного аналізу продовжив Дж. Аррігі, який спираючись на роботи Й. Шумпетера і М. Кондратьєва, доповнив теорію І. Валлерстайна. Дж. Аррігі вводить поняття «цикл накопичення капіталу», що пов'язаний із конкретною країною-гегемоном (країною-лідером капіталістичного ядра). Цикл накопичення капіталу характеризується наявністю принципово нових технологій і нового джерела енергії, на якому базується економіка. Цикл накопичення капіталу проходить дві фази: матеріальна експансія і фінансова експансія (Аррігі 2006). На фазі матеріальної експансії основний капітал формується країною-гегемоном у сфері виробництва продукції завдяки володінню принципово новими технологіями, що дає можливість виробляти принципово новий товар і/або суттєво знизити собівартість виробництва товарів, які випускають і інші країни, тобто основою матеріальної експансії є економічні переваги, порівняно з іншими країнами, через володіння новими технологіями. На фазі фінансової експансії основний капітал формується у фінансовій сфері, що зумовлено поступовою втратою країною-гегемоном переваг від володіння технологіями, оскільки їх починають

опанувати інші країни, в таких умовах країна-гегемон починає використовувати свої переваги у вигляді відносно великої кількості фінансів, що були отримані на фазі матеріальної експансії для отримання прибутку через кредитування інших країн. На фазі фінансової експансії з'являються країни, які розвивають нові технології і отримують фінанси від країни-гегемону для розвитку цих технологій (Гайко 2014: 115). Завершення фази фінансової експансії характеризує завершення циклу накопичення капіталу, що призводить до протистояння між країнами, які успішно впровадили нові технології, між собою за можливість стати гегемоном, та між існуючим гегемоном і претендентом/претендентами на місце гегемона, протистояння завершується поразкою існуючої країни-гегемону, що зумовлює появу нового циклу накопичення капіталу і, відповідно, нового гегемона. Перехід від однієї фази до іншої в межах циклу накопичення капіталу відбувається через економічні кризи, перехід від фази матеріальної експансії відбувається через сигнальну кризу, а завершення фази фінансової експансії і завершення циклу накопичення капіталу – через термінальну кризу. На думку Дж. Аррігі, в капіталістичній системі послідовно змінювалися голландський цикл накопичення капіталу (XVII-XVIII ст.), британський цикл накопичення капіталу (XIX – початок XX ст.) та американський цикл накопичення капіталу (XX – початок XXI ст.). Перехід від одного циклу накопичення капіталу до іншого відбувається через масштабні війни, які, окрім руйнування інфраструктури і великих людських жертв, сприяють стрімкому розвитку нових технологій.

Військово-податкова теорія держави як внутрішній контур суверенітету

Військово-податкова теорія держави має на меті розкрити передумови формування національних держав у Західній Європі на початку Нового часу, основний акцент поставлений на ролі війни у формування державних інститутів (Тиллі 2009) та розвитку технологій, які зумовили подальшу еволюцію європейських держав (Мак-Нил 2008).

Криза феодалізму XIVст. посилює позиції королівської влади в протистоянні із феодальною знаттю, що детермінує поступовий процес централізації королівської влади. Постійні зовнішні і внутрішні виклики для королівської влади потребували найбільш ефективних відповідей, що було

реалізовано через поступове встановлення монополії на застосування насилля за допомогою формування успішної організаційної структури. Поява нової організаційної структури королівської влади безпосередньо пов'язана із революцією у військовій справі XVI-XVII ст., а саме – поширення артилерії, вогнепальної зброї, піхоти. В широкій теоретичній перспективі можна говорити про те, що революція у військовій справі уможливила перемогу королівської піхоти над аристократичною кавалерією, що остаточно закріплює позиції королівської влади над аристократією. Зміни в характері війни привели до того, що війна починає потребувати ефективної організації, а не лише навичок і мужності воїна, окрім цього, війни починають ставати все більш дорогими. В таких умовах королівська влада для закріплення отриманих позицій потребує ресурсів для підтримки армій, що й буде реалізовано у вигляді податків від населення. На думку Ч. Тілли, протягом Нового часу королівська влада зіштовхується з двома можливими стратегіями дії: територіально експансія та капіталістична експансія; найбільшого успіху у формуванні держави як організаційної структури досягають ті монархії, які ідуть шляхом поєднання обох стратегій (Тиллі 2009: 110-119).

Однак прагнення королівської влади перекласти тягар утримання армій на населення викликає невдоволення в різних його групах, що призводить до постійних пошуків компромісів, які формалізуються у вигляді конкретних державних інститутів протягом Нового часу. В такій перспективі поява представницької демократії є інституційно закріпленням компромісом між буржуазією і правлячими групами. Постійні пошуки компромісів і нових джерел наповнення бюджету активізували увагу на контролі над територією і населенням з боку королівської влади, що зумовлювало необхідність створення відповідних державних інститутів, які мали б раціоналізувати, структурувати та контролювати територія для більшої ефективності, що в перспективі веде до появи раціонально-бюрократичного типу управління.

Таким чином, сучасна держава, з точки зору військово-податкової теорії держави, є організацією, яка створена для ведення війн і посилення королівської влади, всі базові державні функції, тією чи іншою мірою, були направлені на проблему війни.

Політичний марксизм як альтернативний погляд на капіталізм

У межах макроісторичних політологічних теорій політичний марксизм займає досить критичну позицію як до світ-системного аналізу, так і до військово-податкової теорії держави. Критика політичним марксизмом ідей Ф. Броделя і школи світ-системного аналізу полягає в тому, що специфічний досвід капіталістичної Англії екстраполюється на інші регіони в минуле, що призводить до принципового нерозуміння природи капіталізму. Військово-податкова теорія держави критикується представниками політичного марксизму через її спробу показати абсолютистську Францію в якості першої держави сучасного типу, хоча Франція цього періоду, з точки зору політичного марксизму, характеризується як феодална країна.

Причиною несприйняття як світ-системного аналізу, так і військово-податкової теорії держави є теоретична позиція, на якій базується політичний марксизм, в її основі знаходиться ідея Р. Бреннера про природу капіталізму (Brenner 1977). Р. Бреннер висунув досить цікаву ідею появи капіталізму в марксистській парадигмі. Криза феодалізму посилює протистояння між королем і аристократією в трикутнику: населення-аристократія-король, суть протистояння зводиться до контролю над експлуатацією населення, яке набуває певної суб'єктності в результаті повстань. Протистояння завершується перемогою однією зі сторін; так результатом перемоги королівської влади у Франції є встановлення абсолютистського режиму, а результатом перемоги аристократії в Польщі – поява аристократичної республіки (Річ Посполита) і повторне закріпачення селянства. Обидві моделі являють собою реакцію на кризу феодалізму. Винятком у такій конфігурації, на думку Р. Бреннера, була Англія, яка опинилась у патовій ситуації боротьби між монархом і аристократією, жодна зі сторін не змогла отримати перемогу, що зумовило появу нової нетитулованої аристократії – джентрі. Відсутність можливості експлуатувати селянство сприяло появі ринку робочої сили, а відтак і появі капіталістичних відносин. Аргументація Р. Бреннера здатна пояснити феномен промислової революції в Англії, оскільки поява ринку робочої сили спричинила конкуренцію за кваліфікованих працівників, то заробітна плата постійно зростала, що зрештою створило соціальні передумови для зменшення витрат на робочу

силу, замінивши значну частину працівників паровими машинами.

Подальший розвиток ідей Р. Бреннера міститься в роботах П. Андерсона (Андерсон 2010) і Б. Тешке (Тешке 2011), які пояснюють виникнення капіталізму розмежуванням між політичним та економічним. Політична влада, на думку дослідників, безпосередньо пов'язана із доступом до ресурсів, що можна побачити на прикладі класичного феодалізму, який являє собою варіант поєднання економіки і політики; таке поєднання, в різних його проявах, існувало в багатьох культурах і епохах. Капіталізм з'являється через розмежування економіки і політики, які стають автономними сферами, в яких політичні позиції не тотожні доступу до ресурсів, а наближеність до правителя не гарантує успіх в економічній сфері. Розмежування економіки і політики сприяє появі раціональної деперсоналізованої бюрократії, яка є характерною для держав сучасного типу. Першою країною, в якій відбулось таке розмежування, була Англія, яку представники політичного марксизму вважають першим зразком держави сучасного типу. Саме ця організаційна модель була поширена протягом XIX-XX ст. в масштабах всього світу у вигляді національної держави.

Отже, макроісторичні політологічні теорії розглядають процес формування держав сучасного типу в широкій історичній перспективі, акцентуючи увагу на тому, що виникнення національних держав обумовлено кризою феодалізму. Поєднання капіталізму і організаційної структури спричинює появу раціональної бюрократії, яка забезпечує ефективне управління і пошуки ресурсів у рамках національної держави, що детермінує поширення цієї політичної організаційної моделі в масштабах усього світу. Особливість теоретичного підходу макроісторичних політичних теорій до проблематики суверенітету і національної держави полягає в тому, що політичний процес розглядається не як боротьба за втілення прогресивних ідей, а як реакція суб'єктів на структурні зміни до яких вони мають адаптуватися, змінюючи соціальні, політичні та економічні практики, котрі перебувають в турбулентному стані. Таким чином, остаточна конфігурація є результатом конкретного збігу чинників, у тому числі і випадковостей.

ЛІТЕРАТУРА

- Вебер, М. 2012. *Господарство і суспільство*. К.: Вид. дім «Всесвіт».
- Бродель, Ф. 1995. *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.* У 3-х т. Том 1. Структури повсякденності: можливе й неможливе. К.: Основи.
- Валлерстайн, І. 2015. *Мир-система Модерна*. Том I. Капіталістическое сельское хозяйство и истоки европейского мир-экономики в XVI веке. М.: Русский фонд содействия образованию и науке.
- Арриги, Д. 2006. *Долгий двадцатый век. Деньги, власть и истоки нашего времени*. М.: Издательский дом Территория будущего.
- Гайко, О. 2014. «Трансформація сучасної капіталістичної системи», *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер. Питання політології*. 27: 114-119.
- Тилли, Ч. 2009. *Принуждение, капитал и европейские государства. 990 – 1992 гг.* М.: Издательский дом Территория будущего.
- Мак-Нил, У. 2008. В погоне за мощью. Технология, вооруженная сила и общество в XI – XX веках. М.: Издательский дом Территория будущего.
- Brenner, R. 1977. "The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism". *New Left Review*, 104: 25-92.
- Андерсон, П. 2010. *Родословная абсолютистского государства*. М.: Издательский дом Территория будущего.
- Тешке, Б. 2011. *Миф о 1648 годе: класс, геополитика и создание современных международных отношений*. М.: Изд. дом. Гос. ун-та – Высшей школы экономики.

REFERENCES

- Weber, M. 2012. *Economy and Society*. K.: Publishing House «Vsesvit» (in Ukrainian)
- Braudel, F. 1995. *Material civilization, economy and capitalism, XV – XVIII st.* 3 volumes. Vol. 1. Structures of everyday life: possible and impossible. K.: Osnovy (in Ukrainian)
- Wallerstein, I. 2015. *Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the XVI Century*. M.: Russian Foundation for the Promotion of Education and Science (in Russian)
- Arrighi, G. 2006. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. M.: Publishing House "Territoria budushchego".(in Russian)
- Gaiko, O. 2014. Transformation of the modern capitalist system. *Visnyk KHNU imeni V.N. Karazina. Series «Pytannya politolohiyi»*, Issue 27: 114-119.(in Ukrainian)
- Tilly, Ch. 2009. *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. M.: Publishing House "Territoria budushchego".(in Russian)
- McNeill, W. *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society in the 11th – 20th centuries*. M.: Publishing House "Territoria budushchego" (in Russian)
- Brenner, R. 1977. *The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism*. *New Left Review*, 104: 25-92.
- Anderson, P. 2010. *The Genealogy of an Absolutist State*. M.: Publishing House "Territoria budushchego". (in Russian)
- Teschke, B. 2011. *The myth of 1648: Class, Geopolitics, and Marking of Modern International Relations*. M.: University press – Higher School of Economics (in Russian)

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-02
УДК 323.21:342.5: 351.815

Хомей Оксана Дмитрівна

аспірант,
Національний інститут
стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7А, Київ, 01030,
_oksana.khomei@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-1225-9485>

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЕФОРМИ
ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

Громадянське суспільство відіграє істотну роль у спробах побудувати функціонуючу демократію, підтримати верховенство права, просувати і захищати права людини, залишаючись водночас однією з головних рушійних сил реформ – продовжує співпрацю з державними агенціями у сфері розроблення політичної програми, а також певним чином бере

на себе частину відповідальності за здійснення реформ. Попри це його залучення у процеси вироблення державної політики все ще залишається декларативним у багатьох аспектах. Інноваційною тенденцією розвитку громадянського суспільства в Україні стало об'єднання ОГС та НУО у коаліції задля консолідації та пришвидшення реалізації реформ за допомогою методів адвокації та співпраці з державними органами. Так, 2017–2018 роки позначилися напруженням між громадянським суспільством і владою попри реалізацію ухваленої у 2016 році Національної стратегії розвитку громадянського суспільства. Проте у 2019 році спостерігається тенденція до сприяння покращенню стану його розвитку державою значною мірою завдяки скасуванню вимог обов'язкового декларування доходів активістами, що визнано антиконституційним, а також завдяки запровадженню можливості онлайн-реєстрації благодійних організацій, громадських об'єднань, та інших видів об'єднання громадян на урядовому порталі.

Аналізуються стан розвитку, проблеми та виклики громадянського суспільства в рамках імплементації реформ та євроінтеграції, а також окреслено його вплив на реалізацію реформи в Україні, соціально-економічного поступу та забезпечення національної безпеки України. Також проаналізовано сприйняття населенням реформ і тенденцію зростання довіри до ОГС громадянами України.

Ключові слова: громадянське суспільство, євроінтеграція, реформи, національна безпека, ОГС, коаліції громадянського суспільства.

Хомей Оксана Дмитрієвна

аспірант,
Национальный институт
стратегических исследований,
ул. Пирогова, 7А, Киев, 01030,
oksana.khomei@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-1225-9485>

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РЕФОРМЫ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Гражданское общество играет существенную роль в попытках построить функционирующую демократию, поддержать верховенство права, продвигать и защищать права человека, оставаясь вместе с тем одной из главных движущих сил реформ – продолжает сотрудничество с государственными агентствами в сфере разработки политической программы, а также определенным образом принимает на себя часть ответственности за осуществление реформ. Несмотря на это его привлечение все еще остается во многом декларативным по многим аспектам. Инновационной тенденцией развития гражданского общества в Украине есть объединение ОГО и НПО в коалиции с целью консолидации и ускорения реализации реформ с помощью методов адвокации и сотрудничества с государственными органами. Так, 2017-2018 годы отметились напряжением между гражданским обществом и властью, несмотря на реализацию принятой в 2016 году Национальной стратегии развития гражданского общества. Однако в 2019 году наблюдается тенденция к содействию улучшения состояния его развития государством во многом благодаря отмене требований обязательного декларирования доходов активистами, что признано антиконституционным, а также благодаря внедрению возможности онлайн-регистрации благотворительных организаций, общественных объединений и других видов объединения граждан на правительственном портале.

Анализируются состояние развития, проблемы и вызовы гражданского общества в рамках имплементации реформ и евроинтеграции, а также обозначено его влияние на реализацию реформ в Украине, социально-экономического развития и обеспечения национальной безопасности Украины. Также проанализированы уровень восприятия населением реформ, и тенденцию роста доверия к ОГО гражданами Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, евроинтеграция, реформы, национальная безопасность, ОГО, коалиции гражданского общества.

Oksana Khomei

PhD student,
National Institute for Strategic Studies,
Pyrogova street, 7A, Kyiv, 01030,
oksana.khomei@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-1225-9485>

CURRENT PROBLEMS OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT AND THEIR IMPACT ON REFORMS TO ENSURE NATIONAL SECURITY IN UKRAINE

Civil society plays a significant role in attempts to build a functioning democracy, support the rule of law, and promote and protect rights, as well as remaining one of the main driving forces of reform. Civil society continues to cooperate with state agencies in the field of developing political programmes, and to a certain extent assumes some responsibility for the implementation reforms. Despite this, the involvement of civil society in certain areas still remains declarative. An innovative trend in the civil society development in Ukraine has been creation of CSOs and NGOs coalitions, aiming to consolidate and accelerate the implementation of reforms through methods of advocacy and cooperation with state authorities. In 2017–2018 there was tension between civil society and the government despite the implementation of the National Strategy for Facilitating the Civil Society Development, adopted in 2016, however. In 2019 there is a tendency for improvement in state-civil society relations since the Constitutional Court has declared unconstitutional the clauses of the law on preventing corruption, which obliged representatives of public anti-corruption organizations to submit their asset declarations. Moreover, it has become possible to register CSOs in Ukraine online free of charge at the Governmental portal, which is an important step forward to improving public service delivery and creating a better legal environment for civil society. Online services for civil society organizations would be developed and introduced, including online registration of charitable organizations, public associations, applications for non-profit status, etc.

The article analyzes the state of development, problems and challenges of the civil society within the framework of the implementation of reforms and European integration of Ukraine, as well as the influence of civil society on reforms in Ukraine, in order to implement reforms, achieve socio-economic progress, and ensure the national security of Ukraine. Also, the article analyzes the how the reforms are assessed by population, and overviews the tendency of increasing trust in the CSO activities by the citizens of Ukraine.

Key words: *civil society, eurointegration, reforms, national security, CSOs, coalitions of the civil society organizations*

Актуальні складнощі у спільній роботі задля досягнення миру, реформування, соціального та економічного розвитку України, а також забезпечення національної безпеки є доволі значними. Зусилля з реформування докладаються зокрема в контексті тривалого конфлікту на Сході України. Незважаючи на досягнутий прогрес у багатьох аспектах, рівень реформ в Україні все ще не відповідає очікуванням міжнародних партнерів і, що важливіше, багатьох громадян, які ще не відчули конкретних покращень (Ставлення громадян 2019). Так, 36 % громадян відчуває лише негативні наслідки запровадження реформ, 33 % не відмітили особливого прогресу і лише 3 % спостерігають позитивні ефекти реформ (Громадський активізм 2019). Складнощі, що виникли на тлі конфлікту, зумовили визнання широким загалом важливості прискорення та консолідації реформ.

Угода про асоціацію з Європейським Союзом (Угода про асоціацію між Україною 2015), ратифікована Парламентом України 16 вересня 2014 року, започаткувала низку амбітних реформ у країні, що стосуються викорінення корупції, перезапуску державної служби, впровадження е-урядування, посилення співпраці між органами державної влади та громадянським суспільством, реформу юстиції, медицини, правоохоронних органів і створення спільного економічного простору з ЄС. Варто наголосити, що імплементація реформ та Угода про асоціацію відповідає цілям Національної стратегії України від 26 травня 2015 року (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2018), зокрема захисту прав людини, соціально-економічному й гуманітарному розвитку, а також інтеграції України до ЄС. Істотну роль у втіленні реформ і досягненні цілей

національної безпеки повинно відігравати громадянське суспільство, а держава зобов'язана сприяти його розвитку та сталості, що визначено одним із фундаментальних національних інтересів України відповідно до Закону України про національну безпеку від 21 червня 2018 року (Про національну безпеку України 2018).

Метою статті є дослідити актуальні проблеми й виклики розвитку громадянського суспільства в контексті демократичних трансформацій та інтеграції України до ЄС і вплив громадянського суспільства на реформи в Україні задля забезпечення її національної безпеки.

Утілення реформ в Україні відповідно до Угоди про асоціацію сприятиме посиленню внутрішньої безпеки, а також росту економіки, що зумовлює можливість виділення достатньої кількості коштів на військовий бюджет, надзвичайно важливий в умовах гібридної війни. Сфери, де досягнення реформ є більш відчутними, включають: децентралізацію, боротьбу з корупцією, верховенство права, охорону здоров'я і прозорі державні закупівлі. Серед п'яти пріоритетних реформ громадяни очікують від нового уряду проведення антикорупційної реформи (63 %), реформи охорони здоров'я (57 %), пенсійної реформи (52 %), реформи правоохоронних органів (37 %), люстрації державних службовців (33 %) (На які першочергові реформи чекають громадяни 2019). Очікування громадян збігаються з пріоритетними інтересами національної безпеки України.

Розвиток громадянського суспільства й економіки задля забезпечення зростання рівня добробуту громадян України та інтеграція України в Європейський Союз визначені фундаментальними національними інтересами відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» (Про національну безпеку України 2018) від 21 червня 2018 р. Саме тому роль громадянського суспільства є істотною у реформах, демократичних перетвореннях та забезпеченні суспільної й національної безпеки в ширшому розумінні.

Станом на сьогодні громадянське суспільство продовжує відігравати ключову роль у сприянні ефективному управлінню та розвитку, орієнтованому на людей. Зростає довіра громадськості до діяльності організацій громадянського суспільства, зокрема до діяльності волонтерських груп: 46 % українців довіряють діяльності ОГС (Рівень довіри 2019) (порівняно з 43,4 % у

2018 році (Довіра громадян України 2018)), а 68 % – волонтерським ініціативам (Рівень довіри 2019) (порівняно з 65,2 % у 2018 році (Довіра громадян України 2018)). Однак підвищення довіри загалом до організацій громадянського суспільства не привело до сталого зростання участі у громадській діяльності: лише 7 % громадян беруть участь у житті своїх громад і тільки 4 % задіяні в діяльності ОГС (Громадський активізм 2019).

Коаліції громадянського суспільства, сформовані задля консолідації та пришвидшення реалізації реформ, також відіграють вирішальну роль у проведенні реформ у сфері державного управління, включаючи прозорість і підзвітність управління, децентралізацію та боротьбу з корупцією. Так, напередодні президентських і парламентських виборів 2019 р. коаліції громадянського суспільства опублікували низку заяв щодо перших політичних кроків Президента, Ради й Уряду. Зокрема, йшлося про забезпечення безперервності прогресу реформ. 68 національних ОГС-членів Реанімаційного пакета реформ підготували та презентували список «червоних ліній» (Joint Statement 2019) для Президента у питаннях безпеки, пріоритетах зовнішньої політики, економічної політики та інших життєво важливих реформ (скасування обов'язкового електронного декларування для державних службовців, саботаж антикорупційної реформи тощо). Крім того, Реанімаційним Пакетом Реформ напередодні Третьої Конференції з питань реформ в Україні (Reforms progress or roll back 2019) було підготовано документ, що містить ключові пріоритети реформи в Україні, так звані Принципи Торонто («Toronto principles» 2019). Принципи Торонто адресовані Президенту, нинішнім і майбутнім депутатам та уряду і містять заклик до дотримання принципів безпеки, верховенства права, демократії, належного урядування та розвитку людського капіталу в процесі розроблення політик. Понад 100 організацій із захисту прав людини приєдналися до відкритого листа до Президента із закликом прискорити реформу судової влади (Громадськість просить Зеленського 2019).

Задля утвердження прав людини та акцентування на цій проблемі десять правозахисних організацій опублікували спільний лист до Президента України стосовно звільнення полонених. Варто додати, що сімнадцять громадських організацій з фокусом на боротьбі з

корупцією об'єдналися в заяві про їхні вимоги щодо того, аби всі політичні партії, які висуваються на парламентських виборах у 2019 р., забезпечили проведення реформи антикорупційних інституцій, судової системи та правоохоронних органів. Однак попри важливе значення голосу громадянського суспільства, у попередні роки простежувалася тенденція протиборства між владою та громадськістю, і хоча громадянське суспільство продовжує докладати зусиль для адвокації реформ та збільшення прозорості уряду, щорічний звіт організації Freedom House «Nations in Transit» 2018 року (Nations in Transit 2018) показує, як індикатор громадянського суспільства України змінився з 2,50 у 2017 р. до 2,75 у 2018 (з оцінкою 7,00 для найнижчих показників) через дискредитаційні кампанії проти громадських організацій та активістів, а також внаслідок прийняття законів про електронне декларування доходів активістів у сфері боротьби з корупцією та працівників громадських організацій у сфері боротьби з корупцією.

У 2017–2018 роках напруження між організаціями громадянського суспільства і державною владою тривало, оскільки український парламент не скасував вимоги обов'язкового подання електронних декларацій від громадських активістів у сфері боротьби з корупцією, незважаючи на різку критику Венеційської Комісії, ЄС та інших міжнародних інституцій.

Водночас держава намагається покращити середовище для розвитку громадянського суспільства в Україні у контексті децентралізації. У 2016 році прийнято Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. Позитивною тенденцією є те, що Уряд підтримує та затверджує плани її виконання у наступні роки. Кабінет Міністрів України затвердив план заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки (Про затвердження плану заходів 2017). У травні 2018 р. Кабінет Міністрів України затвердив План заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки (Про затвердження плану заходів 2018). Станом на сьогодні регіональні плани заходів для імплементації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки (Про

сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016) були прийняті в 24 областях України з 25 (включно з Києвом як окремим регіоном), проте лише 19 з них фінансуються відповідними органами влади в областях.

Наразі спостерігається тенденція покращення умов для розвитку громадянського суспільства з боку держави. Важливий крок до створення більш сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства зроблено 6 червня 2019 р., коли Конституційний Суд оголосив неконституційними положення закону про запобігання корупції (Рішення Конституційного Суду України 2019), що зобов'язували представників громадських антикорупційних організацій декларувати свої доходи. Ця важлива подія означає, що дискримінаційні положення, введені в дію в 2017 році, було скасовано. Така перемога є результатом постійної дворічної адвокаційної кампанії українського громадянського суспільства.

Водночас з травня 2019 року в Україні доступна безкоштовна реєстрація ОГС на Урядовому порталі (Відтепер громадську організацію можна зареєструвати онлайн 2019), що є важливим кроком на шляху до поліпшення надання державних послуг та створення кращого правового середовища для громадянського суспільства. Процес упровадження онлайн-послуг для ОГС у шестимісячний період розпочався в червні 2019 року під егідою Кабінету Міністрів, також було створено робочу групу за участю державних службовців, громадянського суспільства та донорів. У результаті роботи будуть розроблені й упроваджені онлайн-послуги для організацій громадянського суспільства, в тому числі онлайн-реєстрація благодійних організацій, громадських об'єднань, заявок на присвоєння ОГС статусу неприбуткової та внесення змін до статутних документів ОГС.

Починаючи з 2014 року Україна стала на амбітний шлях структурних реформ. Однак прогрес у реформуванні не характеризується систематичністю. У той час як прогресу було досягнуто у сферах децентралізації, макроекономічної стабілізації та державних закупівель (Jarábik, Waal de 2018), покращення в судовій сфері, правоохоронних органах, сферах охорони здоров'я, освіти та державної служби, а також у багатьох інших сферах все ще не відбулося. Рівень реформ в Україні досі не відповідає очікуванням міжнародних партнерів і, що важливіше, багатьох громадян, які ще не

відчули конкретних покращень. Так, лише 3 % (Громадський активізм 2019) спостерігають позитивні ефекти реформ (Громадський активізм 2019).

2017–2018 роки відзначалися напруженістю у відносинах між громадянським суспільством і державними органами, зумовленою запровадженням електронних декларацій для тих, чия робота пов'язана з антикорупційною діяльністю, та ініціативою Президента щодо встановлення дискримінаційних правил для звітності ОГС в обмін на скасування такої вимоги, проте вже у 2019 році середовище для розвитку громадянського суспільства почало покращуватися. Конституційний суд визнав (G7 Ambassadors welcome decision 2019) неконституційними положення Закону про запобігання корупції, що зобов'язували представників громадських антикорупційних організацій подавати декларації про доходи. Це дуже важливий крок, що скасовує дискримінаційні положення проти громадських активістів, уведені 2017 року. З травня 2019 р. в Україні з'явилася можливість безкоштовної реєстрації ОГС за допомогою Урядового порталу.

Запровадження реформи децентралізації та збільшення доходів місцевих бюджетів створюють сприятливі умови для підтримки громадянського суспільства відповідно до положень Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки (Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016). Сьогодні створено 899 об'єднаних громад, які охоплюють 70 % населення України (Міжнародна конференція 2019).

Організації громадянського суспільства продовжують суттєво впливати на демократичні трансформації України, а довіра до громадських організацій та активістів зростає і зараз є досить високою серед населення України. Коаліції та активний тиск з боку організацій громадянського суспільства були й залишаються рушійною силою реформ, спрямованих на закріплення принципів демократії та верховенства права в Україні. Різноманітність організацій громадянського суспільства в Україні зростає, і дедалі більша кількість громадських організацій починають функціонувати на місцевому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

Ставлення громадян до реформ в Україні. 2019. *Центр Разумкова*, 4 березня. URL :

<http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennya-gromadyan-do-reform-v-ukrayini>

Громадський активізм та ставлення до реформ: суспільна думка в Україні. 2019. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*, 14 травня. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadskiy-aktivizm-ta-stavlennya-do-reform-suspilna-dumka-v-ukraini>

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011 від 30 листопада 2015 р. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України № 287/2015 від 26 травня 2015 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

На які першочергові реформи чекають громадяни. 2019. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*, 3 липня [online]. URL: <https://dif.org.ua/article/na-yaki-pershochergovi-reformi-chekayut-gromadyani>

Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. 2019. *Разумков центр*, 27 березня. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>.

Довіра громадян України до суспільних інститутів. Результати соціологічного дослідження. 2018. *Центр Разумкова*. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf

Joint Statement by the representatives of civil society and NGO son the first political steps of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi, (2019). *Reanimation package of reforms*, 6 June. URL: <https://tpr.org.ua/en/news/joint-statement-by-the-representatives-of-civil-society-and-ngos-on-the-first-political-steps-of-president-of-ukraine-volodymyr-zelenskyi/>

Reforms progress or rollback: what do diplomats, businesses and experts think, 2019. *Reanimation package of reforms*, 23 May. URL: <https://tpr.org.ua/en/news/reforms-progress-or-rollback-what-do-diplomats-businesses-and-experts-think/>

“Toronto principles”. Key Reform Priorities in Ukraine (working draft), 2019. *Reanimation package of reforms*, 23 May. URL: <https://tpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/A3-EN-pages.pdf>

Громадськість просить Зеленського врятувати судову реформу, *Центр інформації про права людини*, 19 червня. URL: https://humanrights.org.ua/material/gromadskist_prosit_zelenskogo_vrjatuвати_sudovu_reformu

Ukraine in Transit 2018. Ukraine: Country Profile. *Freedom House*. URL : <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

Про затвердження плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння

розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 296-р від 11 травня 2017 р. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249972001>

Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 297-р від 10 травня 2018 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80#n8>

Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Указ Президента України № 68/2016 від 26 лютого 2016 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

Указ Президента України №68/2016. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні від 26 лютого 2016 р. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» № v003p710-19 від 6 червня 2019 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19?lang=uk>

Відтепер громадську організацію можна зареєструвати онлайн. (2019). *E-governance for Accountability and Participation Program*, 20 червня. URL: <https://egap.in.ua/novyny/vidteper-hromadsku-orhanizatsiiu-mozhna-zareiestruvaty-onlain/>

Jarábik B., de Waal T. 2018. Ukraine Reform Monitor: March 2018. In: *Carnegie Endowment for International Peace*, 27 March. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/03/27/ukraine-reform-monitor-march-2018-pub-75909>

G7 Ambassadors welcome decision on unconstitutionality of e-declaration for anti-corruption activists. 2019. *Unian*, 7 June. URL: <https://www.unian.info/politics/10579152-g7-ambassadors-welcome-decision-on-unconstitutionality-of-e-declaration-for-anti-corruption-activists.html>

Міжнародна конференція з питань реформ в Україні, Торонто, 2–4 липня. 2019. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/mizhnarodni-konferenciya-z-pitan-reform-v-ukrayini/mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-reform-v-ukrayini-toronto-lipen-2019>

REFERENCES

“Attitudes of citizens towards reforms in Ukraine”, *Razumkov Center*, 4 march 2019. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni->

[doslidzhennia/stavleniya-gromadyan-do-reform-v-ukrayini](https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249972001) (in Ukrainian)

“Public activism and attitudes to reform: public opinion in Ukraine”, *Fund for Democratic Initiatives and Names Ilka Kucheriva*, 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadskiy-aktivizm-ta-stavleniya-do-reform-suspilna-dumka-v-ukrayini> (in Ukrainian)

Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part, No. 984_011 of 30 November 2015. *Legislation of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (in Ukrainian)

On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 6, 2015 “On the National Security Strategy of Ukraine”. Presidential Decree No. 287/2015 of May 26, 2015. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (in Ukrainian)

On the national security of Ukraine. Law of Ukraine No. 2469-VIII of June 21, 2018. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (in Ukrainian)

“What top-priority reforms do citizens expect”, *Fund for Democratic Initiatives and Names Ilka Kucheriva*, 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/na-yaki-pershochergovi-reformi-chekayut-gromadyani> (in Ukrainian)

“The level of trust in public institutions and the electoral orientation of Ukrainian citizens”, *Razumkov Center*, 2019. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2> (in Ukrainian)

“The confidence of Ukrainian citizens in public institutions. Results of sociological research”, *Razumkov Center*, 2018 URL: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf (in Ukrainian)

“Joint Statement by the representatives of civil society and NGO son the first political steps of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi”, *Reanimation package of reforms*, 2019. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/joint-statement-by-the-representatives-of-civil-society-and-ngos-on-the-first-political-steps-of-president-of-ukraine-volodymyr-zelenskyi/>

“Reforms progress or rollback: what do diplomats, businesses and experts think”, *Reanimation package of reforms*, 2019 URL: <https://rpr.org.ua/en/news/reforms-progress-or-rollback-what-do-diplomats-businesses-and-experts-think/>

“Toronto principles“. Key Reform Priorities in Ukraine (working draft), *Reanimation package of reforms*, 2019. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/A3-EN-pages.pdf>

“The public asks Zelensky to save the judicial reform”. *Information Center on Human Rights*, 19 June 2019. URL : https://humanrights.org.ua/material/gromadskist_prosit_zelenskogo_vrjiatuvati_sudovu_reformu (in Ukrainian).

“Nations in Transit 2018. Ukraine: Country Profile”, *Freedom House* 2018. URL : <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>

On approval of the action plan for 2017 on the implementation of the National Strategy for Promoting

Civil Society Development in Ukraine for 2016-2020. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 296-p of May 11, 2017 *Government portal*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249972001> (in Ukrainian).

On approval of the action plan for 2018 on the implementation of the National Strategy for Promoting Civil Society Development in Ukraine for 2016-2020. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 297-p of May 10, 2018 *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80#n8> (in Ukrainian).

On promoting civil society in Ukraine. Presidential Decree No. 68/2016 of February 26, 2016 *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (in Ukrainian).

Presidential Decree No. 68/2016. On promoting civil society in Ukraine of February 26, 2016 *President of Ukraine. The official website*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (in Ukrainian).

The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of constitutional submissions of the Ombudsman and 65 deputies of Ukraine regarding the conformity of the provisions of paragraph 5 of the first Article 3, paragraph 3 of the third Article of the Article 45 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" paragraph 2 of section II "Final

Provisions" of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Features of Financial Control of Individual Categories of Officials" No. v003p710-19 of June 6 2019. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19?lang=uk> (in Ukrainian).

"The community organization can now be registered online", *E-governance for Accountability and Participation Program 2019*. URL: <https://egap.in.ua/novyny/vidteper-hromadsku-orhanizatsiiu-mozhna-zareiestruvaty-onlain/> (in Ukrainian).

Jarábik B., de Waal T. 2018. "Ukraine Reform Monitor: March 2018" *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/03/27/ukraine-reform-monitor-march-2018-pub-75909>

"G7 Ambassadors welcome decision on unconstitutionality of e-declaration for anti-corruption activists" *Unian*, 2019. URL: <https://www.unian.info/politics/10579152-g7-ambassadors-welcome-decision-on-unconstitutionality-of-e-declaration-for-anti-corruption-activists.html>

"International Reform Conference in Ukraine, Toronto, 2-4 July 2019" *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/mizhnarodni-konferenciya-z-pitan-reform-v-ukrayini/mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-reform-v-ukrayini-toronto-lipen-2019> (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-03

УДК 342.815.1

Bohdan Tymchyshyn

graduate student,

V.N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022,

sonicofan@ukr.net,

<https://orcid.org/0000-0001-7469-7339>

TOTAL INCLUSION IN DEMOCRACY AS A PROBLEM OF POLITICAL DEVELOPMENT

Having defeated global socialism in the competition, liberalism and democracy proved their superiority. Having freed themselves from obvious external threats, domestic political challenges began to acquire increasing importance. Internal factors mean both the problems of each particular democratic society and the problems of conceptual understanding of liberal democracy in the contemporary context.

It turns out that populism in the last 5 years has become the most dangerous problem in a number of young and mature democracies. The populist rhetoric of politicians is aimed at the part of the electorate that is ignorant and eager to hear quick solutions to complex systemic problems. This is especially dangerous for societies in which a political nation has not yet been formed, which is just beginning to take its first steps towards its own institutionalization and therefore requires the attention and concrete action of responsible civil society.

Exacerbations of the chronic problems of society remain unnoticed by many influential politicians.

© Tymchyshyn B., 2019.

The problem of developing complex solutions to the new challenges of our time, in particular the need to understand what price society pays for the dogmatic faith in the permanent liberalization of the democratic process and the inclusion of various groups, is being solved. The necessity of adapting the structures of liberal democracy to the new conditions of the prevailing modern political reality in order to maintain political security is noted. A proposal is made to look pragmatically at the state of affairs of modern liberalism.

Keywords: liberalism, democracy, universal suffrage, voting right, citizenship, nation-building, national security, populism, instability.

Тимчишин Богдан Володимирович

студент магістратури,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
sonicofan@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-7469-7339>

ТОТАЛЬНА ІНКЛЮЗИВНІСТЬ В ДЕМОКРАТІЇ ЯК ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Переміжи в конкурентній боротьбі глобальний соціалізм, лібералізм і демократія, довели свою перевагу. Позбувшись очевидних зовнішніх загроз, внутрішньополітичні виклики почали набувати все більшого значення. Під внутрішніми чинниками розуміються як проблеми кожного окремого демократичного суспільства, так і проблеми концептуального розуміння ліберальної демократії в сучасному контексті.

Стверджується, що популізм в останні 5 років став найбільш небезпечною проблемою в ряді молодих і сталих демократій. Популістська риторика політиків спрямована на ту частку електорату, якій притаманні невігластво та бажання почути швидкі рішення складних системних проблем. Це особливо небезпечно для суспільств, в яких ще не сформована політична нація, котра тільки починає робити свої перші кроки до власної інституціоналізації і тому вимагає уваги і конкретних дій з боку відповідального громадянського суспільства.

Загострення хронічних проблем суспільства залишаються поза увагою багатьох впливових політиків, політизація всього, що раніше належало сфері приватного, поляризація і популізм – жодним чином не впливають на зміцнення ліберальної демократії та однорідності суспільства.

Вирішується завдання вироблення комплексних рішень нових викликів сучасності, зокрема потреби зрозуміти, яку ціну суспільства платять за догматичну віру в перманентність лібералізації демократичного процесу і інклюзії різних груп. Зазначається необхідність адаптації структур ліберальної демократії до нових умов сформованої сучасної політичної реальності з метою збереження політичної безпеки. Робиться пропозиція прагматично подивитись на стан справ сучасного лібералізму.

Ключові слова: лібералізм, демократія, загальне виборче право, право голосу, громадянство, націєбудівництво, національна безпека, популізм, нестабільність.

Тимчишин Богдан Володимирович

студент магістратури,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
площадь Свободи, 4, Харків, 61022,
sonicofan@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-7469-7339>

ТОТАЛЬНАЯ ИНКЛЮЗИВНОСТЬ В ДЕМОКРАТИИ КАК ПРОБЛЕМА ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Победив в конкурентной борьбе глобальный социализм, либерализм и демократия, доказали свое превосходство. Избавившись от очевидных внешних угроз, внутривнутриполитические вызовы начали приобретать все большее значение. Под внутренними факторами понимаются как проблемы каждого отдельного демократического общества, так и проблемы концептуального понимания либеральной демократии в современном контексте.

Утверждается, что популизм в последние 5 лет стал самой опасной проблемой в ряде молодых и зрелых демократий. Популистская риторика политиков направлена на ту часть электората, которой присущи невежество и желание услышать быстрые решения сложных системных проблем. Это особенно опасно для обществ, в которых еще не сформирована политическая нация, которая только начинает делать свои первые шаги к собственной институционализации и поэтому требует внимания и конкретных действий со стороны ответственного гражданского общества.

Обострение хронических проблем общества остаются без внимания многих влиятельных политиков, политизация всего, что раньше принадлежало сфере частного, поляризация и популизм – никоим образом не влияют на укрепление либеральной демократии и однородности общества.

Решается задача выработки комплексных решений новых вызовов современности, в частности потребности понять, какую цену общества платят за догматическую веру в перманентность либерализации демократического процесса и инклюзии различных групп. Отмечается необходимость адаптации структур либеральной демократии к новым условиям сложившейся современной политической реальности с целью сохранения политической безопасности. Предлагается прагматично посмотреть на положение дел современного либерализма.

Ключевые слова: либерализм, демократия, всеобщее избирательное право, право голоса, гражданство, нациостроительство, национальная безопасность, популизм, нестабильность.

The growing popularity of the ideology of liberalism in Western Europe during the Enlightenment led to the irreversible process of involving an increasing number of different interest groups in the active political life of society, the old monarchical regimes simply could not respond to growing demands, and the movement towards the establishment of broad democracy became increasingly inevitable over time. After a series of brutal revolutions and uprisings, bloody world wars, and most importantly, the Cold War, when totalitarian socialist regimes (or as they called themselves «people's democracies») completely compromised themselves, favorable conditions developed for the establishment of genuine democracy on the European continent.

And democracies in the former socialist camp were established in the euphoria of the overwhelming victory of liberalism and democracy, ignoring past historical experience of their political systems.

Today, liberal democracy is the modus in which most modern European states reside. And this is no accident, since the most economically and politically (in the sense of the absence of strong social upheavals, the effectiveness of the

political system) successful countries are democracies (the USA, Great Britain, Germany, France, etc.). Countries lagging behind in development try to copy their experience in order to stabilize their own political situation, create conditions for economic growth and create an attractive image for Western countries (attracting investment, simplifying communications, gaining trust).

Over the past 30 years, a growing number of countries in Europe and the world are adapting liberal democracy as a way of making public decisions and an environment of peaceful coexistence and competition. This trend can only speak about the undeniable advantages of this system; one should not draw hasty conclusions, but pay attention to experience, especially the past 5 years.

The purpose of this article is to consider the proposal to restrict certain social groups in their participation in the democratic process, to the extent that it can help modern democracies and to review relevant practices of restriction that have already happened in the real world, to evaluate their positive and negative results in achieving a higher quality level of democracy.

How can we change the rules of the democratic process to reduce the likelihood of implementing harmful policies for society in the short and long term? When can the participation of the broad inclusion of people become unfit or inappropriate for a particular society, in one or another historical period? When does inclusivity need to give way to pragmatism? What are the criteria for a pragmatic democratic system?

The following people studied the problems of people's wide participation in democracy and universal suffrage of varying degrees and form: Jason Brennan, Caleb Crain, Gordon Graham, Claudio López-Guerra, Konstantin Yanovsky, Sergey Zhavoronkov.

In order to better understand the subject and identify the essence of the problem, we need to carry out a detailed review.

So what are the key characteristics of liberal democracy?

Among those relevant for our study, we distinguish the following:

- wide representation of various interests, the preferred environment for societies characterized by a high degree of heterogeneity;
- softening of the principle «the winner gets everything», the policy of compromises, allows the minority not to be ignored;
- operating only within the framework of strictly formal legislation (rule of law);
- the dissipation of power among many actors causes very difficult barriers to usurpation of power by political adventurers;
- equality of voice regardless of the background and current social status.

Different forms of public order and public decision-making systems are, in a sense, similar to video games, because they have different requirements for stable operation. Autocracies, dictatorships, dysfunctional democracies (which only look like democracies) are the most common forms, since most societies cannot boast of any achievements in social progress, so they have to do with what they have, permanently or temporarily.

On the other hand, liberal democracy is one of the most demanding of the institutional configuration; for its full functioning it needs:

- influential civil society;
- working mechanisms to ensure fair competition in the political market and the market of ideas;
- the presence of independent platforms for opinions, freedom of thought and conscience;
- pluralism of political life, a balance between interest groups;
- universal suffrage;

- a high level of political education of actors.

The last two requirements, in our opinion, are the most critical, because the growing mass of the electorate bases its decisions not on critical reflection, not even on its modest intellectual capital, but on random impulses from outside or even emotions. This can stagger and endanger society, even with very rich experience in the liberal tradition.

Therefore, this work will focus primarily on finding a solution to the problem of the influence of uninformed or just outright arrogant individuals on the democratic process.

The degree of challenges varies in societies with different levels of implementation of democratic institutions.

In a society in which liberal democracy has established itself, it will be possible to observe episodic failures (glitch¹) in its work, of varying degrees of harm, but if a society does not fit the requirements at all, then it is likely that such a society will be plunged into a large-scale socio-political crisis (crash²).

Can we trust other people in their level of rationality and responsibility for their political behavior?

Insufficient awareness or playing on emotions coupled with the ignorance of the masses about the principles of work of the highest state organizations – Ukraine.

Ukraine resumed its political independence in 1991 and chose democracy, but in view of the lack of sufficient experience of statehood and democratic traditions, such a decision-making system turned out to be a double-edged sword.

Ukraine immediately started with democracy, and did not come to it through political evolution. As a result, an inverted development model arises for which there are no clear guides.

Democracy has become the core element of political discourse. In theory, formally reinforced liberal democracy in building a new nation is a great achievement. However, everything is different, in cases where such democracy has not yet managed to be

¹ Glitch – malfunction of computer software caused by flaws in program's code or hardware damage, can be short or permanent, minor or critical.

² Crash – complete halt of computer program or operation system, usually entails partial or entire loss of information of last session, sometimes makes impossible for further usage of computer system so software reinstallation and data recovery is required. «BSOD» are the most famous example of computer crash.

institutionalized in the mass consciousness, in other words, when the subjects of the political process do not have an understanding and knowledge of how to use it correctly.

There are probably thousands of possible reasons why Ukrainians do not know how healthy democracy works, but in our opinion one of the most obvious ones is the legacy of the Soviet political culture.

The generation of Ukrainians who chose Ukraine freedom from communism was brought up on this very communism and continued to preserve the values and habits of Soviet political culture. This explains the victory of the self-proclaimed leader of the new Ukrainian independence L. Kravchuk, who allegedly led a new, already post-Soviet political community, but before that he was a former communist party careerist over V. Chernovol, a dissident who had devoted his life to the struggle for the Ukrainian national state, who had paid more than once for this with his own freedom.

At the time of the resumption of independence of Ukraine, the intellectual and academic environment did not generate enough popular political philosophers and historians of the Ukrainian nation to create a single portrait of a modern Ukrainian in the mass consciousness of the political class and society as a whole. No more or less coherent concept of the Ukrainian political nation was proposed, which would have the same values, views and goals of a small and large scale; its version of the story, which would create order in the collective memory and synchronize the events of the Ukrainian past with real-time processes, explaining what is happening. The result was fragmented masses and uninterested national political forces that use the most primitive populism in order to gain power for their own enrichment.

The incompetence of a political actor inevitably entails a lack of understanding of responsibility for decisions and actions taken in the political field. As noted by political analysts Chystilina Tatyana and Ukrainets Olena, the political irresponsibility of the Ukrainian electorate, for the most part, based on negative emotions towards specific politicians and the political elite as a whole, creates the conditions in which an «electoral revolution» occurs in every election. Such revolutions openly do not allow the continuity of a single political course of the country, which in turn becomes a serious obstacle to the political development and maturation of the Ukrainian nation (Чистіліна, Українець 2019).

Therefore, post-Soviet Ukraine, due to liberal democracy, instead of active national and state building, got 22 years of trampling on the spot, caused by «pulling the blankets» between the west and east of the country.

The personalities who contributed most to the resumption of Ukrainian independence focused mainly on the creation of a new Ukrainian state, ignoring the issue of forming the main subject in this new structure. We are talking about the Ukrainian political nation.

Ukraine is the most revealing case of how liberal democracy and universal suffrage in an immature society can cause a catastrophe. However, no matter how counterintuitive it may seem, serious problems can arise in countries with a rich democratic history.

Nevertheless, the problems caused by the system of general suffrage become a serious stick in the wheels, not only in young democracies, but also in the most long-lived ones. The increasing polarization of society, the irreconcilable systemic antagonism of the sides of the ideological spectrum, the narrowing of the space for a constructive compromise – these words can describe the current conditions in the American political system.

The United States, a practical, invulnerable bastion of liberal philosophy from the moment its independence was declared, has proved that a society based on liberal values is able to withstand the most difficult challenges, be it the spread of communism or fascism, world wars or world economic crises. However, recently, with the naked eye, one can observe the erosion of these very institutions. Populism, like a plague, swept the political space of United States of America. Based on facts of the real world, such as the growing inequality of different social strata, populism distorts them for convenient use in their own narrative. Attracting attention with loud statements, whether it is about the need to establish justice by distributing or expropriating property, it makes people who are destitute (and often instills imaginary deprivation) believe in the false sources of problems, therefore, make wrong or even harmful conclusions on methods for solving these or other problems.

The populists are playing a very dangerous game, which they can «today» win an advantage over more balanced competitors, but as a result, the whole nation will lose «tomorrow».

The principle «après moi le déluge» used in everyday speech can indicate a low level of preparation for political activity of the elites, lack of ability to think on the scale of an entire

nation, a very short prognostic horizon, alienation of elites from the masses, asymmetry of values / interests and growing nihilism in the public mood, which is actively poured into the plane of public policy.

Along with populism, in the US the polarization of society in the political spectrum is intensifying on a number of issues (Pew Research Center 2014). This means that competing camps are moving away from each other, the number of areas in which one could have a constructive conversation narrowing down to an intermediate solution that would satisfy everyone, but not completely and the centrist position, instead of the least radical one, turns into a «choice of cowards or undecided». Because of stubbornness and ignorance, society is torn apart from within, values are becoming radical, and people begin to speak mutually incomprehensible and mutually unacceptable languages.

Thus, such harmful trends may adversely affect the quality and stability of the democratic process in the long term in this country.

In such conditions, liberal democracy is an amplifier of systemic problems, which ultimately may lead to social collapse, unless of course measures are taken to counter negative socio-political processes (such as populism), to smooth out the damage already caused to the social fabric of society, its human capital.

Are there solutions for cases when liberal democracy begins to work to the detriment of society?

In order to prevent such negative trends, various countries have taken measures to limit the participation of certain social groups in the democratic process. We will look at a successful example from the real world – Latvia.

During the stay of Latvia as part of the USSR in the form of the Latvian SSR, active intra-union migration took place on the territory of Latvia, which greatly changed its demographic composition. At the time of Latvia's independence, there were a significant number of former Soviet citizens who had no deep historical connection with the country, were representatives of other ethnic groups and cultures, and speakers of other languages. The new Latvian political elites have noticed a future problem in this situation, which could complicate the country's modernization and its movement towards NATO and the EU. Thus, «non-citizens» were invented (not to be confused with «stateless persons»). «Non-citizens» is a unique legal category, which approximately corresponds to «residence» in

content, its most interesting feature is its inability to influence state and political affairs, in other words, there is no voting right and the right to be elected. There are also a number of restrictions on the availability of service in state structures and bodies (judging, police, border guards, army, etc.).

The Latvian leadership, with the help of this unique institute, implemented a preventive measure to weaken the external influence on country's internal political processes. There were probably concerns that the Russian Federation would be able to manipulate the Russian-speaking part of the population in order to prevent Latvia from integrating into the EU and NATO structures.

But in our opinion, this decision contributes to the homogenization of the Latvian nation. To obtain citizenship, you need to go through a simple naturalization (knowledge of the language, history, laws, etc.) (Получение гражданства Латвии). Thus, the percentage of non-citizens decreased from the original 29% in 1995 to 11% in 2018 (Натурализация 2018). Persistent, and sometimes even openly hostile to Latvian society, individuals remained outside the political system.

Thus, Latvia was able to protect its political system from the instability of the political «swings» that occurred in Ukraine, thereby initiating the transition of the economy to market rails, creating convenient conditions for free economic activity and entrepreneurship, and preventing the development of the pro-Russian foreign policy vector.

Researchers Yanovsky M. and Zhavoronkov S. came to the conclusion that, by restricting suffrage, cutting off a large part of the leftist public in Latvia and Estonia, contributed to the successful implementation of market reforms (which is a great achievement in comparison to other countries of the former USSR), the establishment of working mechanisms for protecting property and political stability (Яновский, Жаворонков 2017: 7, 11-13).

Therefore, we come to this conclusion: liberal democracy in young societies can be counterproductive, being a serious brake on the development of such societies.

When designing a new political nation, attention should be paid to the architecture of public institutions. It should be based on the real state and characteristics of the targeted society, objectively evaluate the effectiveness of the measures and tools used. Starting from the ideal hypothetical model, this often means thinking in the regime of «wishful thinking», dooming society to the failure of modernization

and the frustration provoked by the perfectionism of public engineers.

One must not be afraid to cast aside Western universalism in state and national construction. A universal (or liberal) model of development is for everyone an accessible configuration of public institutions, but at the same time it's a for no one. It is possible to create a viable and relatively politically stable society with a developed economic system, such a society will most likely be made up of many heterogeneous fragments with a lack of sufficient and relevant historical experience of coexistence, which means it will be deprived of national identity and it will be very difficult for such a society to respond to external or existential challenges.

Stop taking voting rights for granted. The opportunity to participate in the election process, like the right to drive a vehicle or a license to carry out certain labor activities, must be confirmed by the minimum necessary knowledge and competencies.

Socrates, the philosopher of ancient Greece, was skeptical of democracy because he believed that making a competent choice (especially political) is a skill that needs to be constantly improved, and not something that can be solved by feelings or guesses. He only admitted that only knowledgeable and erudite people can have a voice in making decisions regarding political structure and life, since demagogues can take advantage of ignorance and credulity, spoiling the quality of the democratic process. Citing parallels as a captain on a ship and a statesman, Socrates focuses on the fact that a person who is involved in an important business in an area (especially a state one) should have a fairly good amount of knowledge and the level of skills necessary to complete the work (Ксенофонт).

The legitimacy of the above argument is added by the fact that even one of the main thinkers of the ideology of liberalism, namely, John Stuart Mill, was openly against inclusive participation in the democratic system. Granting the right to vote to all citizens, in Mill's view, can pose serious dangers to democracy itself. One of such dangers is the decision-making on the budget of a country where citizens with a voice, but not sufficient funds to pay taxes, will demand with their voice an increase in government spending on various benefits, explaining that this will supposedly benefit the whole society. And the very fact of the participation of people who do not pay taxes in matters of redistribution of funds is fundamentally unfair. Concerning the competence of voters, Mill saw a compromise

in the form of providing more weight (specifically, the number of votes available) to the votes of people more literate and educated in a democratic system of common suffrage of multiple voting. Mill in general was distrustful of extreme or «pure» systems for making public decisions; in this respect, he can be attributed to critics of liberal democracy (Mill 1867: 68-91).

There are various points of view on how to get out of the situation of incompetence of actors, for example: voluntary renunciation of one's own right to vote in exchange for specific benefits (Базив 2018), creation of a national network of civic education among the population on the example of the European model (Топалова, Чистилина 2018). But our position is that the right to vote should be perceived as an option not to be pushed towards, but only the individual must decide how much he needs it and whether he is ready to demonstrate a sufficient level of knowledge to make the most rational choice in the democratic process.

But speaking about the conditions of social and technical development, we offer to pass an exam for obtaining the right to vote. The exam format should be similar to the American SAT Reasoning Test. The reason we chose this particular exam is because it is passed by graduates of American schools, which means that its format and content will be accessible to anyone who has reached the age of majority, that is, voting rights in the Ukrainian electoral system, but most importantly, this test evaluates cognitive and analytical human abilities, that is, they can well approach the assessment of the rationality of choice, its literacy in politics, economics, law and the media.

When accepting citizenship, each individual has the right to choose: to refuse the possibility of voting or pass the exam for «civil competence» and, if the minimum threshold is overcome, the right to participate in elections and the opportunity to be elected for 5 years will be granted in order to extend the right to retake the exam. For people who want to take a position in the state structure, the threshold is much higher than for everyone and the exam is held publicly with live audio and video recording.

The proposed filtering system can significantly reduce the emergence of populist forces and their influence on the political process, while the quality of choice will increase significantly, since a significant part of people who do not take politics seriously enough will be cut off. The system looks very exclusive, on the other hand, such a system

opens the way to inclusiveness only through a qualitative transformation – the development of citizens' competence.

Civil competence is a complex of economic, political, historical, legal and media literacy.

Political literacy is an understanding of the work of formal and informal political processes, the principles of the decision-making system, the structure and operation of the political system.

Economic literacy – at its core lies «Economy 101», an understanding of budgeting of the economy, especially the national economy, taxation. When writing an exam, the use of the word «free» can be a good reason to annul the result, since in our opinion the use of the term «free» can very likely indicate that a person does not understand how the national budget functions, ignorance of the sources of its replenishment and borders of allowable expenses.

Historical literacy is knowledge and an ability to explain key events in the history of a country / nation.

Legal literacy is knowledge and understanding of the Constitution of Ukraine and other laws, awareness of their rights and freedoms, as well as obligations as a citizen.

Media literacy is the ability to distinguish between true and false information in the media.

This concept can be developed for a very long time and is more suitable for a separate study.

In the meantime, the example of Latvia mentioned earlier in the work proves that the establishment of barriers to participation in the democratic process, excluding incompetent social groups, can benefit not only those who have the right to vote, but the whole society and the country as a whole.

The problems of liberal democracy are systemic in nature, each country with such a decision-making system acquires its own nature of problems, therefore, it is not possible to reveal the importance of the shortcomings and vulnerabilities of liberal democracy in one article, and therefore this topic, in view of its relevance, necessarily deserves further study.

REFERENCES

Чистіліна Т., Українець О. 2019. “Безвідповідальність українських виборців: витоки та наслідки” *Аналітичний центр Обсерваторія демократії*. URL: <https://hvylyya.net/analytics/society/bezvidpovidalnist-ukrainskih-viborciv-vitoki-ta-naslidki.html>

“Political Polarization in the American Public”, *Pew Research Center* 2014. URL: <https://www.peoplepress.org/2014/06/12/political-polarization-in-the-american-public/>

“Получение гражданства Латвии в порядке натурализации”, *latvijas Republikas iekšlietu ministrijas pilsonības un migrācijas lietu pārvalde*. URL: <https://www.pmlp.gov.lv/ru/home-ru/uslugi/grazhdanstvo/приобретение-гражданства/naturalizacija/>

“Натурализация”, *Министерство иностранных дел Латвийской Республики*. 2018. URL: <https://www.mfa.gov.lv/ru/novosti/integracija-obshestva-v-latvii/naturalizacija>

Яновский, М., Жаворонков, С. 2017. “Существует ли реальная альтернатива всеобщей избирательной привилегии? Балтийский путь 1992 из ловушки (Is the Taxpayers' Democracy Still Feasible Option? 1992 Experience of Escape from Universal Suffrage)”. *SSRN*. URL: <https://ssrn.com/abstract=3077963>

Ксенофонт. Воспоминания о Сократе; пер с др. греч. С. И. Соболевского. Книга III URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1348105300>

Mill, J. 1867. *Considerations on Representative Government*. London.

Базив, Д. 2018. Как истребить популистов? *ZN,UA* URL: https://zn.ua/internal/kak-istrebit-populistov-299798_.html

Топалова, С., Чистилина, Т. 2018. “Будущее гражданского образования в Украине – переход к актуальной европейской модели” *Аналитический центр Обсерватория демократии*. URL: <https://hvylyya.net/analytics/society/budushhee-grazhdanskogo-obrazovaniya-v-ukraine-perehod-k-aktualnoy-evropeyskoy-modeli.html>

REFERENCES

Chystilina T., Ukrainets O. 2019. “Irresponsibility of Ukrainian voters: origins and consequences” *Center for Political Analysis “Observatory of Democracy”*. URL: <https://hvylyya.net/analytics/society/bezvidpovidalnist-ukrainskih-viborciv-vitoki-ta-naslidki.html> (in Ukrainian).

“Political Polarization in the American Public”, *Pew Research Center* 2014. URL: <https://www.peoplepress.org/2014/06/12/political-polarization-in-the-american-public/>

“Obtaining Latvian citizenship by naturalization”, *LATVIJAS REPUBLIKAS IEKŠLIETU MINISTRIJAS PILSONĪBAS UN MIGRĀCIJAS LIETU PĀRVALDE*. URL: <https://www.pmlp.gov.lv/ru/home-ru/uslugi/grazhdanstvo/приобретение-гражданства/naturalizacija/> (in Russian).

“Naturalization”, *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia*. 2018. URL: <https://www.mfa.gov.lv/ru/novosti/integracija-obshestva-v-latvii/naturalizacija> (in Russian).

Yanovskyi M. Zhavoronkov S. 2017. “Is there a real alternative to universal suffrage? 1992 Baltic Way out of the trap (Is the Taxpayers' Democracy Still Feasible Option? 1992 Experience of Escape from Universal Suffrage)”. *SSRN*. URL: <https://ssrn.com/abstract=3077963> (in Russian).

Ksenofont. Memories of Socrates; пер с др. греч. С. И. Соболевского. Book III URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1348105300> (in Russian).

Mill, J. 1867. *Considerations on Representative Government*. London.

Bazyv D. 2018. "How to exterminate the populists?" *ZN,UA* URL: https://zn.ua/internal/kak-istrebit-populistov-299798_.html (in Russian).

Topalova S. Chystylina T. 2018. "The future of civic education in Ukraine – the transition to the current European model" *Center for Political Analysis "Observatory of Democracy"*. URL: <https://hvylyya.net/analytics/society/budushhee-grazhdanskogo-obrazovaniya-v-ukraine-perehod-k-aktualnoy-evropeyskoy-modeli.html> (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-04

УДК 321.352/354

Божко Павло Андрійович

аспірант кафедри політології,

Харківський національний,

університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

bozhko.pavel.95@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-0216-1783>

МОДЕЛІ ТА КОНЦЕПЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Модернізація змінює основні цільові, функціональні, структурні принципи побудови державного управління, тим самим відбувається парадигмальний зсув у розумінні його місця і місії у відносинах держава-ринок-громадянське суспільство. До старої парадигми відноситься бюрократична модель державного управління, до нової парадигми – моделі нового державного управління та мережева.

Ці моделі суперечливо переплітаються в умовах впливу глобалізації та децентралізації на модернізаційні процеси в державному управлінні, що створює нові проблеми адаптації адміністративних ієрархій (бюрократії) до глобальних викликів і вимог деволуції. Виникає завдання інтеграції нових горизонтальних зв'язків (мереж) в традиційні вертикальні структури. Одночасно загострюється проблема здатності держави підвищувати ефективність дій чиновників в умовах швидкої трансформації навколишнього середовища. Крім того, існує традиційна для державного управління проблема масштабу, тобто відповідності функцій і ресурсів на різних управлінських рівнях характеру і обсягу наявних завдань. Розв'язання цих проблем на етапі транзиту багато в чому залежить від характеру інституційних траєкторій і стратегій реформ, що виникають, їхньої орієнтованості на збереження балансу стабільності і змін, заснованого на досвіді попередніх перетворень. Пріоритетна для багатьох реформаторів менеджеріальна модель з її неминучою децентралізацією, здійснюваною в інституційному середовищі, що не досягло необхідного рівня самоорганізації і підзвітності, очевидно призведе до прогресуючої втрати державною бюрократією автономії від спеціальних груп інтересів. Посилення ролі неформальних управлінських практик в умовах не сформованих норм адміністративної етики не забезпечить незаангажованого безособового правозастосування.

Однак критика нового державного управління не робить обґрунтованим вибір бюрократичної або мережевої моделей. Пріоритет має не вибір тієї або іншої теоретичної моделі модернізації як її мети, а самий процес розробки політики її проведення. Критерій керованості, що відображає розвиненість модернізаційних здібностей державного управління дає орієнтири інституційного будівництва.

Ключові слова: модернізація, державне управління, бюрократична модель державного управління, модель нового державного управління, мережева модель.

Божко Павел Андреевич
аспирант кафедри політології,
Харьковский національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харьков, 61022,
bozhko.pavel.95@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0216-1783>

МОДЕЛИ И КОНЦЕПЦИИ МОДЕРНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Модернизация меняет основные целевые, функциональные, структурные принципы построения государственного управления, тем самым происходит парадигмальный сдвиг в понимании его места и миссии в отношениях государство-рынок-гражданское общество. К старой парадигме относится бюрократическая модель государственного управления, к новой парадигме – модели нового государственного управления и сетевая. Данные модели противоречиво переплетаются в условиях влияния глобализации и децентрализации на модернизационные процессы в государственном управлении, что создает новые проблемы адаптации административных иерархий (бюрократии) к глобальным вызовам и требованиям деволюции. Возникает задача интеграции новых горизонтальных связей (сетей) в традиционные вертикальные структуры. Одновременно обостряется проблема способности государства повышать эффективность действий чиновников в условиях быстрой трансформации окружающей среды. Кроме того, существует традиционная для государственного управления проблема масштаба, т.е. соответствия функций и ресурсов на разных управленческих уровнях характеру и объему имеющихся задач. Решение этих проблем на этапе транзита во многом зависит от характера возникающих институциональных траекторий и стратегии реформы, ее ориентированности на сохранение баланса стабильности и изменений, основанного на опыте предшествующих преобразований. Приоритетная для многих реформаторов менеджерская модель с ее неизбежной децентрализацией, осуществляемой в институциональной среде, не достигшей необходимого уровня самоорганизации и подотчетности, очевидно, повлечет за собой прогрессирующую утрату государственной бюрократией автономии от специальных групп интересов. Усиление роли неформальных управленческих практик в условиях не сложившихся норм административной этики не обеспечит неангажированного безличного правоприменения.

Однако критика нового государственного управления не делает обоснованным выбор бюрократической или сетевой моделей. Приоритет имеет не выбор той или иной теоретической модели модернизации как ее цели, а сам процесс разработки политики ее проведения. Критерий управляемости, отражающий развитость модернизационных способностей государственного управления дает ориентиры институциональному строительству.

Ключевые слова: модернизация, государственное управление, бюрократическая модель государственного управления, модель нового государственного управления, сетевая модель.

Pavlo Bozhko
PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022,
bozhko.pavel.95@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0216-1783>

MODELS AND CONCEPTS OF MODERNIZATION OF GOVERNMENT

Modernization changes the basic target, functional, structural principles of building public administration, thereby there is a paradigm shift in understanding its place and mission in the state-market-civil society relationship. The bureaucratic model of public administration belongs to the old paradigm, the new government and network models belong to the new paradigm.

These models are contradictory intertwined under the influence of globalization and decentralization on modernization processes in public administration, which creates new problems in adapting administrative hierarchies (bureaucracies) to global challenges and the requirements of devolution. The problem arises of integrating new horizontal connections (networks) into traditional vertical structures. At the same time, the problem of the state's ability to increase the efficiency of officials's actions in conditions of rapid environmental transformation is exacerbating. In addition, there is a problem of scale, traditional for public administration, i.e. the correspondence of functions and resources at different managerial levels to the nature and volume of existing tasks. The solution of these problems at the transit stage largely depends on the nature of the emerging institutional paths and the reform strategy, its focus on maintaining a balance of stability and changes based on the experience of previous transformations. The managerial model of priority for many reformers, with its inevitable decentralization carried out in an institutional environment that has not reached the necessary level of self-organization and accountability, will obviously entail the progressive loss of autonomy by the state bureaucracy from special interest groups. Strengthening the role of informal managerial practices in the face of non-established norms of administrative ethics will not provide unbiased impersonal law enforcement.

However, criticism of the new government does not make the choice of bureaucratic or network models justified. The priority is not the choice of one or another theoretical model of modernization as its goal, but the process of developing a policy for its implementation. The criterion of manageability, reflecting the development of modernization abilities of public administration, provides guidance for institutional construction.

Keywords: *modernization, public administration, bureaucratic model of public administration, model of new public administration, network model.*

Як показує практика реформ державного управління в різних країнах сучасного світу, все розмаїття реальних сценаріїв дій урядів зводиться до трьох основних моделей, що встановлюють концептуальні орієнтири модернізації державного управління: раціональна модель бюрократії, нова модель державного управління і мережева модель управління. Західно-орієнтовані методи вирішення проблем однозначно орієнтуються на моделі нового державного управління та мережеву (так звана «нова парадигма державного управління»). Однак і модель раціональної бюрократії залишається актуальною, враховуючи сучасний стан державного апарату багатьох країн, що розвиваються, із низьким рівнем управління та широко поширеною корупцією.

Модель раціональної бюрократії

Для цієї моделі першочерговим завданням є створення інституту державної служби, тобто системи правових норм та соціальних структур, які регулюють професійну діяльність державних службовців та виконання ними встановлених функцій. У бюрократичній моделі пріоритет віддається таким форматам діяльності організацій, які базуються на функціо-нальній спеціалізації, її консолідації за організаційними підрозділами.

Особливістю бюрократичного управління є абсолютна впевненість керівника організації в тому, що його доручення завжди передаватимуться каналами зв'язку та виконуватимуться відповідно до діючих формальних правил. Бюрократична організація відрізняється суворою дисципліною. Саме поєднання спеціальних знань та дисципліни є основою бюрократичної адміністрації. Крім того, найважливішою особливістю бюрократичної організації є твердження у відносинах між людьми духу «формальної безособовості», коли всі чисто особистісні та емоційні елементи виключаються з офіційної поведінки. Раціональна бюрократія діє на основі об'єктивних критеріїв, а не особистих уподобань. Чим більший розвиток отримує бюрократія, тим більше вона «дегуманізована». Чиновник повинен виконувати свої обов'язки «без гніву та пристрасті». Він має дотримуватись дисципліни, що передбачає послідовне та методичне виконання наказів, під час яких не допускається критика щодо змісту цих наказів.

Раціональна бюрократія деполітизована. У традиційній західній теорії демократичної держави поділ політики й управління досягається через принцип нейтральності бюрократії, який реалізується такими функціями демократичних політичних

систем, як вибір відповідальних політичних лідерів; ефективний політичний контроль над адміністративним апаратом; забезпечення діяльності інститутів самоврядування на рівні територіальних і соціальних спільнот.

Відповідно до цієї моделі державний апарат має механізм, який дозволяє більш-менш точно перекласти політичну волю еліти на мову адміністративної діяльності та управлінських технологій. У радянській (командно-адміністративній) системі це було можливо за абсолютного політичного контролю компартії над державним апаратом; в демократичній системі – шляхом створення раціональної моделі державної служби, департизованої та політично нейтральної, лояльної до обраної народом політичної влади.

Таким чином, найважливішою політичною та адміністративною характеристикою раціональної моделі державної служби є дихотомія політики та управління. Мається на увазі, що державний апарат реалізує лише політичну волю еліти. Згідно з М. Вебером, бюрократія абсолютно не підготовлена до того, щоб виконувати функцію визначення державної політики в силу відсутності у чиновників необхідних для цього лідерських якостей (Вебер 1990: 646-668). Бюрократія тут неминуче стикається з обмеженнями, які неможливо подолати в рамках самої бюрократичної системи управління. У моделі раціональної бюрократії вибір політичного курсу не повинні робити чиновники. Привласнення бюрократією функції прийняття політичних рішень розцінюється як зловживання владою.

Реалізація раціональної моделі бюрократії передбачає здійснення насамперед реформи статусу державних службовців: введення принципу відбору за заслугами, відповідно до посадових регламентів, регулярної атестації, службових контрактів. Мета – забезпечити технічну безперебійність роботи апарату. Сюди можна додати закріплені законом обмеження і пільги для чиновників, систему громадського контролю (парламентський, громадський, фінансовий, судовий), цілеспрямовану підготовку адміністративного персоналу, захищеність професійних прав державних службовців, різноманітні процедури вирішення трудових спорів і конфліктів.

У результаті реалізації цієї моделі можна передбачити побудову розгалуженої централізованої бюрократичної системи, що контролюється зверху. Вона буде створена

за зразком армійських чи церковних структур: ієрархічні бюрократичні організації, в яких завдання управління поділяються на прості частини, кожна керує одна група співробітників, кожна позначена рядом спеціальних правил і практик. Через стандартні процедури та вертикальну структуру управління, стандартизовані послуги ці бюрократичні системи є стабільними, але повільними та ускладненими. Така система не може ефективно впоратися з викликами сучасного інформаційного суспільства.

Одним із перших, хто показав слабкі сторони моделі раціональної бюрократії, був американський дослідник Р. Мертон (Мертон 2003: 131-141). Він, вивчаючи соціальний механізм функціонування бюрократії, виявив притаманні їй збої та бажання стати самостійним суб'єктом влади. Таким чином, Р. Мертон зробив свій внесок у розробку теорії бюрократії як політичного інституту. З точки зору прихильників цієї теорії, бюрократія – це інститут, який може самостійно підтримувати свою автономію. Тому для забезпечення демократії розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову недостатньо. Необхідно ще розділити владу в межах самої бюрократії, інакше це перетворить державу на самодостатній і всепоглинаючий організм, такий як Левіафан Томаса Гоббса (Hunold 2001: 151-167).

В. А. Нісканен створив теорію «максимізуючого бюрократа», який орієнтується на власну вигоду та не має необхідних стимулів для ефективного витрачання коштів платників податків. В. А. Нісканен також довів, що бюрократизм характеризується і неефективністю, що виявляється у відсутності конкурентів, а отже, відсутності стимулів до технологічних інновацій для мінімізації витрат (Niskanen 1994).

Неоднозначність бюрократичної моделі, але вже в зв'язку з різними етапами процесу модернізації, показав і один із класиків теорії модернізації Ш. Ейзенштадт. Він описав варіанти політико-адміністративних відносин в умовах традиційного, сучасного і перехідного суспільств:

- традиційна модель – «бюрократія, орієнтована на уряд» – характеризується безправ'ям чиновника перед політичною владою, що компенсується його ж свавіллям у ставленні до суспільства; відсутністю корпоративності, інституційної автономності, гарантій кар'єри; чиновник виступає в якості особистого слуги правителів і держави;

- модернізаційна модель – «бюрократія, орієнтована на суспільство» – характеризується правовою та соціальною захищеністю держслужбовців, наявністю їхньої автономної від політичної влади організації, побудованої на меритократичних принципах, розвиненості корпоративного духу; незалежність від політики поєднується з адміністративною підлеглистю уряду (в тому числі і за допомогою бюджетного контролю), демократичною підзвітністю «знизу»;

- транзиторна модель – «бюрократія, орієнтована на саму себе» – характеризується політико-правовою безконтрольністю чиновника, який вже вийшов з-під нагляду авторитарної держави, але ще не контролюється сильним громадянським суспільством і демократичною державою; вищі посадові особи діють у своїх особистих інтересах; рекрутування і посадове просування орієнтовані не на кваліфікацію, а на особисті зв'язки, державна служба розглядається як синекура; в управлінні домінують формалізм і чиновницький ритуал (Eisenstadt 1963).

Таким чином, бюрократія виявляє свої найкращі якості в рутинних питаннях, таких як обробка податкових зборів або організація невідкладної медичної допомоги. Бюрократична модель передбачає стандартні процедури вирішення складних, але передбачуваних проблем, використовуючи оперативні і частково колективні правила. Однак вона менш ефективна у розв'язанні проблем, що виходять за рамки звичного розпорядку – від терористичної загрози до захисту довкілля. Бюрократи в більшості сучасних держав залишаються центром управлінських дій, але підготовка їх до більш гнучких дій під час зіткнення з новими непередбачуваними економічними та соціальними проблемами залишається головною складністю.

Тепер звернемося до другої моделі, заснованої на концепції нового державного управління (НДУ) або державного менеджменту.

Модель нового державного управління

Ця концепція намагається відповісти на питання, що виникають у зв'язку із швидким розвитком сучасних управлінських процесів, які відбивають нові тенденції взаємодії держави та суспільства, включаючи зростаючу роль бізнесу та некомерційних організацій не лише як представників окремих сегментів громадянського суспільства, але й як органічних компонентів єдиного механізму управління: як зробити уряд

дешевим, але продуктивним? Як досягти більшої чутливості влади? Як покращити якість послуг, що надаються державними установами? І нарешті, як донести дух підприємництва до державних установ?

Відповідаючи на ці питання, нове державне управління звернуло увагу на неузгодженість та суперечливість бюрократичної моделі, на основі якої будувалась адміністративна діяльність держави. Після появи цієї концепції бюрократична модель контролю та підзвітності, з її принципами ієрархії та розділеності внутрішньої та зовнішньої функцій, вже не вважалася аксіоматичною. Сучасні дослідники державного управління зосереджуються на вивченні комунікацій, зв'язків та взаємодій між керівниками державних, приватних та громадських організацій, оскільки саме у цій галузі приймаються реальні рішення та здійснюються функції управління.

Підхід нового державного управління до держави як інституту впливає з істотних ознак його подоби великим корпораціям. У держави є бюджет, доходи, витрати і навіть свого роду акціонери – громадяни, які водночас є його клієнтами. Вони зацікавлені в тому, щоб послуги державних установ були максимально дешевими та доступними. Відповідно до цього підходу, держава, як велика корпорація, повинна прагнути, насамперед, задовольняти інтереси своїх «акціонерів», підвищувати ефективність, збільшувати капіталізацію активів, створюваних за рахунок бюджету, вдосконалювати технології управління та якості послуг, що надаються населенню. Отже, мова йде про зміну стилю державної діяльності у напрямку зміцнення її підприємницьких принципів (Osborn, Gaebler 1992).

За останні 30 років запровадження нового державного управління сприяло стабілізації та навіть зменшенню державних витрат у багатьох країнах, які впровадили його головний компонент – вимірювання ефективності державних службовців. Водночас, розглядаючи концептуальні положення цієї моделі сучасного державного управління, слід мати на увазі досить серйозну критику ідей управління. Його критикують, насамперед, за приниження ролі таких понять, як загальне благо, суспільний інтерес, відповідальність та професіоналізм державних службовців. Критики підкреслюють важливість практики організацій громадянського суспільства та дотримання демократичних цінностей,

включаючи політичну підзвітність державного апарату (Naqee 2000: 601-609).

Критики вважають, що приватне та державне управління настільки різні, що будь-які спроби передачі реформаторських ідей (наприклад, обслуговування клієнтів та конкуренція) з приватного сектору в державне управління є помилковими та небезпечними. Вони вірять в інвестиції в державний сектор та боротьбу зі злиттям адміністративної діяльності та підприємництва, а тому покладаються на давні традиції демократичної підзвітності та ієрархічно організовану бюрократію (Frederickson 1997).

Очевидно, що значна частина критики впливає з традиційних підходів до інститутів підзвітності: законодавчого верховенства над свободою дій виконавчої влади та адміністративного контролю за діями в межах ієрархічних бюрократичних організацій. Однак головним козирем прихильників ідей нової влади є те, що якби бюрократична система продовжувала добре працювати, то глибокі реформи не були б необхідними.

Зміни в державних організаціях повинні відбуватися одночасно зі змінами цих ширших систем – освіти, соціального забезпечення, регіональних, бюджетних, кадрових систем тощо. Теорія управління не має рецептів для внесення таких змін. Тут політична теорія виходить на перший план. Як підкреслив Дональд Кеттл, оцінюючи результати адміністративної реформи в США та інших країнах, включаючи постсоціалістичні, неможливо розглядати проблеми, що виникають внаслідок трансформації адміністративних процесів державного управління поза їх політичним контекстом. Причому ці проблеми Кеттл пов'язує з відставанням теорії державного управління, коли ініціатива проведення реформи прийшла від менеджерів приватного сектора, які нав'язали особі, що приймає рішення своє розуміння цільової функції державного управління (ідеї сервісної держави), і водночас ігнорували широкий спектр соціальних і політичних цілей (Kettl 2012: 220-221).

Мережева модель

Ідеї НДУ отримали подальший розвиток у мережевій моделі державного управління, яка повністю відображала системний підхід, коли замість організацій та посадових осіб на перший план виходили міжорганізаційні та міжособистісні відносини.

Концепція політичних мереж має в основі ту саму ідею, як і нове державне управління: сучасній державі не вдається забезпечити задоволення суспільних потреб, а тому є нагальна потреба змінити ієрархічне адміністрування на нову форму управління. Але якщо державний менеджмент у пошуках нових підходів робить акцент на ринковій економіці, то теорія політичних мереж ставить у центр аналізу комунікативні процеси постіндустріального суспільства і демократичну практику сучасних держав. Для виробництва суспільних благ держава все більше і більше залежить від інших акторів і субсистем; у цій ситуації взаємозалежності між громадськими та приватними акторами ні ієрархія, ні ринок не є ефективними структурами для координації інтересів і ресурсів різних акторів, включених у процес виробництва політичних рішень; як результат, домінантною моделлю управління стають політичні мережі (Сморгунов 2001: 103-112).

Політичні мережі відрізняються різноманітними механізмами управління, включаючи не тільки державні та недержавні політичні структури, а й бізнес, а також поєднання різних елементів громадянського суспільства на різних рівнях – від міжнародного до місцевого. Таким чином, мережі управління можуть складатися з декількох різних багаторівневих інститутів, об'єднаних для вирішення конкретної управлінської проблеми.

Як підкреслював М. Кастельс, бурхливе зростання соціальних мереж вимагає реконцептуалізації багатьох соціальних процесів та інститутів, що вивчалися раніше в рамках ідей централізму та ієрархій, і переходу до мережевого підходу. На його думку, саме мережі стають основним трендом соціальної еволюції, що змушує створювати новий поняттєвий апарат, який фокусується на мережевих взаєминах більшою мірою, ніж на ієрархіях. Зокрема Кастельс запропонував свій варіант мережевої виробничої інфраструктури: виробництво знань, виробництво відносин і виробництво рішень. У цих умовах, на його думку, державне управління ґрунтується на артикуляції різних структурних рівнів процесу прийняття рішень, пов'язаних між собою інформаційними мережами (Castells 2000).

Державне (публічне) управління у такій концепції розуміється як система кооперації державних, неурядових, приватних і змішаних структур, покликана забезпечити

задоволення суспільних інтересів і вирішення суспільних проблем. У рамках таких мережових структур ефективність прийнятих рішень забезпечується зростаючою роллю експертів-професіоналів не тільки як консультантів, а й як провідних акторів процесу вироблення державної політики. У свою чергу узгодженість такої політики ґрунтується на довірі залучених у цей процес сторін.

На думку Л.В. Сморгунова, теорія політичних мереж інтегрувалася поряд із концепцією нового державного управління в теорію нового способу правління «governance». По суті, це нова модель «хорошого» державного управління, що трактується через поняття політико-адміністративного режиму з його складним і багаторівневим характером. У процесі емпіричного аналізу публічної політики та її впровадження термін «governance» міг би визначатися як режим права, адміністративних правил, юридичних встановлень і практик, що обмежують та направляють урядову діяльність, яка може бути визначена широко як виробництво і надання публічно підтриманих благ і послуг (Сморгунов 2009: 408).

Мережева модель пов'язана з переходом від властивого новому державному управлінню інструменталізму до системних підходів, націленим на відновлення і більш повне врахування публічних і моральних аспектів управлінської діяльності. При цьому в концепції «governance» не зменшується, а підкреслюється роль держави як одного з головних агентів прийняття рішень, особливе значення надається таким аспектам державної діяльності, як процес нормотворчості, координація політики, управління державною службою і підзвітність у рамках відповідної політико-адміністративної культури.

Механізми мережових структур – мережі і спільноти – показують, що політика робиться не тільки державною адміністрацією, але й широким колом організованих інтересів. Це коло не замикається розподільними коаліціями, що мають доступ до політичної ренти. Політико-адміністративна спільнота – це тип механізму управління, який передбачає досить велику кількість учасників, які залежать один від одного протягом тривалого часу. Наприклад, політична та адміністративна спільнота, що формує державну промислову політику, може включати вищих урядових чиновників, що

представляють відомства, відповідальні за промисловість, торгівлю, регіональний розвиток та деякі інші сфери, а також представників профспілок, бізнесу та вчених. Уряд може створити відповідний комітет або формалізований консультаційний процес, або всі ці люди можуть взаємодіяти неофіційно під час серії форумів, конференцій, публічних та конфіденційних дискусій. На іншому кінці шкали є цільові мережеві об'єкти, які можуть охоплювати дуже широке коло учасників, але пов'язані інтересом до однієї проблеми, більше того, для багатьох з них вона не є першочерговою, і взаємодія між ними може ґрунтуватися на неформальних узгодженнях.

Розвиток механізмів політико-адміністративних мережових структур може свідчити про зростаючу роль договірних відносин у державному управлінні. Таким чином, відбувається делегування важливих повноважень для розробки політичних та управлінських рішень професіоналам з політичною незалежністю та вільним від рентоорієнтованої поведінки. Професіоналізація політики та державного управління служить для інституціоналізації рішень та перетворенню їх у прийняті рішення, і, що найважливіше, реалізуються тими, кого вони стосуються, підтримуючи постійні зв'язки між якомога більшою кількістю учасників процесу управління.

У країнах, де ідеї мережевої моделі державного (суспільного) управління знайшли найбільш позитивний відгук (скандинавські країни), сталося нове усвідомлення ефективності як головної мети політичної діяльності і зниження значення перерозподільчої політики. При цьому ефективною стала вважатися не політика, що представляє продукт групової боротьби (концепція політичного плюралізму), а політичний курс, що розробляється на основі раціонального політичного аналізу і орієнтований на суспільний інтерес, який виявляється за допомогою використання різноманітних форм громадської участі в обговоренні проектів державних рішень. В результаті більшого практичного значення стали набувати аналітичні роботи експертів, агентств, використання сучасних інформаційних технологій.

Це свідчить про стратегічний характер довіри до державної політики. Існує теоретичний та практичний зв'язок між довірою та ефективністю. Ефективна політика, як правило, є більш стабільною і,

отже, більш надійною, тоді як неефективна політика може змінюватися та характеризуватися нестабільністю. В умовах глобального посилення політичної та економічної взаємозалежності можна узаконити ненадійний політичний курс шляхом примусових заходів лише на невеликій території (максимум у межах однієї держави) та високою ціною. В цих умовах довіра стає фундаментальною умовою політичної ефективності.

У міжорганізаційних мережах рівень довіри і кооперативного співробітництва істотно вище, що веде до значного скорочення транзакційних витрат, більш раціонального використання спільних ресурсів, більшої відкритості до інновацій і, в кінцевому рахунку, до підвищення ефективності управлінської діяльності. Практичними наслідками формулювання і впровадження нових моделей для державного управління стають не тільки повернення до традиційних ціннісних орієнтирів публічного управління, але й нові форми підзвітності державного апарату (Kjcer 2004).

Таким чином, незважаючи на традиційні критичні оцінки бюрократії як організаційного типу, навряд чи варто робити висновок, що бюрократична модель є однозначно непридатною як можливий сценарій модернізації державного управління для країн, де адміністративний апарат не досяг рівня раціональної бюрократії. Правильніше ставити питання про сучасний потенціал та обмеження бюрократичної моделі.

Нове державне управління було ринковим рецептом неоліберальної економічної теорії для лікування бюрократичних захворювань в умовах, коли фундаментальні політичні та моральні принципи та інституційний баланс влади стабільні. Але модернізація руйнує усталені принципи, що робить виклик авторитету державної влади як провідного політичного та адміністративного актора, нормативно-етичних основ її регуляторної діяльності. Як результат, увага переходить від економічності та ефективності до цілей та цінностей, акторів, які беруть участь у процесі реформ.

Певною мірою відповідь на нові виклики дає мережева модель, яка через численні інститути обміну ресурсами, інформацією, координацією політики та рішень демонструє нові форми спілкування громадян з політичним керівництвом держави та державними службовцями, а

отже, нові форми контролю, підзвітності та механізми узгодження інтересів. Однак її трансплантація передбачає високий рівень накопиченого соціального капіталу, здатність акторів управлінського процесу, включаючи державу, будувати відносини на основі партнерства та довіри, що навряд чи можливо в жорсткому інституційному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

Вебер, М. 1990. "Политика как призвание и профессия". В: *Избр. произведения*. Москва: 646-668.

Мертон, Р. М. 2003. "Бюрократическая структура и индивидуальность". В: *Классики теории государственного управления: американская школа*. М., Изд-во Московского ун-та: 131-141.

Hunold, C. 2001. "Corporatism, Pluralism, and Democracy: Toward a Deliberative Theory of Bureaucratic Accountability", *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. 14 (2): 151-167.

Niskanen, W.A. 1994. *Bureaucracy and Public Economics* Cheltenham: Edward Elgar.

Eisenstadt, S. N. 1963. "Bureaucracy and Political Development". In: *Bureaucracy and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.

Osborn, D., Gaebler, T. 1992. *Reinventing Government. How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. New York.

Haque, M.S. 2000. "Significance of Accountability under the New Approach to Public Governance", *International Review of Administrative Sciences*. 66: 601-609.

Frederickson, H. G. 1997. *The Spirit of Public Administration*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Kettl, D.F. 2012. *The Politics of the Administrative Process*. Washington, DC: SAGE: 220-221.

Сморгунов, Л.В. 2001. "Сетевой подход к политике и управлению", *Политические исследования*, 3: 103-112.

Castells, M. 2000. "Toward a Sociology of the Network Society", *Contemporary Sociology*, 29 (№ 5): 696.

Сморгунов, Л.В. 2009. "Концепция "способностей государства", конструктивизм и развитие теории государственного управления", *Государственное управление в XXI веке: традиции и инновации*: М-лы 6-й междунар. конф. факультета государственного управления МГУ им. М.В.Ломоносова 29-31 мая 2008 года. Москва: 403-419.

Kjcer, A.M. 2004. *Governance*. Cambridge: Polity Press.

REFERENCES

Weber, M. 1990. "Politics as a vocation and profession". In: *Selected Works*. Moscow: 646-668 (in Russian)

Merton R. M. 2003. "Bureaucratic structure and personality". In: *Klassyky teoryy hosudarstvennoho*

upravleniya: amerykanskaia shkola. М., Publishing House of Moscow University: 131-141 (in Russian)

Hunold, C. 2001. "Corporatism, Pluralism, and Democracy: Toward a Deliberative Theory of Bureaucratic Accountability", *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. 14 (№ 2): 151-167.

Niskanen, W.A. 1994. *Bureaucracy and Public Economics* Cheltenham: Edward Elgar.

Eisenstadt, S. N. 1963. "Bureaucracy and Political Development". In: *Bureaucracy and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.

Osborn, D., Gaebler, T. 1992. *Reinventing Government. How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. New York.

Haque, M.S. 2000. "Significance of Accountability under the New Approach to Public Governance", *International Review of Administrative Sciences*. 66: 601-609.

Frederickson, H. G. 1997. *The Spirit of Public Administration*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Kettl, D.F. 2012. *The Politics of the Administrative Process*. Washington, DC: SAGE: 220-221.

Smorhunov L.V. 2001. "A network approach to politics and governance", *Polytycheskye yssledovaniya*, 3: 103-112 (in Russian)

Castells, M. 2000. "Toward a Sociology of the Network Society", *Contemporary Sociology*, 29 (№ 5): 696.

Smorhunov, L.V. 2009. "The concept of "state abilities", constructivism and the development of the theory of public administration", *Public Administration in the 21st Century: Traditions and Innovations: Intern. 6 Conference Proceedings* Faculty of Public Administration, Moscow State University M.V. Lomonosova (29-31.05.2008) Moscow: 403-419 (in Russian)

Kjcer, A.M. 2004. *Governance*. Cambridge: Polity Press.

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-05

УДК: 321:304(316.3)

Кисельова Валентина Анатоліївна

аспірантка,

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

kiselevavalentina8@gmail.com,

<http://orcid.org/0000-0003-4503-7547>

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ІДЕНТИЧНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ

Аналізуються класичні та сучасні теорії ідентичності, такі як концепт самоідентичності Е. Гіденса, соціальної ідентичності І. Гофмана, нерелексивної ідентичності М. Фуко, теорія політики визнання та соціальної уявленості Ч. Тейлора, концепція уявлених спільнот Б. Андерсона, «використання Іншого» та ексклюзивної ідентичності І. Ноймана.

За результатами аналізу визначені методологічні реперні точки для концептуалізації поняття ідентичності. Запропоновано розглядати феномен ідентичності в якості мультирівневого конструкту, а також розроблено принципи типологізації поняття ідентичності. Відповідно до цієї типологізації виділено онтологічний (особиста ідентичність) та соціальний (колективна ідентичність) виміри феномена. Зазначено, що особиста ідентичність, окрім того що безпосередньо пов'язана з емоціями, є результатом особистого досвіду індивіда. У той час як колективна ідентичність – феномен соціального рівня, уявне усвідомлення існування спільноти, яка поділяє спільні для індивіда інтереси/цінності. В якості типів особистої ідентичності проаналізовано рефлексивну, коли індивід питає себе «з ким я себе співвідношу/хочу співвідносити?», та нерелексивну – індивід невідомо відтворює певні практики, шаблони поведінки – форми феномена. В рамках колективної ідентичності запропоновано розрізняти ідентичність відповідно до інституційного рівня (регіональна/локальна або національна/державна), а також за атрибутами соціальної групи (етнічна, расова, мовна, гендерна тощо).

Наголошено на подальшій перспективі дослідження соціальної ідентичності саме крізь призму інституційного рівня. Зокрема, в якості важливого аспекту вивчення виділено таке дослідницьке питання: яким чином особливості відтворення певних формальних та неформальних практик впливають на формування та «оновлення»/реконстеляцію регіональної та національної ідентичностей.

Ключові слова: ідентичність, соціальна ідентичність, політика ідентичності, соціальний конструкт, політика визнання.

Киселева Валентина Анатольевна

аспірантка,
Харьковский национальный
университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
kiselevavalentina8@gmail.com,
<http://orcid.org/0000-0003-4503-7547>

ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА ИДЕНТИЧНОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ

Анализируются классические и современные теории идентичности, такие как концепт самоидентичности Е. Гидденса, социальной идентичности И. Гофмана, нереплексивной идентичности М. Фуко, теория политики признания и социальной вообразимости Ч. Тейлора, концепция вообразимых сообществ Б. Андерсона, теория «использования Другого» и эксклюзивной идентичности И. Ноймана.

В результате анализа определены методологические реперные точки для концептуализации понятия идентичности. Предложено рассматривать феномен идентичности в качестве мультиуровневого конструкта, а также разработаны принципы типологизации понятия идентичности. Согласно этой типологизации выделены онтологический (личная идентичность) и социальный (коллективная идентичность) измерения феномена. Отмечено, что личная идентичность, помимо того что она непосредственно связана с эмоциями, является результатом личного опыта индивида. В то время как коллективная идентичность – феномен социального уровня, мысленное осознание существования сообщества, которое разделяет общие для индивида интересы/ценности. В качестве типов личной идентичности проанализировано рефлексивную, когда индивид спрашивает себя «с кем я себя соотношу/хочу соотносить?», и нереплексивную – индивид бессознательно воспроизводит определенные практики, шаблоны поведения – формы феномена. В рамках коллективной идентичности предложено различать идентичность в соответствии с институциональным уровнем (региональная/локальная или национальная/государственная), а также по атрибутам социальной группы (этническая, расовая, языковая, гендерная и т.д.).

Отмечена важность дальнейшей перспективы исследования социальной идентичности именно через призму институционального уровня. В частности, в качестве важного аспекта изучения выделен следующий исследовательский вопрос: каким образом особенности воспроизведения определенных формальных и неформальных практик влияют на формирование и «обновление»/реконстеляцию региональной и национальной идентичности.

Ключовые слова: идентичность, социальная идентичность, политика идентичности, социальной конструкт, политика признания.

Valentyna Kyselova

PhD Student,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022

kiselevavalentina8@gmail.com,

<http://orcid.org/0000-0003-4503-7547>

IDENTITY PHENOMENON RESEARCH: THEORETICAL LEVEL

Classical and modern theories of identity, such as E. Giddens concept of self-identity, social identity of I. Hoffmann, non-reflective identity of M. Foucault, the theory of recognition and social imaginary of C. Taylor, the concept of imaginary communities of B. Anderson, the theory of «using the Other» and the exclusive identity of I. Neumann are analyzed.

As a result of the analysis, methodological benchmark principles for the conceptualization of identity phenomenon are defined. It is suggested to consider the phenomenon of identity as a multi-level construct, also, the principles of identity typology are developed. According to this typology, ontological (personal identity) and social (collective identity) dimensions of the phenomenon are distinguished. It is admitted that personal identity, in addition to being directly connected with emotions, is the result of an individual's personal experience. Meanwhile collective identity is a phenomenon of a social level, mental awareness of the existence of a community that shares common for an individual interests/values. As types of personal identity, the reflective, when the individual asks himself «whom I relate to/ want to relate myself to?», and non-reflective – the individual unconsciously reproduces certain practices, patterns of behavior – forms of the phenomenon are analyzed. Within the framework of collective identity, it is suggested to distinguish between identities according to the institutional level (regional/local or national/state), as well as according to the attributes of a social group (ethnic, racial, linguistic, gender, etc.).

The attention is drawn to the further perspective of the social identity study precisely through the prism of the institutional level. In particular, the following research question is identified as an important aspect of the further research: how the features of the reproduction of certain formal and informal practices affect the formation and «renewal»/reconstitution of regional and national identities.

Key words: *identity, social identity, identity policy, social construct, recognition policy.*

Сьогодні феномен ідентичності є наріжним камнем не просто сучасної політики, а й соціально-політичного життя в цілому. Так, наприклад, у нещодавньому есе Ф. Фукуяма саме через підйом політики ідентичності пояснює кризу ліберальних демократій та посилення авторитаризму, більше того, приписує «тріумфу ідентичності» такі, здавалось би, геополітичні несподіванки як Брекзїт та перемогу Д. Трампа на президентських виборах у США (Фукуяма 2018). Ззначаючи, що сьогодні політика меншою мірою визначається економічними чи ідеологічними проблемами, Фукуяма акцентує увагу на тому, що «... політичні лідери мобілізують послідовників навколо ідеї про те, що їхня гідність була принижена і має бути відстояна» (Фукуяма 2018). Наразі навіть традиційний лівий та правий ідеологічний «порядок денний» пере-

спрямував свій фокус на питання, пов'язані з ідентичністю (ця теза, до речі, надзвичайно резонує з концепцією політики визнання Ч. Тейлора): ліві концентрують свою увагу на відстоюванні інтересів найрізноманітніших маргінальних груп (мігранти, біженці, жінки, представники ЛГБТ-спільноти тощо), праві, навпаки, вбачають своє головне завдання у захисті традиційної національної ідентичності, що безпосередньо пов'язана з питаннями релігійної, етнічної, культурної приналежності.

Виходячи з цього, Фукуяма виділяє такі показові тенденції:

1. *Принцип загального й рівного визнання мутував у заклики до особливого визнання.* Меншини відстоюють свою окрему ідентичність як особливі групи з власною свідомістю, традиціями тощо. Звичайно, це призводить до фрагментації суспільств та посилення дезінтеграційних тенденцій.

2. Заклик до особливого ставлення спричинив появу так званих «*ображених громадян*» у достатньо розвинених демократичних державах це зазвичай середній клас, який сьогодні боїться втратити свій статус через привілеї, які отримали раніше «невидимі» класи).

3. Усе це свідчить про те, що *причини будь-яких проблем сприймаються скрізь призму ідентичності*. Наприклад, економічні проблеми часто сприймаються людьми як втрата ідентичності, аніж як втрата ресурсів тощо (Фукуяма 2018).

Саме так ідентичність стає вразливим місцем, у яке цілять політичні технології та політичне конструювання; перетворюється у явище, яке визначає як локальні, так і глобальні політичні події. Україна має досить ілюстративні приклади такого цілеспрямованого маніпулювання проблемою ідентичності, а також кейси, коли фактор ідентичності став детермінантою визначальних подій. Передусім, спекулювання на питанні наявності окремої ідентичності Донбасу стало одним із факторів, який у 2014 році уможливив початок україно-російського протистояння (Sasse 2018; Giuliano 2018; Работягова і Кисельова 2016: 100).

Із нещодавніх прикладів можна також навести «феномен Зеленського» і взагалі кампанію президентських виборів 2019 року. Так, військово-мобілізаційна риторика П. Порошенка «Армія. Мова. Віра» – це наочна ілюстрація того, як апеляція до захисту національної ідентичності може бути ядром виборчої кампанії. І наскільки подібна ставка на правий націоналізм виявилась не достатньо ефективною порівняно з лівим «мультикультурним» дискурсом В. Зеленського, який апелював до множинної плюралістичної ідентичності українців (до російськомовних українців, так само як і до україномовних, мешканців як східних, так і західних, центральних, південних регіонів).

Дострокові парламентські вибори 2019 р. також продемонстрували цікаві тенденції, пов'язані з ідентичністю. Наприклад, що Донбас дійсно має кардинально відмінні політичні уподобання порівняно з іншими регіонами України і в певному сенсі «ностальгує» за «Партією регіонів»: партія «Опозиційна платформа – за життя» (ОПЗЖ) перемогла лише у Донецькій та Луганській областях, набравши вдвічі більше голосів за «Слугу народу»; більша кількість переможців у одномандатному окрузі – також представники ОПЗЖ чи «Опозиційного

блоку» (Горбатенко 2019). Політичні переваги – один із важливих маркерів як загальнонаціональної, так і регіональної ідентичності. Саме тому настільки відмінний електоральний вибір Донбасу – це додатковий аргумент пильніше дослідити питання наявності консolidованої регіональної ідентичності Сходу. Ще один кейс вартий уваги в контексті парламентських виборів 2019 – це скандал з фейковим ЛГБТ-парадом, який став частиною виборчої гонки в Слов'янську (Бігунов 2019). Повідомлення у ЗМІ про те, що один із кандидатів, діючий мер Слов'янська Вадим Лях, у разі перемоги дозволить проведення першого у місті параду для захисту прав сексуальних меншин, стало ефективною зброєю для збільшення його антирейтингу на користь підтримки його конкурентів (Бігунов 2019). Такий ефект став можливим через наявність гендерних стереотипів серед мешканців міста та негативне сприйняття ЛГБТ-меншин як «чужої», ворожої до їхньої ідентичності спільноти.

Наведені приклади – показовий доказ того, що феномен ідентичності потребує ретельного вивчення і переосмислення. Вочевидь, сучасне втілення ідентичності значно еволюціонувало порівняно з класичним виключно психологічним визначенням Е. Еріксона як властивості психіки індивіда, розширило межі свого впливу на політику, економіку та культуру. Відповідно, головна мета статі – концептуалізувати феномен ідентичності на теоретичному рівні, спираючись на класичні та сучасні підходи дослідження.

Аналізуючи теоретичні підходи до визначення ідентичності, передусім варто виокремити концепцію англійського соціолога Е. Гіденса. В якості відправної точки аналізу ідентичності вчений спирається на тезу, що у сучасному світі пізнього модерну внутрішньо особистісні трансформації взаємозалежні і тісно взаємопов'язані з інституційними змінами. Ця теза – найважливіший теоретичний момент, який вводить феномен ідентичності у соціоконструктивістське поле аналізу, що відрізняє *класичний соціологічний підхід дослідження ідентичності* (серед інших концепцій у цьому блоці варто згадати теорію соціального конструювання ідентичності П. Бергера і Т. Лукмана, соціальної ідентичності І. Гофмана тощо).

У своєму аналізі Гіденс акцентує увагу на особистісному «Я» індивіда, саме тому він використовує поняття «самоідентич-

ність» («self-identity»). За сучасних умов модерніті (концепт, який пропонує Гіденс для визначення сучасного типу суспільства на протипагу традиційному) самоідентичність – це «рефлексивне розуміння своєї біографії індивідом»; вона визначається рутинізованими практиками або «стилем життя», безліччю повсякденних виборів, які робить індивід (Giddens 1991: 5-6). Учений зазначає, таким чином, що ідентичність індивіда стає об'єктом постійного безперервного вибору зразка поведінки, його прийняття, відторгнення і зміни в результаті оновлення (Giddens 1991: 218). Тобто, згідно з Гіденсом, по-перше, самоідентичність – гнучка, «плинна», вона постійно змінюється; по-друге, це рефлексивний проект, за який відповідає сам індивід; по-третє, фактично самоідентичність вирішує проблему існування індивіда в умовах безлічі варіантів пізнього модерну; і саме тому, по-четверте, домінування питань ідентичності в сучасному суспільстві є як наслідком, так і причиною змін на інституційному макрорівні.

Якщо у Гіденса індивід не просто рефлексує з приводу своєї ідентичності, а ще й самостійно її створює, французький філософ і соціолог М. Фуко, навпаки, вважає ідентичність індивіда – нерелексивним об'єктом конструювання і моделювання влади, інструментом постійного і зростаючого контролю. Виходячи з програмної тези «влада взяла на себе функцію завідувати життям», Фуко зазначає, що індивід формується безліччю режимів, в результаті ігор влади різного роду, коли влада проникає в саму сутність людини, її поведінку, дії, процеси навчання і повсякденне життя (Фуко 1996).

Особливу увагу у своїх дослідженнях Фуко приділяв сексуальній ідентичності, зазначаючи, що «влада в сучасних суспільствах править сексуальністю на манер закону і суверенітету» (Фуко 2002) (спираючись на цей принцип, а також постулюючи, що влада використовує приватні, інтимні, емоційні переживання суб'єкта, американський філософ Дж. Батлер має дуже цікаве дослідження конструювання гендерної ідентичності). У цілому відповідно до підходу М. Фуко, індивід – це суб'єкт, який не існує поза дискурсивними практиками та владними відносинами. Саме тому ідентичність – це «відчуття себе кимось» унаслідок впливу тілесних дисциплін і культурних практик; ідентичність обмежує людину – вона відчуває свої почуття як власні, але це лише форма участі у власному підкоренні (Фуко 2002).

До цього часу ми розглянули базові теорії індивідуальної ідентичності в якості онтологічного відчуття індивіда «я є кимось у цьому житті». Тепер проаналізуємо теорії колективної ідентичності, а саме відчуття приналежності індивіда до певних соціальних груп («я є кимось у суспільстві»), і відповідно, особливості типізації індивіда на основі атрибутів соціальної групи, до якої він належить.

Розпочати аналіз соціального виміру ідентичності варто зі вже класичного і надзвичайно вагомого у суспільних науках поняття британського вченого Б. Андерсона «уявлені спільноти». Хоча Андерсон в однойменній праці не досліджує ідентичність як таку, він виокремлює фундаментальний принцип – «уявленості» – який, на нашу думку, визначає будь-які форми і прояви колективної соціальної ідентичності. Так, Андерсон характеризує націю як «уявне політичне співтовариство, і уявляється воно як щось неминуче обмежене, але в той же час суверенне» (Андерсон 2016: 47). Під уявністю мається на увазі та обставина, що члени будь-якої спільноти ніколи не знають один одного особисто, ніколи не зустрічаються з усіма членами або навіть чують про них, проте «в свідомості кожного з них живе образ їхньої спільноти» (Андерсон 2016: 47). Тобто справжньої (фізичної, матеріальної) спільноти між людьми не існує, це – конструкт. І, ототожнюючи себе з певною спільнотою (внаслідок чого формується певний тип соціальної ідентичності), людина має уявне усвідомлення, що в абстрактних межах цієї спільноти існують інші люди з такими ж інтересами/цінностями. Саме це, за Андерсоном, означає сприймати себе в якості члена спільноти.

У канадського філософа Ч. Тейлора є схоже поняття – *соціальна уявленість (social imaginary)*, проте він використовує цю категорію у більш широкому сенсі, яка включає: сприйняття індивідом свого існування у суспільстві, сприйняття свого співіснування з іншими членами суспільства, свої очікування відносно суспільства, нормативні правила відносно суспільства, а також образи, на яких ці правила засновані (Тейлор 2004: 23). Іншими словами, соціальна уявленість – це певний апріорний фон, а також стан свідомості індивідів, які уможливають існування спільних соціальних практик та спільних уявлень щодо легітимності тих чи інших явищ суспільства. Соціальна уявленість виконує надзвичайно важливу функцію «склеювання», оскільки

суспільство як таке може існувати лише якщо існують загальні уявні значення, які розділяють усі члени спільноти.

Важливе доповнення до уявленості як основоположного принципу колективної ідентичності вносить концепція ексклюзивної (відмежованої) ідентичності норвезького політолога І. Ноймана. Вчений зазначає, що колективні ідентичності у своїй основі конструюються не лише уявним матеріалом, але й матеріалом, що знаходиться поза них, і з яким вони постійно «імпліцитно порівнюються» (Нойман 2004: 14). Тобто колективні ідентичності завжди мають зовнішні компоненти, і ці компоненти – нашарування пластів «Інших». Виходячи з неошміттінських позицій, Нойман пояснює: колективні ідентичності існують завдяки тому, що вони відділяють одну групу людей від іншої за допомогою певних маркерів (Нойман 2004: 14-15). Цю тезу Нойман дуже переконливо обґрунтовує, аналізуючи формування європейської ідентичності завдяки її відмежуванню від «Інших» – Турції та Росії. Ще один вагомий момент у концепції Ноймана – це *прикладна функція* колективної ідентичності, коли спільна ідентичність стає приводом, мотивацією до певної дії: «Розповідаючи групі людей, хто вони такі і як мають діяти люди цього конкретного типу, можна зв'язати їх воедино та забезпечити колективну діяльність» (Нойман 2004: 15). Саме так колективна ідентичність стає у певному сенсі типом виробничої сили, що структурує соціальне поле і спрямовує до виконання тих, а не інших дій.

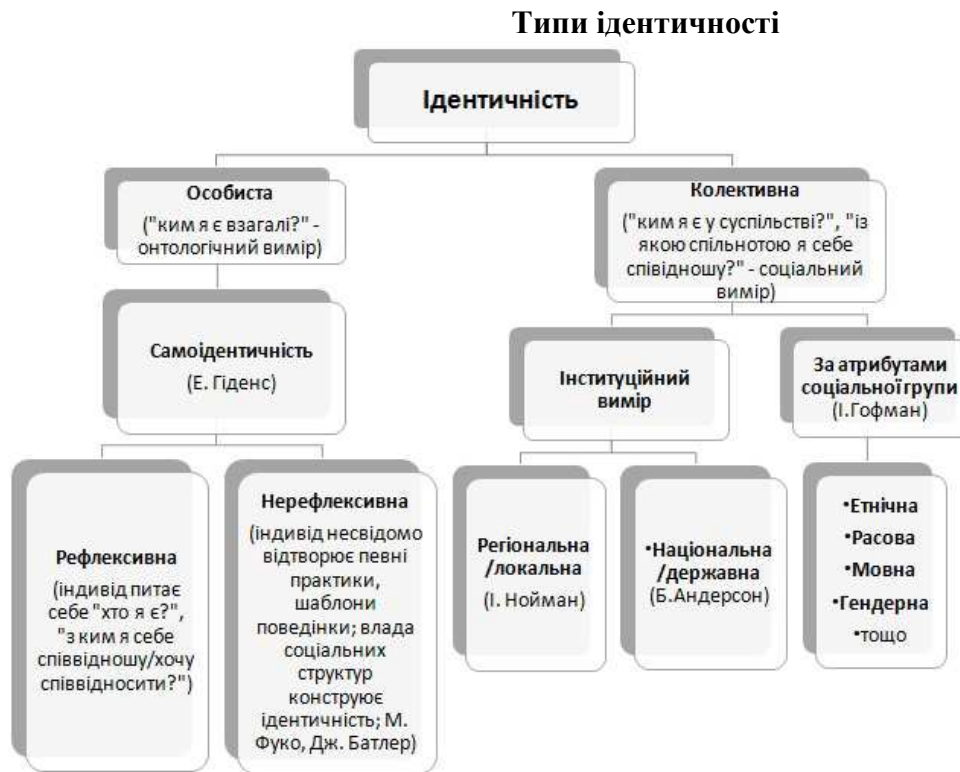
У згаданого вище канадського вченого Ч. Тейлора є дещо модифікована концепція того, як «Інший» визначає формування соціальної ідентичності, яка, на наш погляд, складає логічний розвиток теорії І. Ноймана. Тейлор має схожу до наведеної вище позиції Ф. Фукуями – сьогодні центральною проблемою політики є вимога визнання різних груп. І ця проблема виникає саме тому, що «Інший» не визнає або недостатньо визнає існування і «повноцінність» відмінної від «Іншого» ідентичності. «... Наша ідентичність частково формується за допомогою визнання або його відсутності, часто завдяки невірному визнанню іншими, і тому особа або група людей можуть зазнати реальної шкоди, реальних викривлень, якщо інші люди, або суспільство навколо них, віддзеркалюють їхній обмежений або принижуючий, або меншшартистський образ» (Тейлор 2004: 29). Подібне невизнання може

бути розцінене як форма тиску або неповаги і спричинити активізацію протестних маршів, антидержавних рухів, стати катализатором розвитку сепаратистських настроїв тощо (подібна політика невизнання, на нашу думку, стала однією з причин підтримки бойовиків мешканцями Сходу в ході збройного протистояння на Донбасі).

Нарешті, розглянувши базові підходи до визначення ідентичності, можна побачити, що насправді ідентичність варто досліджувати в якості мультирівневого конструкту. Виходячи з цього, для комплексного мультирівневого вивчення цього феномена, ми пропонуємо таку типологізацію (див. *Схему 1*).

Відповідно до цієї типологізації, на базі проаналізованих концепцій, ми виділяємо онтологічний (особиста ідентичність) та соціальний (колективна ідентичність) виміри феномена. Особиста ідентичність, окрім того що безпосередньо пов'язана з емоціями, є результатом особистого досвіду індивіда; у той час як колективна ідентичність – феномен соціального рівня, уявне усвідомлення існування спільноти, яка поділяє спільні для індивіда інтереси/цінності. Особисту ідентичність можна поділити на рефлексивну, коли індивід питає себе «з ким я себе співвідношу/хочу співвідносити?», та нерефлексивну – індивід несвідомо відтворює певні практики, шаблони поведінки – форми феномена. В рамках колективної ідентичності ми пропонуємо розрізняти ідентичність відповідно до інституційних рівнів (регіональна/локальна або національна/державна), а також згідно з атрибутами соціальної групи (етнічна, расова, мовна, гендерна тощо).

У сучасних умовах саме ідентичність є одним із ключових факторів, що визначає соціально-політичні зміни і перетворення. З одного боку, в епоху модернітності, коли суспільство стає глобальним, але залишається фрагментованим, «розпорошеним» і невизначеним, пошук і формування самоідентичності індивіда стає ваговою детермінантою мікрорівня, що визначає макрорівневі інституційні зміни. З іншого боку, колективна ідентичність як ототожнення з уявною спільнотою, що поділяє спільні для індивіда інтереси і цінності, перетворюючись на інструмент структурування соціального поля, стає «фільтром» та мобілізаційною, рушійною силою колективних соціальних дій.



Відповідно, незважаючи на те, що наразі у науковому дискурсі поняття ідентичності є досить семантично перевантаженим, воно має широкий пояснювальний потенціал. Враховуючи наскрізну природу феномена ідентичності, ми вважаємо, що це поняття варто аналізувати з точки зору мультирівневого конструкту. Особливу подальшу перспективу дослідження соціальної ідентичності ми вбачаємо крізь призму інституційного рівня. Запровадження інституційного виміру (співвідношення або відтворення індивідом певних практик) здатне ефективно вирішити питання «плаваючих меж» сучасного суспільства (коли, наприклад, географія стає невизначальним фактором). Зокрема, в якості важливого аспекту вивчення ми можемо поставити таке дослідницьке питання: яким чином особливості відтворення певних формальних та неформальних практик (локальних і загальнодержавних) впливають на формування та «оновлення»/реконструкцію регіональної та національної ідентичностей.

ЛІТЕРАТУРА

Фукуяма, Френсис. 2018. "Против политики идентичности". URL: <http://sg-sofia.com.ua/protiv-politiki-identichnosti-fukuyama>
 Sasse, Gwendolyn and Lackner, Alice. 2018. "War and identity: the case of the Donbas in

Ukraine". URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2018.1452209?scroll=top&needAccess=true>

Giuliano, Elise. 2018. "Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis". URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1060586X.2018.1447769?redirect=1>

Работягова, Ирина і Кисельова, Валентина. 2016. "Гетерогенність пострадянського габітусу на прикладі збройного конфлікту Слов'янська: методологічні рамки дослідження", *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія "Питання політології"*. Вип. 29: 99-103.

Горбатенко, Сергей. 2019. "Новые люди, старые силы: кого ведет в раду донецкая область". URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/na-donbas-obraly-prorosijskykh-politykiv/30069572.html>

Бигунов, Денис. 2019. "Гомофобия выборов в Славянске". URL: <http://novosti.dn.ua/article/7394-gomofobyva-vyborov-v-slavyanske>

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

Фуко, Мишель. 1996. *Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет*. Москва: Касталь.

Фуко, Мишель. 2002. *Интеллектуалы и власть: статьи и интервью, 1970–1984: В 3 частях*. Москва: Праксис.

Андерсон, Бенедикт. 2016. *Воображаемые сообщества. Размышления об стоках и распространении национализма*. Москва: Кучково поле.

Taylor, Charles. 2004. *Modern social imaginaries*. Durham: Duke University Press.

Нойман, Ивэр. 2004. *Использование “Другого”:* *Образы Востока в формировании европейских идентичностей*. Москва: Новое издательство.
Тейлор, Чарльз. 2004. *Мультикультуралізм і “Політика визнання”*. Київ: Альтерпрес.

REFERENCES

Fukuiama F. 2018. “Against Identity Politics”, *Strategic Group Sofia*. URL: <http://sg-sofia.com.ua/protiv-politiki-identichnosti-fukuyama> (in Russian)
Sasse G., Lackner A. 2018. “War and identity: the case of the Donbas in Ukraine”. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2018.1452209?scroll=top&needAccess=true>
Giuliano E. 2018. “Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis”. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1060586X.2018.1447769?direct=1>
Rabotiahova I., Kyselova V. 2016. “Heterogeneity of the post-Soviet habitus on example of the Slov’yansk armed conflict: a methodological framework for the study”, *Visnyk KhNU Imeni V. N. Karazina Seriiia “Pytannia Politolohii”*. Вип. 29: 99-103. (in Ukrainian)

Horbatenko S. 2019. “New people, old powers: whom the Donetsk region leads to the Rada”. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/na-donbas-obraly-prorosijskykh-politykiv/30069572.html> (in Russian)
Byhunov D. 2019. “Homophobia of elections in Slavyansk”. URL: <http://novosti.dn.ua/article/7394-gomofobyva-vyborov-v-slavyanske> (in Russian)
Giddens A. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
Fuko M. 1996. *The will to truth: beyond knowledge, power and sexuality. Works of different years*. Moscow: Kastal. (in Russian)
Fuko M. 2002. *Intellectuals and power: articles and interviews, 1970–1984: In 3 parts*. Moscow: Praksys. (in Russian)
Anderson B. 2016. *Imaginary community. Reflections on the origins and spread of nationalism*. Moscow: Kuchkovo pole. (in Russian)
Taylor Ch. 2004. *Modern social imaginaries*. Durham: Duke University Press.
Noiman Y. 2004. *Use of the “Other”: Images of the East in the formation of European identities*. Moscow: Novoe izdatelstvo. (in Russian)
Teilor Ch. 2004. *Multiculturalism and the “Politics of recognition”*. Kyiv: Alterpres. (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-06
УДК 35.073.533:316.346.2

Olena Bakumenko

Associate Professor, PhD in Historical Science
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Universitetska Street, 16, Kharkiv, 61003,
bakumenkolena1974@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3108-6324>

Olga Kashaba

Associate Professor, PhD in Historical Science
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Universitetska Street, 16, Kharkiv, 61003,
olga.kashaba@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0616-145x>

Iryna Shcherbyna

Associate Professor, PhD in Historical Science
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Universitetska Street, 16, Kharkiv, 61003,
shcheririna63@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

GENDER EQUALITY IN UKRAINE: ANALYSIS OF LEGAL ACTS

Today, in most countries, the equal legal status of women and men, as well as the equal opportunity to execute it in society, that is, gender equality, has long been a commonplace in public discourse and politics. In Ukraine, equality between men and women is declared at the constitutional level, which testifies to the approach of the Ukrainian state and civil society to the European and world level of solving gender problems.

The execution of the legal regulation of the state gender policy in Ukraine is considered by the normative legal acts of two levels: supranational and national and the results of their implementation.

The actual problem of not only creating a sufficient regulatory and legal field, but also its compliance is analyzed. Moreover, attention is paid to the facts of violation and neglect of the current legislation, which in turn leads to the preservation of gender inequality in Ukrainian society, where most property, power and general influence belong to men. There is a need to develop a new paradigm of state power, which should envisage the optimal use of human resources, in particular its female component and, ultimately, the achievement of gender equality as an important part of the development strategy, which is intended to enable all men and women to improve their living standards. It is argued that the relevance of gender equality in the contemporary historical context will be maintained in the short term. This is due to the fact that the problems of gender inequality, and therefore of socio-economic and political discrimination against women, cannot be solved solely by state reforms, since a system of rules that forbid any deterioration of women's rights is unlikely to operate without an effective system for monitoring of norms implementation.

Keywords: *gender equality, democracy, state, state policy, regulatory acts.*

**Бакуменко Олена
Олексіївна**

доцент, к.іст.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
вул. Університетська, 16, Харків, 61003,
bakumenkolena1974@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3108-6324>

Кашаба Ольга Юріївна

доцент, к.іст.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
вул. Університетська, 16, Харків, 61003,
olga.kashaba@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0616-145X>

Щербина Ірина Володимирівна

доцент, к.іст.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
вул. Університетська, 16, Харків, 61003,
shcheririna63@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Сьогодні у більшості країн рівний правовий статус жінок і чоловіків, а також рівність можливостей для його реалізації у житті суспільства, тобто гендерна рівність, давно стали загальним місцем у публічному дискурсі та політиці. В Україні рівність між чоловіками і жінками задекларована на конституційному рівні, що свідчить про вихід української держави й громадянського суспільства на європейський і світовий рівень розв'язання гендерних проблем.

Розглядається здійснення правового регулювання державної гендерної політики в Україні нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного та результати їхнього впровадження.

Аналізується актуальна проблема не тільки створення достатнього нормативно-правового поля, а і його дотримання. Причому звертається увага на факти порушення та ігнорування чинного законодавства, що в свою чергу спричинює консервацію гендерної нерівності в українському суспільстві, де більшість власності, влади і загального впливу належать чоловікам. Доводиться необхідність вироблення нової парадигми державної влади, яка має передбачити оптимальне використання людського ресурсу, зокрема його жіночої складової та у кінцевому рахунку досягнення гендерної рівності як важливої частини тієї стратегії розвитку, яка покликана дати можливість усім, і чоловікам, і жінкам, підвищити

свій життєвий рівень. Доводиться думка про те, що актуальність проблеми гендерної рівності у сучасному історичному контексті зберігатиметься у найближчій перспективі. Зумовлено це тим, що проблеми гендерної нерівності, а відтак і соціально-економічної та політичної дискримінації жінок не можуть бути розв'язані лише державними реформами, оскільки система норм, що забороняють будь-яке погіршення прав жінок, навряд чи працюватиме без дієвої системи контролю за виконанням цих норм.

Ключові слова: гендерна рівність, демократія, держава, державна політика, нормативно-правові акти.

Бакуменко Елена Алексеевна

доцент, к.ист.н.,
Украинская инженерно-педагогическая академия,
Ул. Университетская, 16, Харьков, 61003,
bakumenkolena1974@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3108-6324>

Кашаба Ольга Юрьевна

доцент, к.ист.н.,
Украинская инженерно-педагогическая академия,
ул. Университетская, 16, Харьков, 61003,
olga.kashaba@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0616-145X>

Щербина Ирина Владимировна

доцент, к.ист.н.,
Украинская инженерно-педагогическая академия,
ул. Университетская, 16, Харьков, 61003,
shcheririna63@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В УКРАИНЕ: АНАЛИЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ

Сегодня в большинстве стран равный правовой статус женщин и мужчин, а также равенство возможностей для его реализации в жизни общества, т.е. гендерное равенство, давно стали общим местом в публичном дискурсе и политике. В Украине равенство между мужчинами и женщинами задекларировано на конституционном уровне, что является свидетельством выхода украинского государства и гражданского общества на европейский и мировой уровень решения гендерных проблем.

Рассматривается осуществление правового регулирования государственной гендерной политики в Украине нормативно-правовыми актами двух уровней: наднационального и национального и результаты их внедрения.

Анализируется актуальная проблема не только создания достаточного нормативно-правового поля, а и его выполнение. Причем обращается внимание факты нарушения и игнорирования действующего законодательства, что в свою очередь создает условия для консервации гендерного неравенства в украинском обществе, где большинство собственности, власти и общего влияния принадлежит мужчинам.

Доказывается необходимость разработки новой парадигмы государственной власти, которая должна предусмотреть оптимальное использование человеческих ресурсов, в частности их женской составляющей, и в конечном итоге достижение гендерного равенства как важной части той стратегии развития, которая призвана дать возможность всем, и мужчинам, и женщинам, повысить свой жизненный уровень. Доказывается тезис о том, что актуальность проблемы гендерного равенства в современном историческом контексте сохранится в ближайшей исторической перспективе. Обусловлено это тем, что проблемы гендерного неравенства, а, следовательно, и социально-экономической и политической дискриминации женщин не будут решены только при помощи государственных реформ, так как система норм, запрещающих любое ухудшение прав женщин, навряд ли будет работать без системы контроля за их выполнением.

Ключевые слова: гендерное равенство, демократия, государство, государственная политика, нормативно-правовые акты.

Over the past decades, the problem of gender equality has become a common place in public discourse and politics. Governments, business community, trade unions, public organizations from different countries make many efforts to overcome discriminatory stereotypes, which create obstacles for ensuring equal legal status of men and women, as well as equal opportunities for its realization in public life.

Ukraine belongs to the countries where significant changes are occurring in the understanding and legitimization of gender relations, constantly taking steps to introduce an institutional mechanism for ensuring gender equality. Despite this, de facto Ukrainian society remains unbalanced on this issue. There are still manifestations of gender discrimination

That is why this problem is relevant. Uncertainty of gender priorities and postponing the issues resolution of gender inequality to the background provoke negative consequences for all spheres of public life.

The debate on the introduction of gender equality in the European countries was particularly acute in the twentieth century. From the same time, begins an active scientific development of this problem. Thus, among the western scholars, socio-cultural determinants of gender, the impact of gender on management, gender policy and stereotypes are studied by D. Best, J. Williams, K. Jacklin, A. Erhard, E. McCoy, J. Mani, M. Mead, K. Petman, J. Rozner. S. Salmaniemi, M. Shenli, L. Shrag and others. In Ukraine, this problem is today one of the most relevant and researched. The domestic humanities analyze the mechanisms of gender policy formation, the legal framework for women's participation in political and public life, gender equality and discrimination. Such researchers as M. Bogachevstka-Khomyak, O. Vilko, N. Hrytsiak, H. Daudov, I. Zhrebkina, L. Kobylanska, T. Kremeshna, T. made a significant contribution to the study and popularization of these issues. Martsenyuk, O. Osaulenko, A. Pashko, L. Smolyar, S. Stanik, O. Yarosh and others. But at the same time, despite the increasing popularity of gender issues, it remains in Ukraine as a marginal segment of research and needs special attention.

These and other scientific developments necessitate the study of legal regulation of equal rights and opportunities of women and men in Ukraine, which may be carried out by analyzing and classifying normative legal acts on the state provision of equal rights and opportunities for women and men in Ukrainian society. In the

context of such a study, it will also be useful to identify ways to improve the legal framework for ensuring this process.

Equality of male and female social articles is the basis of all human freedoms. The Human Development Report 2000 prepared by the United Nations Development Program identifies seven fundamental freedoms: freedom from discrimination – on the basis of gender, racial, ethnic, national or religious beliefs; freedom from poverty; the right to a decent standard of living; freedom from fear – from threats, special danger, from torture, arbitrary arrests and other acts of violence; freedom from injustice and violations of law; freedom of thought, speech, participation in the decision-making process and the formation of associations; freedom to work decent, not to be exploited. Consequently, equality of social status means universal participation in all spheres of social, public and private life on the basis of self-awareness of personal needs and interests, overcoming elements of superiority, for which men were historically considered higher, and the results of their activities were pre-evaluated as socially more significant than those that have been achieved by women.

Equality of rights means empowering men and women with legally equal rights in all spheres of life and providing them with legal conditions for equal enjoyment of their rights.

However, equality of rights does not mean the actual ability to enjoy the rights and freedoms of a person irrespective of sex. This becomes possible due to the equality of opportunities provided by the system of equal means of distribution of values, eliminates discrimination on the basis of sex, and avoids any possibility of negative influence on the vital functions and expression of a person (Гаман, Курига 2011: 420).

As part of our study, the concept of gender equality should be considered. Modern democracy has proclaimed the principle of equality of all before the law. The legal principle of equality means the absence of any restrictions on the rights of individuals and civil liberties.

Implementation of this principle is possible provided that there is a fair social system in which political and legal realities ensure the maximum observance of the rights of the individual.

In the legal aspect, gender equality functions as a component of the general principle of equality. Gender equality is different from the other structural elements of the principle of

legal equality, namely equality regardless of age, nationality, race, although it is based on a natural-legal concept. The construction of gender equality should be disclosed primarily through the category of human rights as a universal equality standard, which is the only one for both sexes.

The category of gender equality involves a plurality of components, namely:

- Equality of rights. This means that men and women are legally entitled to the same rights.
- Equality of opportunity. Legislation not only declares, but also guarantees equal conditions for equal distribution, the use of political, economic, social and cultural values that exclude discrimination and restrictions of any gender that negatively affect livelihoods and self-expression.
- Ensuring equal conditions for the realization of rights and opportunities.
- «Gender symmetry». Creating an appropriate environment for implementing the principle of equal rights and opportunities by representatives of both sexes in practice (Крочук 2011: 468-469).

Thus, gender equality means equal opportunities for self-realization of women and men, guarantees respect for rights and freedoms, taking into consideration the peculiarities of the articles, mutual responsibilities and shared responsibility in the process of life activity.

Gender equality implies a society in which both women and men have equal opportunities, rights and responsibilities in all spheres of life. Equality between women and men is when people of both sexes can have equal access to education and health care, authorities, have equal opportunities to achieve financial independence, working for someone or managing their own business. It also means the possibility of equal realization of their personal and professional needs and interests. A critical aspect in achieving gender equality is the empowerment of women and greater opportunities in various spheres of social development, as well as the involvement of men in the process of achieving gender equality (Дашковська 2014: 20-23).

Therefore, the American political scientist Ronald Inghart in «Gender equality and democracy», noted that «gender equality – a sensitive indicator that shows how advanced and democratic state is». Currently, we can clearly observe that developed societies are gradually moving from a cruel hierarchical style of management to a more collegial one. Hierarchical style or conditionally «male»

focuses attention on domination and competition, while collegiate style and, accordingly, «feminine» puts the lead in leadership - cooperation and support. That is why it is considered more effective to maintain the stability of public institutions.

In general, affirmation of gender equality is part of a broad cultural transformation that changes the functioning of traditional societies and promotes the development of democratic institutions (Грицяк 2006). Adoption of the value of gender equality ensures the transition to post-materialist values of self-realization, which contribute to the economic development of countries. That is why, one of the conditions for Ukraine's accession to the European Union is to build a gender-balanced society on its territory, in the long run, a parity of democracy.

The term «parity democracy», which is actively used in the Ukrainian socio-humanitarian analysis, is the term «gender democracy». «Gender democracy involves establishing equality of rights, freedoms, responsibilities, compliance and chances of men and women in the life of society, state and self-development of their own personality». ««Parity democracy» - a political and legal form of organization of social and sexual relations in a society in which women and men have equal legal and political status and as equals represented and carry out activities in gender-balanced bodies of power and administrative structures» (Кобилянська 2005: 153).

That is why one of the conditions for Ukraine to get the membership in the European Union is the construction of a gender balanced society on its territory, in the long run, a parity democracy.

Compliance with the term «parity democracy», which is actively used in the Ukrainian socio-humanitarian analysis, is the term «gender democracy». «Gender democracy» implies the assertion of the equality of rights, freedoms, responsibilities, compliance and chances of men and women in the life of society, the state and the self-development of one's own person. «Parity democracy» is a political and legal form of organization of social-sexual relations in a society in which women and men have equal legal and political status and are equally represented and carry out activities in gender-balanced bodies of power and administrative structures» (Кобилянська 2005: 153).

Proceeding from the content of the concept of «parity democracy», it is possible to distinguish several of its parameters: equal representation of women and men in elected

and appointed positions; gender balance in the legislative process; equal rights and equal opportunities for participation in public life and politics of all citizens, regardless of gender. However, it should be noted at once that the gender imbalance in Ukraine is a form of relative humiliation of the rights of both women and men.

Consequently, gender parity is the principle of equal representation of women and men, equality and equality in all spheres of public life (Гаман, Куріг 2011: 419).

Gender equality is an ideological component of state policy and public administration, which has four dimensions, which underlie the directions of development of state gender policy at the present stage of development of Ukrainian society. The first dimension of gender equality is human rights as a universal standard of political, civil, economic, social and cultural rights and freedoms for women and men. The second dimension of gender equality is human rights as women's rights. The third dimension is the equality of freedoms, rights and responsibilities. Fourth - equal opportunities - the main element of gender equality (Грицяк 2004: 325-332).

Gender equality is also defined as: the process of fair treatment of women and men; one of the important features of the rule of law; indicator of the level of development of an open society; the condition of prosperity and the development of democracy.

The peculiarity of the formation of the state gender policy in Ukraine is that it is based on the international legal acts ratified by Ukraine and national legal documents on equality between women and men. Consequently, the legal regulation of state gender policy is carried out on two levels: international and national.

With the efforts of the international community, a number of important policy initiatives have been developed and implemented to ensure gender mainstreaming through the development of a normative framework, technical assistance, and institutional mechanisms. After all, the achievement of gender equality is now becoming a central indicator of the development of each country, and in a globalized world, modern society is forced to address gender stereotypes at once. The UN considers this problem to be a global category and recommends that states modify existing gender models aimed at preserving the system of unequal values and double standards.

Equality of rights and freedoms of a person and a citizen regardless of gender is determined

and guaranteed by a number of documents that Ukraine, as a member of the United Nations, is obligated to implement.

The most important international document in the field of gender equality is the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). It is the only comprehensive international instrument of universal character that will oblige states to guarantee the observance of women's rights and combat discrimination against women in areas such as education, labor, health, family policy, finance, legislation, and socio-political spheres.

States that have ratified the Convention, and try to adhere to the principle of gender equality, should «take all necessary measures, including measures in the field of legislation and temporary special measures, so that women can enjoy all their human rights and fundamental freedoms» (Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації 1979). This implies that States are committed to introduce and implement a number of activities aimed at combating discrimination against women and the creation of appropriate conditions to prevent this phenomenon.

The second important international document is the Beijing Declaration and Platform for Action (BPfA), adopted by the United Nations in 1995 (Пекінська декларація. Параграф 7 1995). The Declaration laid the foundations for empowerment of women. The document states that «full realization of all human rights and fundamental freedoms of all women is important for empowerment of women» (Пекінська декларація. Параграф 9 1995). The Beijing Declaration and Platform for Action emphasize the importance of developing and implementing a variety of gender equality mechanisms that «should ensure the integration of gender perspectives into legislation, public policies, programs and projects» (Пекінська декларація. Параграф 196–208 1995;). These mechanisms should work at all levels: national, regional and local.

To date, the UN Security Council has adopted eight resolutions on gender (8 Резолюцій Ради Безпеки ООН 2000;2009;2010;2011;2013;2015).

On 31 October 2000, resolution 1325 «Women, Peace, Security» was adopted. This document emphasizes the important role of women in preventing and resolving conflicts, peaceful negotiations, peace-building, humanitarian and post-conflict reconstruction activities, while emphasizing the importance of their equal participation and full involvement in activities aimed at promoting peace and

security. It emphasizes the need to increase the participation of women, the implementation of a gender perspective in all UN activities on peace and security, and the implementation of special measures to protect women and girls from gender-based violence (Основоположна резолюція «Жінки. Мир. Безпека» 2000).

The European vector of development of our state involves fulfilling the basic EU documents on creation of conditions for gender parity. The fact is that European integration, in the broad sense of the essence of this process, means adapting to the norms of European legislation, increasing the competitiveness of the domestic market economy, as well as reforming and developing political institutions able to ensure the full functioning of a social-legal democratic state on the basis of civil society, its constructive dialogue and cooperation with political-power structures. It is aimed at adapting Ukraine to the modern European system through its gradual entry into the relevant structures of the EU.

Therefore, the ratification of the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Community has become an important milestone for the development of our society. It convinced the extraordinary importance of the rule of law and respect for human rights. The Partnership and Cooperation Agreement became the first document signed on June 16, 1994 and was ratified by the Law of Ukraine No. 237/94 - VR of November 10, 1994.

By its thematic scope, the Agreement is the largest international legal document in the history of Ukraine and one of the largest international treaties with a third country ever concluded by the European Union (Білосорочка 2017: 2).

Chapter 21 of the fifth section of the Agreement is devoted to cooperation in the field of employment, social policy and equal opportunities, it is about the scope of cooperation, namely that the parties to the agreement «strengthen dialogue and cooperation in terms of decent work, employment policy, safe and healthy working conditions, social dialogue, social protection, social inclusion, gender equality and non-discrimination» (Білосорочка 2017: 2).

On November 9, 1995, Ukraine became the 37th country (out of 47) – a member of the Council of Europe, and therefore committed to uphold fundamental values for the Council of Europe: human rights, democracy and the rule of law, gender equality and women's participation in politics.

The Committee of Ministers of the Council of Europe developed a number of recommendations on gender issues for member states. Namely:

- Gender equality standards and mechanisms. This recommendation concerns areas that are particularly important for achieving gender equality (economic life, a balance between personal and professional life, social protection, counteracting violence against women, etc.) (Рекомендація CM/REC 17 країнам-членам про стандарт гендерної рівності 2007).

- Gender approach at the local and regional levels. The document emphasizes the importance of gender equality mechanisms as a defining support system aimed at helping those who are involved in developing policies and providing services, concepts and implement the concept of gender equality, as well as how to track progress and encourage accountability of individuals involved in work (Рекомендація 148 Ради Європи про гендерний підхід 2004).

- Gender oriented budgeting. The Recommendation encourages regional and local authorities to implement gender sensitive budgeting tools and procedures as part of public finance reform (Проект з питань гендерно чутливого бюджетування GRB project).

- Combating the growing poverty among women. The resolution encourages member states to take into account the gender dimension of poverty and take into account the increasing poverty rate among women in the fight against poverty (Резолюція Ради Європи 319 про боротьбу з зростаючою бідністю 2015).

In 2006, the Council of European Municipalities and Regions (CEMR) developed the European Charter for Equality of Women and Men at the local level. Charter ratified almost all cities in Europe. In Ukraine, this movement is just beginning, the relevant decision was taken in 2017 Vinnitsa, and in 2018 – Zhytomyr and Irpin.

The Charter provides clear recommendations to local governments on measures within their competence, which should be implemented to ensure equality between men and women (as well as national minorities, disabled persons, internally displaced persons, etc.). In addition to promoting gender equality and equal opportunities, the document also describes the importance of carrying out a gender analysis of local decisions, consulting various issues with men and women, and developing gender-sensitive social services. According to this document, local governments are obliged to develop an action plan for the implementation

of gender equality policies, and are encouraged to develop and share best practices between cities and regions (Європейська хартія рівності жінок і чоловіків 2006).

In addition to the above-mentioned documents, the European Union has adopted a number of legal acts in the field of gender equality. In particular, the EU Action Plan on Gender Issues for 2016-2020. It is based on several important principles:

- ensuring the physical and psychological integrity of girls and women;
- promotion of social and economic rights, empowerment of girls and women;
- strengthening the voice of girls and women;
- a change in the institutional culture to more effectively fulfill the European Union's commitments (План дій ЄС з гендерних питань 2016).

In order to comply with international standards and ensure equality of rights among all citizens, Ukraine has adopted a number of legal acts that prohibit any discrimination and promote equality.

The development of gender legislation in Ukraine is taking place at a rather rapid pace. Today the legal base on gender equality is gradually being reduced to international standards.

The main normative legal act of Ukraine aimed at the implementation of equal rights and opportunities by women and men is the Constitution, which enshrines the equality of rights of women and men. The Constitution of Ukraine, as the supreme law of the state, in Article 24 proclaims equal constitutional rights and freedoms of citizens, as well as their equality before the law. According to the Constitution, «Equality of rights for women and men is ensured by: providing women with equal opportunities with men in socio-political and cultural activities, in obtaining education and training, in work and remuneration for it; special principles on labor protection and health of women, establishment of pension privileges; creating conditions that enable women to combine work with motherhood; legal protection, material and moral support for motherhood and childhood, including the provision of paid leave and other benefits to pregnant women and mothers» (Про забезпечення рівних прав і можливостей 2005).

In 2005, a special legislative act on gender issues - the Law of Ukraine «Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men» – was adopted on the development of these provisions of the

Constitution, which became a practical embodiment of the main principles of gender equality. In accordance with the law, equality of rights of women and men lies in the absence of restrictions or privileges on the basis of sex. The preamble to the Law «On the Guarantee of Equal Rights and Opportunities for Women and Men» outlined the main objective of this document «to achieve the parity of women and men in all spheres of society's life through the legal provision of equal rights and opportunities for women and men, the elimination of gender-based discrimination and the application of special temporary measures aimed at eliminating the imbalance between the opportunities of women and men to realize the equal rights granted to them by the Constitution and laws of Ukraine».

The Law The law identifies five priority directions that create the basis for the formation of gender parity:

1. Participation of women in politics.
2. Fighting gender-based violence.
3. Economic empowerment of women.
4. Responding to the needs of women in the conflict (including internally displaced women and women in the security sector).
5. Fighting gender-based stereotypes and promoting gender equality.

The purpose of this document is the statement of equal rights for the representatives of both sexes. Consider some of its provisions.

Article 1 defines that gender equality is an equal legal status of women and men and equal opportunities for its realization, allows people of both sexes to perceive equal participation in all spheres of society's activities (Законодавство України з гендерної рівності).

Article 3 aims to establish gender equality by overcoming gender-based discrimination, ensuring equal participation in the decision-making process, the introduction of positive measures, support for fatherhood and a balance between career and personal life.

The said Law was the beginning of the development of national legislation in the field of ensuring equal rights and opportunities for women and men. It should be noted that all Further regulatory acts of the national level are aligned with this Law.

The Law of Ukraine «Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men» is a basic principle in the field of gender policy. After its adoption, the National Mechanism for Equal Rights and Opportunities for Women and Men was developed. It was supposed to include legislative institutions, central executive

authorities, local self-government bodies, the Institute of Gender Advisers and the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. Active cooperation with public organizations was foreseen.

According to the Law, during 2006-2010, working groups and coordination councils on family issues, gender equality, demographic development, prevention of domestic violence and counteraction to human trafficking were created in central executive authorities and regional state administrations. A representative of the Ombudsman on the rights of the child, non-discrimination and gender equality has been introduced in the structure of the Human Rights Ombudsperson of the Verkhovna Rada of Ukraine. Also, was established an Expert Council on the Treatment of Access to Discrimination Based on Sex Discrimination

In compliance with the Law «On Equal Rights and Opportunities for Women and Men», state programs for ensuring gender equality were developed and implemented. We can highlight the following:

- The State Program on the Approval of Gender Equality in Ukrainian Society for the Period till 2010, approved by the Resolution of the Ukrainian Cabinet of Ministers No. 1834 dated December 27, 2006;
- The State Program for Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the period up to 2016, approved by the Resolution of the Ukrainian Cabinet of Ministers No. 717 dated September 26, 2013.

In order to unify and ensure the consistency and sustainability of the activities of state bodies in ensuring equality of rights and opportunities for all people in 2012, was adopted the Law «Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine». According to Article 7 of the Law, state policy on prevention and combating of discrimination aims at: preventing discrimination; application of positive actions; creation of conditions for timely detection of discrimination cases and ensuring effective protection of persons and / or groups of persons who have suffered from discrimination; education and propaganda among the population of Ukraine respect for people regardless of their specific features; dissemination of educational activities in this area.

Article 6 of the Law «Principles of Prevention and Countering Discrimination in Ukraine» prohibits discrimination by state authorities, local self-government bodies, officials, legal persons of public and private law, as well as individuals. In addition, Article

10 of the Law refers to the powers of the Ombudsman to prevent and combat discrimination in the private sphere, to appeal to the court with allegations of discrimination in order to protect public interests.

Article 4 of the Law extends its effect to the following spheres of public relations: public-political activity, public service and service in local self-government bodies, justice, labor relations, health care, social protection, housing relations, access to goods and services, and other spheres public relations.

Ukraine has also ratified the Recommendations of the Special Session of the UN General Assembly «Women in 2000: equality between men and women, world development in the 21st century», The UN Millennium Declaration, in which the heads of 189 states and governments recognized their collective responsibility for maintaining human dignity and equal rights. . At the end of 2016, a campaign was launched in Ukraine to ratify the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Unfortunately, this document was not adopted.

The signing of the above-mentioned documents obliges our state to comply with the recommendations of international organizations and to substantially change the principles of organization of state and political governance. To determine for itself the provision of gender equality as an important component of further development and as one of the priorities of state policy.

The gender legislation of Ukraine includes the Code of Labor Law, the Family Code, the Civil and Criminal Codes, the laws on education, pensions, state assistance to families with children, labor protection, the basis of legislation on health protection, etc. In 2000, the Law of Ukraine «On the Prevention of Violence in the Family», the Declaration on the Common Principles of the State Policy of Ukraine on Family and Women, and the Concept of State Family Policy were adopted. In 2001, the President of Ukraine issued a decree «On increasing the social status of women in Ukraine» (Про забезпечення рівних прав і можливостей 2005).

Following the Beijing Conference, two National Action Plans for the Advancement of Women were drafted and adopted: for 1997-2000 and 2001-2005, and in 2006, the State Program for the Promotion of Gender Equality in Ukrainian Society for the period until 2010, which is still relevant.

In 2000, UN Millennium Development Goals (mandatory for 2015) were ratified, among which the goal of «ensuring gender equality» was defined. Within this objective, Ukraine has set two goals:

1. To ensure a gender ratio at the level of not less than 30 to 70% of a gender in representative bodies of government and higher levels of executive power.
2. Reduce the gap between the income of women and men.

The listed tasks were aimed at ensuring gender equality in the political sphere and the labor market in Ukraine.

At the regional level, the «Millennium Development Goals» was also adopted for each specific region. Ensuring gender equality has become an integral part of these documents. On the basis of the Millennium Development Goals, regional programs for socio-economic development were to be developed for the regions, but for the most part, gender priorities were «dissolved» in the programs related to family, youth and childhood.

A new impulse for the development of gender policy in Ukraine was the Association Agreement with the European Union. Ensuring equal opportunities for women and men, combating discrimination are important goals of cooperation, defined by the Agreement. These principles, combined with the implementation of the best EU practices, allowed the preparation of a «State program for ensuring equal rights and opportunities for women and men for the period up to 2016». Also in 2016, the gender issue was included in the «Strategies for the Development of Public Administration for the Period 2016 – 2020». In August 2016, the Ministry of Social Policy announced the draft Concept of the state program for ensuring equal rights and opportunities for women and men for the period up to 2021. However, delaying the adoption of the Concept by the Cabinet of Ministers of Ukraine slowed down the development of this document.

A positive step was the development by the Ministry of Education and Science of Ukraine of the Strategy for the Implementation of Gender Equality and Non-Discrimination in Education «Education: Gender Dimension – 2020». However, this Strategy is still not approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 113-r of February 24, 2016 approved the National Plan of Action for the implementation of UN Security Council

resolutions 1325 «Women, Peace, Security» until 2020. It includes six components:

1. Peacekeeping activities.
2. Participation of women in the establishment of peace.
3. Prevention of conflict and violence.
4. Protection of women and girls who suffered from conflicts.
5. Assistance to people affected by the conflict and their rehabilitation.
6. Monitoring the implementation of the National Plan of Action to implement the UN Security Council Resolution 1325 «Women, Peace, Security» for the period until 2020.

However, the Plan did not receive positive assessments by experts.

As already noted, Ukraine has not ratified the Istanbul Convention (Конвенція Ради Європи СЕТS №210 2011). Nevertheless, in 2017, changes were made to the legislative framework. For example, the Verkhovna Rada endorsed the criminal responsibility for domestic violence and introduced mechanisms to protect victims of physical, psychological or economic violence (Домашнє насильство відтепер є кримінальним 2017).

On June 7, 2017, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the post of Governmental Commissioner for Gender Policy and approved the relevant Provisions. But there are any real mechanisms of influence, they are reduced, mainly to information and expert functions. In particular, obtaining information from officials and organizations, preparing requests and reports, informing citizens through means of information on ensuring equal rights and opportunities for women and men, the right to initiate the creation of expert groups and to convene meetings, as well as to participate in meetings of the Cabinet of Ministers and other government structures with the right of an advisory voice (Постанова КМУ № 390 2017).

Consequently, the main measures and objectives of gender equality policies are defined in the legal and legislative frameworks. However, there is still a gap between procedures and institutional instruments that should ensure the implementation of the gender perspective in local politics, the participation of women in public life, or the development of targeted measures for the advancement of women.

The gender approach is still not widely accepted, and gender equality is considered a purely female problem. Because of this perception, gender equality is not a priority for local and regional authorities, especially in the context of conflict and limited financial

resources, as well as the lack of state support in this area.

Despite the existence of international normative legal acts ratified by Ukraine and the national legal framework for equality between women and men, we can observe examples of gender discrimination.

The establishment of gender equality faces a number of problems and contradictions in Ukrainian society. Gender imbalance is largely due to traditions and certain stereotypes that prevent the full realization of the representatives of both sexes.

Gender inequality in Ukrainian society is a consequence of both the policy of solving the women's issue in the USSR and the specifics of the post-Soviet transit.

Even in Soviet times, women had great opportunities for work, but in the conditions of their unequal segregation, their wages were on average less than that of men. In the Soviet Union, women could receive education on an equally with men, so even now there is a positive imbalance in obtaining women in higher education. They also had less, and sometimes even more, marital and family rights. At the same time, women tended to bear the triple burden of work: not only in the formal but also in the informal economy, for example, in the natural economy, as well as the main carers of children and domestic workers.

In the post-Soviet period there was a certain revival of patriarchal ideology and practices that consolidated and deepened the inequality that developed during the Soviet Union. The matter is not only in patriarchal stereotypes, which are now shared by many people. The systemic crisis in the conditions of the transformation of society was characterized by a certain return to archaic collectives and methods of redistribution of limited resources based on male domination. All these trends have formed the basis for discrimination against women in many areas of public life, which are quite difficult to overcome.

Periodically, the World Economic Forum provides a report on the global gender gap, calculating the gender equality index. This option is calculated on the basis of male and female gender ratios in four important areas: economic participation and career opportunities, education, health and survival, political rights and opportunities.

Bearing in mind the indicators of past years, it can be argued that the state of gender equality in Ukraine has considerably deteriorated. Thus, in 2006 in the rating THE GLOBAL GENDER GAP INDEX Ukraine took 48th place. It should

be noted that this was the best result for the entire period of state independence. Then for some of the four computational parameters, Ukraine approached the mark of 1.00, which means full gender equality in this area (Количева 2018: 42). So, Ukraine's best practices are traditionally in the area of access of both sexes to education. In particular, it is reported about the almost complete coverage of primary and secondary levels of education. With regard to higher education, women even have better indicators (in the range of 88 to 77) (Количева 2018: 43).

Consequently, modern realities of Ukrainian society require a new paradigm of state power, which should provide for the optimal use of human resources, in particular its female component. Despite the fact that some progress has been made in the society on the reduction of gender inequalities in economic, political, social and cultural life, there continue to be various, albeit less obvious, often veiled forms of discrimination. Despite the rapid pace of development of gender legislation and significant progress in gender equality in Ukraine, significant gender imbalances in access to resources and economic opportunities remain in Ukraine. These discrepancies significantly limit women's socio-economic development. Gender gaps in access to resources and opportunities for disposing of them are also becoming widespread. Although, recently, women have significantly expanded their presence in politics, but their representation is still far from parity. Women directly suffer the greatest losses from this inequality, but the costs associated with them permeate the whole of society, causing harm to everyone. For this reason, the achievement of gender equality becomes the central moment of development – its refined and independent purpose. It contributes to strengthening the country's capacity for economic growth, poverty reduction and effective public administration. Therefore, the achievement of gender equality is an important part of the development strategy, which is intended to enable all, both men and women, to improve their standard of living. Consequently, the urgency of the issue of gender equality in the modern historical context will certainly remain in the near future. This is because the problem of gender inequality and socio-economic and political discrimination of women cannot be solved only by reforms by the state. The system of norms prohibiting any worsening of women's rights is unlikely to work without an effective system of control over the implementation of these norms. To solve the

problem, people need social changes in their minds and, accordingly, an objective view of the problem. From this perspective, priority should be given to the situation of women, especially in those problem areas where clear and hidden forms of discrimination persist, and special measures should be developed, including legislative ones, aimed at achieving real equality of opportunities for men and women, equalizing their social status.

Taking into consideration all of the foregoing, we can conclude that gender equality contributes to the formation of a new, contemporary ideology of equality and includes the following components: gender equality is seen as an integral part of all policies, programs and projects; the achievement of gender equality requires recognizing that the specific interests of women and men must be taken into account when formulating policies, implementing programs and projects; achieving gender equality means that equal rights and opportunities must be ensured regardless of gender; women's access to decision-making at all levels is central to achieving gender equality. To achieve gender equality is important to ensure equal participation of men and women as equal entities in economic, social and cultural processes. Gender equality can be achieved through partnerships between women and men based on the principles of parity democracy.

REFERENCES

- Гаман, Т.В., Курига, Т.В. 2011. "Гендерна паритетність в місцевих органах виконавчої влади", *Університетські наукові записки* 2 (38): 417-424.
- Крочук, М.І. 2011. "Гендерна рівність як складова загального принципу права", *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична* 4: 466-471.
- Дашковська, О.Р. 2014. "Принцип гендерної рівності: поняття, витоки і роль на сучасному етапі розвитку суспільства", *Порівняльно-аналітичне право* 5: 20-23.
- Грицяк, Н.В. 2006. "Базові концепції та ідеї гендерної теорії", *Стратегічні пріоритети* 1: 79-87.
- Кобиланська, Л. 2005. *50/50: сучасне гендерне мислення: словник*. Київ.: Видавець К.І.С.
- Грицяк, Н. 2004. *Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: монографія*. Київ.: Видавництво НАДУ.
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), прийнята у 1979 р. Стаття 7. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>
- Пекінська декларація та платформа дій, IV світова конференція жінок, ООН, вересень 1995 р. Параграф 7. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>
- Пекінська декларація та платформа дій, IV світова конференція жінок, ООН, вересень 1995 р. Н1, Н2, Н3, параграфи 196-208. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>
- 8 резолюцій Ради Безпеки ООН «Жінки, Мир, Безпека» є: 1325 (2000); 1820 (2009); 1888 (2009); 1889 (2010); 1960 (2011); 2106 (2013); 2122 (2013); 2242 (2015). URL: <http://www.peacewomen.org/why-WPS/solutions/resolutions/>
- Основоположна резолюція «Жінки, Мир, Безпека», Офіс спеціального радника з гендерних питань та розвитку можливостей жінок (OSAGI). URL: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps>
- Білосорочка, С.І. 2017. "Гендерна рівність у ратифікованих Україною міжнародно-правових документах", *Теорія та практика державного управління* 4 (59): С. 1-6.
- Рекомендація CM/REC 17 країнам-членам про стандарти гендерної рівності та механізми, Комітет міністрів Ради Європи, 21 листопада 2007 р. URL: [http://wcd.coe.int/VienDoc.jsp?p=&Ret=CM/Rec\(2007\)17](http://wcd.coe.int/VienDoc.jsp?p=&Ret=CM/Rec(2007)17)
- Рекомендація 148 про гендерний підхід на місцевому та регіональному рівнях: стратегія сприяння рівності між жінками та чоловіками в містах та регіонах. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи, 27 травня 2004 року. URL: <http://rm.coe.int/168071a54f>
- Проект з питань гендерно чутливого бюджетування в Україні («GRB project»). URL: <http://grbproject.org/>
- Резолюція 391 про боротьбу із зростаючою бідністю серед жінок: відповідальність місцевих та регіональних органів влади, Конгрес Ради Європи, 21 жовтня 2015 року. URL: <http://rm.coe.int/16807199f1>
- Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, Рада Європейських муніципалітетів та регіонів, травень 2006 рік, м. Інебрук. URL: <http://www.ccre.org/does/charte.egolite.en.pdf>
- План дій ЄС з гендерних питань на 2016 – 2020 роки. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>
- Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Закон України Відомості Верховної Ради України. 2005. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-IV>
- Законодавство України з гендерної рівності. URL: <http://www.legislationline.org/topics/topic/7/country/52>
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (CETS № 210), Рада Європи, 11 травня 2011 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210> (дата звернення 12.05.2019).
- cedaw "Домашнє насильство відтепер є кримінальним злочином в Україні", *Агенство УНІАН*, 7 грудня 2017 р. URL: <https://www.unian.info/society/2285764-domestic-violence-now-criminal-offense-in-ukraine.html>

Постанова Кабінету Міністрів України № 390 “Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики”, від 7 липня 2017 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF>

Количева, Ю.О. 2018. “Гендерна нерівність в Україні та недосконале законодавство як причина її виникнення”, *Актуальні питання сьогодення*. Т.1: 40-46.

REFERENCES

Haman, T.V., Kuryha, T.V. 2011. “Gender Parity in Local Executive Bodies”, *University Scientific Notes 2* (38): 417-424 (in Ukrainian).

Krochuk, M.I. 2011. “Gender equality as a component of the general principle of law”, *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. The series is legal 4*: 466-471 (in Ukrainian).

Dashkovska, O.R. 2014. “The principle of gender equality: concepts, origins and role at the present stage of society development”, *Comparative-analytical law 5*: 20-23 (in Ukrainian).

Hrytsiak, N.V. “Basic Concepts and Ideas of Gender Theory”, *Strategic Priorities 1*: 79-87.

Kobylianska, L. 2005. *50/50: Contemporary Gender Thinking: A Dictionary*. Kyiv: Vydavets K.I.S. (in Ukrainian).

Hrytsiak, N. 2004. *Gender Policy Formation in Ukraine: Problems of Theory, Methodology, Practice: Monograph*. Kyiv.: Vydavnytstvo NADU (in Ukrainian).

The United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), adopted in 1979, Article 7. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw> (in Ukrainian).

Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Women Conference, UN, September 1995 Paragraph 7. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> (in Ukrainian).

Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Women Conference, UN, September 1995 Paragraph 9. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> (in Ukrainian).

Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Women Conference, UN, September 1995 H1, H2, H3, Paragraphs 196 – 208. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> (in Ukrainian).

The 8 UN Security Council Resolutions on Women, Peace, and Security are: 1325 (2000); 1820 (2009); 1888 (2009); 1889 (2010); 1960 (2011); 2106 (2013); 2122 (2013); 2242 (2015).

URL: <http://www.peacewomen.org/why-WPS/solutions/resolutions/>(in Ukrainian).

Fundamental Resolution Women, Peace, Security, Office of the Special Advisor on Gender and Women's

Opportunities Development (OSAGI). URL: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps> (in Ukrainian).

Bilosorochka, S.I. 2017. “Gender Equality in the International Legal Instruments Ratified by Ukraine”, *Theory and Practice of Public Administration 4* (59): 1–6. (in Ukrainian).

CM / REC Recommendation to 17 Member States on Gender Equality Standards and Mechanisms, Council of Europe Committee of Ministers, 21 November 2007 URL: [http://wcd.coe.int/VienDoc.jsp?p=&Ret=CM/Rec\(2007\)17](http://wcd.coe.int/VienDoc.jsp?p=&Ret=CM/Rec(2007)17) (in Ukrainian).

Recommendation 148 on gender at local and regional levels: a strategy to promote equality between women and men in cities and regions. Council of Europe Congress of Local and Regional Authorities, May 27, 2004. URL: <http://rm.coe.int/168071a54f> (in Ukrainian).

The Gender Sensitive Budgeting Project in Ukraine (GRB project). URL: <http://grbprolect.org/> (in Ukrainian).

Resolution 391 on Combating Growing Poverty among Women: Responsibility of Local and Regional Authorities, Council of Europe Congress, 21 October 2015. URL: <http://rm.coe.int/16807199f1> (in Ukrainian).

European Charter for Equality between Women and Men in the Life of Local Communities, Council of European Municipalities and Regions, May 2006, Innebrook. URL: <http://www.ccre.org/does/charte.egolite.en.pdf> (in Ukrainian).

EU Gender Action Plan 2016-2020. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020> (in Ukrainian).

On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men. Law of Ukraine of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2005. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-IV> (in Ukrainian).

Legislation of Ukraine on gender equality. URL: <http://www.legislationline.org/topics/topic/7/country/52> (in Ukrainian).

Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence (CETS No. 210), Council of Europe, 11 May 2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210> (in Ukrainian).

“Domestic violence is now a criminal offense in Ukraine”, *Ahenstvo UNIAN*, 7 hrudnia 2017 r. URL: <https://www.unian.info/society/2285764-domestic-violence-now-criminal-offense-in-ukraine.html> (in Ukrainian).

Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution No. 390 “On Government Ombudsman for Gender Policy” of 7 July 2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF> (in Ukrainian).

Kolycheva, Yu.O. 2018. “Gender Inequality in Ukraine and Imperfect Legislation as a Cause of its Emergence”, *Aktualni pytannia sohodennia*. Т.1: 40-46. (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-07
УДК 342.8; 328

Зінченко Микола Віталійович
аспірант кафедри політології
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
nikalyay1@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-1680-1940>

ПОРІВНЯННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012-2019 РР. В УКРАЇНІ

Аналізуються результати парламентських виборів 2012 р., 2014 р. та 2019 р. в Україні, які проводились за однією й тією самою паралельною виборчою системою. Проводиться порівняння складу Верховної ради 7-го, 8-го і 9-го скликання за гендерною складовою, аналізується можливість участі у виборчих перегонах і бути обраними як чоловіками, так і жінками. Порівнюється кількість жінок та чоловіків, які були обрані за пропорційною та мажоритарною складовою виборчої системи. Досліджується партійний склад кожного скликання. За результатами виборів 2012 року було обрано 450 народних депутатів, в той час як за результатами виборів 2014 та 2019 року – лише 423. Це пояснюється російською агресією в Криму та на сході України, через що неможливо провести вибори в мажоритарних округах вказаних регіонів. Стосовно гендерного складу парламенту, то найменша кількість жінок була представлена у складі 7-го скликання Верховної ради України, в той час як найбільша – в складі 9-го скликання. Ця тенденція пояснюється підвищенням свідомості суспільства й більшим залученням жінок до політики з кожним роком, тому що навіть за умови незмінності виборчої системи кількість жінок у складі Верховної ради України збільшилась удвічі. Мажоритарна частина паралельної виборчої системи залишається більш недоступною для жінок при проходженні до парламенту, адже за пропорційною частиною вдвічі більше депутаток отримують свої мандати. Політичний склад українського парламенту змінюється під час кожної виборчої кампанії. Лише одна політична партія змогла подолати 5-тивідсотковий виборчий бар'єр під час всіх трьох останніх кампаній – це Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Ще одна партія змогла пройти до парламенту двічі – це «Блок Петра Порошенка»/«Європейська солідарність». Всі інші 11 партій представлені в парламенті лише одну каденцію. Характерною особливістю всіх трьох кампаній є підтримка значною частиною населення президентських партій як за пропорційною системою, так і за мажоритарною, що свідчить все ж про значний вплив політичних уподобань населення, а не про вплив виборчої системи. Факт оновлення парламенту більш ніж на 2/3 під час кожної з трьох виборчих кампаній спростовує тезу про те, що депутати або партії не змінюються і що для оновлення складу парламенту потрібна нова виборча система.

Ключові слова: політичні партії, народні депутати, виборча система.

© Зінченко М.В., 2019.

Зинченко Николай Витальевич

аспирант кафедри політології
Харьковский національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022,
nikalyay1@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-1680-1940>

СРАВНЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРОВ 2012-2019 ГГ. В УКРАИНЕ

Анализируются результаты парламентских выборов 2012 г., 2014 г. и 2019 г. в Украине, которые проводились по одной и той же параллельной избирательной системе. Проводится сравнение состава Верховной Рады 7-го, 8-го и 9-го созыва по гендерной составляющей, анализируется возможность участия в избирательной гонке и быть избранными как мужчинами, так и женщинами. Сравнивается количество женщин и мужчин, которые были избраны по пропорциональной и мажоритарной составляющей избирательной системы. Исследуется партийный состав каждого созыва. По результатам выборов 2012 года было избрано 450 народных депутатов, в то время как по результатам выборов 2014 и 2019 – только 423. Это объясняется российской агрессией в Крыму и на востоке Украины, из-за чего невозможно провести выборы в мажоритарных округах указанных регионов. Относительно гендерного состава парламента, то наименьшее количество женщин было представлено в составе 7-го созыва Верховной Рады Украины, в то время как наибольшее – в составе 9-го созыва. Эта тенденция объясняется повышением сознания общества и большим вовлечением женщин в политике с каждым годом, так как даже при условии неизменности избирательной системы количество женщин в составе Верховной Рады Украины увеличилось вдвое. Мажоритарная часть параллельной избирательной системы остается более недоступной для женщин при прохождении в парламент, ведь по пропорциональной части вдвое больше депутатов получают свои мандаты. Политический состав украинского парламента меняется при каждой избирательной кампании. Только одна политическая партия смогла преодолеть 5-процентный избирательный барьер во время трех последних кампаний – это Всеукраинское объединение «Батькивщина». Еще одна партия смогла пройти в парламент дважды – это «Блок Петра Порошенко» / «Европейская солидарность». Все остальные 11 партий представлены в парламенте только одну каденцию. Характерной особенностью всех трех кампаний является поддержка значительной частью населения президентских партий как по пропорциональной системе, так и по мажоритарной, что свидетельствует все же о значительном влиянии политических предпочтений населения, а не о влиянии избирательной системы. Факт обновление парламента более чем на 2/3 во время каждой из трех избирательных кампаний опровергает тезис о том, что депутаты или партии не меняются и для обновления состава парламента нужна новая избирательная система.

Ключевые слова: политические партии, народные депутаты, избирательная система.

Mykola Zinchenko

PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
nikalyay1@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-1680-1940>

COMPARISON OF RESULTS OF PARLIAMENTARY ELECTIONS 2012-2019 IN UKRAINE

The results of 2012, 2014, 2019 Ukrainian parliamentary elections which were conducted under the same parallel electoral system, are analyzed. The composition of the Verkhovna Rada of the 7th, 8th and 9th convocation by gender is compared, the possibility of participating in electoral

racess and being elected by both men and women is analyzed. The number of women and men who were selected by the proportional and majoritarian component of the electoral system is compared. The party composition of each convocation is examined. According to the 2012 elections, 450 people's deputies were elected, while only 423 people were elected during 2014 and 2019 elections. This is due to Russian aggression in Crimea and eastern Ukraine, which makes it impossible to hold elections in majoritarian constituencies of the indicated regions. With regard to the gender composition of the Parliament, the smallest number of women were represented in the 7th convocation of the Verkhovna Rada of Ukraine, while the largest number was represented in the 9th convocation. This tendency is explained by raising public awareness and greater involvement of women in politics every year, because even with the constancy of the electoral system, the number of women in the Verkhovna Rada of Ukraine has doubled. The majoritarian component of the parallel electoral system remains inaccessible to women, because twice as many women deputies get their seats by proportional component. The political composition of the Ukrainian Parliament changes during each election campaign. Only one political party has been able to overcome the 5 percent electoral barrier in all three of its last campaigns - the All-Ukrainian Motherland Association. Another party has been able to go to parliament twice - the Petro Poroshenko bloc / European Solidarity. All other 11 parties are represented in parliament with only one cadence. A characteristic feature of all three campaigns is the support for a large part of the population of the presidential parties, both in a proportional system and in a majority one, which testifies, however, to the significant influence of the political preferences of the population rather than the influence of the electoral system. The fact that parliament is renewed by more than two-thirds during each of the three election campaigns refutes the argument that MPs or parties do not change and that a new electoral system is required to update parliament.

Keywords: *political parties, members of parliament, electoral system.*

Пошук оптимальної виборчої системи в Україні, як і виборча реформа в цілому, є предметом дискусій науковців, представників влади та громадськості вже декілька десятиліть років. За 28 років Незалежності вибори народних депутатів проходили за мажоритарною системою абсолютної більшості, за пропорційною системою із закритими списками партій та за паралельною системою, яка поєднує у собі рівною мірою мажоритарну систему відносної більшості та пропорційну систему із закритими списками партій (Reynolds, Reilly, Ellis 2005 : 104). Саме за паралельною виборчою системою парламентські вибори в Україні проводились найчастіше: в 1998 р., в 2002 р, в 2012 р., в 2014., в 2019 р. За цією системою до Верховної ради України мають обиратись 225 депутатів за списками партій з 5-тивідсотковим прохідним бар'єром та 225 депутатів по мажоритарних округах, на які розподілена територія України. Основним негативним фактором вищезазначеної системи є те, що, у зв'язку з російською окупацією Криму та агресією на Донбасі останні вибори проводились лише в 199 виборчих округах з 225.

Шостий президент України Володимир Зеленський звернувся із законодавчою ініціативою до Верховної ради 8-го скликання – провести наступні Позачергові вибори народних депутатів 21 липня 2019

року за пропорційною системою із закритими списками та тривідсотковим прохідним бар'єром, але народні депутати не підтримали цю пропозицію. Вже під час виборчої кампанії, 11 липня 2019 року, 230 народних обранців проголосували «За» проєкт Виборчого кодексу України (№3112-1) – у другому читанні та в цілому з урахуванням поправок, який передбачав введення пропорційної системи з відкритими регіональними списками та 5-тивідсотковим прохідним бар'єром, але з 2023 року (Поіменне голосування про проєкт Виборчого кодексу України). Народні депутати 9-го скликання Верховної ради України підтримали пропозицію президента України щодо внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) і про його направлення до Конституційного Суду України; за постанову проголосувало 258 депутатів (Поіменне голосування про проєкт Постанови про включення до порядку денного другої сесії Верховної Ради України). У разі, якщо Конституційний Суд України визнає зазначені зміни такими, що відповідають Конституції України, народні депутати матимуть право внести ці зміни, але подібне рішення має знайти підтримку не менш як 300 народних обранців. З вищезазначеного наразі складно

спрогнозувати, за якою саме виборчою системою будуть проводитись наступні чергові або позачергові вибори народних депутатів України.

Досить велика кількість науковців як в Україні, так і за кордоном займається дослідженням виборчих систем: В. Ф. Нестерович, Ю. Б. Ключковський, Н. В. Богашева, Л. В. Колісецька, А. Елліс, Е. Рейнолдс, Б. Рейлі, міжнародні організації: IFES (Electoral foundation of electoral system), IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance). У дослідженнях вищезазначених науковців та організацій є декілька спільних тез: на 100% оптимальної виборчої системи не може існувати в принципі; успішне функціонування виборчої системи залежить від ряду чинників, які часто є незалежними один від одного – економічне становище населення, політичний устрій, географічне положення, історичний розвиток.

Основним завданням статті є доведення тези про те, що виборча система не є основним чинником, який впливає на склад парламенту. За допомогою методу компаративного аналізу ми дослідили результати виборів 2012, 2014 і 2019 років, які проводились за паралельною виборчою системою. Головна мета – це з'ясування, наскільки масштабно може оновлюватись склад парламенту навіть за збереження однієї й тієї самої виборчої системи.

Різницею між виборчою кампанією 2012 року та кампаніями 2014 та 2019 років є те, що перша була черговою, в той час як президенти України Петро Порошенко та Володимир Зеленський розпускали парламент 7-го та 8-го скликання. Також відмінною рисою у проведенні виборів народних депутатів є те, що через російську анексію Криму та військову агресію з боку Російської федерації – з 2014 року парламентські вибори не проводились на окупованих територіях, а відтак і у розташованих там округах. Як висновок – у 2012 році було обрано 450 народних депутатів, а в 2014 та 2019 роках – по 223.

Під час визначення результатів виборів народних депутатів 2012 року одразу в 5 одномандатних округах не вдалося встановити переможця через масштабні фальсифікації, через що Центральна виборча комісія призначила повторні вибори народних депутатів у п'яти округах: №94 (м. Обухів), №132 (м. Первомайськ), №194 (м. Черкаси), №197 (м. Канів), №223 (м. Київ). Для повноти дослідження

враховуються результати повторного голосування у вищевказаних округах.

Політичне представництво народних депутатів є основним фактором у процесі аналізу складу парламенту, але, нас перш за все цікавить гендерний склад Верховної ради 7-го, 8-го і 9-го скликання. Згідно з кодексом належної практики у виборчих справах, який видала Венеційська комісія, є позитивною практикою законодавче або навіть конституційне закріплення мінімальних гендерних квот у представницьких органах влади (Code of Good Practice in Electoral Matters 2002, 7). В Україні наразі відсутні подібні законодавчі регулювання, єдиним винятком є п.1 ст. 17⁵ Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», згідно з яким «сума в розмірі 10 відсотків щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності політичних партій, передбаченого статтею 17² цього Закону, розподіляється порівну між політичними партіями, які отримали право на таке фінансування згідно з цим Законом, якщо за результатами останніх чергових чи позачергових виборів народних депутатів України кількість представників однієї статі серед обраних від відповідних політичних партій народних депутатів України, які набули своїх повноважень, не перевищує двох третин від загальної кількості народних депутатів України, обраних від цієї політичної партії». На законодавчому рівні зазначена норма була прийнята лише в 2015 році і тому її дія поширюється лише на парламенти 8-го і 9-го скликання (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції»).

Згідно з результатами виборів народних депутатів 2012 року за пропорційною складовою до парламенту потрапили 197 (87,5%) чоловіків та 28 (12,5%) жінок. Найбільше жінок потрапило до парламенту від політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 8 депутаток, але це становило всього 14,8% від загального складу депутатів-списочників від «Батьківщини», адже всього їх було 62. Найкращий відсоток від складу мала Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» – 20.6% (7 жінок, 8 чоловіків). Найгірший показник був у політичній партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – жодної депутатки-списочниці серед 25 депутатів. Від Партії

регіонів до Верховної ради пройшли 7 жінок (9,7%) та 65 чоловіків. Комуністична партія України мала в активі 26 чоловіків-депутатів та 6 жінок (18,8%) (Результати парламентських виборів 2012 року).

Значно гірша в гендерному плані ситуація простежується за результатами виборів в одномандатних округах – 210 депутатів-чоловіків (93,3%) та 15 депутаток-жінок (6,7%). Майже половина, а саме 7 депутаток балотувались від Партії регіонів, що склало лише 6,2% від депутатів-мажоритарників цієї партії. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» була представлена 4 депутатками-мажоритарницями або 10% від всіх мажоритарників партії. Ще 2 жінки стали депутатками за принципом самовисування – це становило лише 4,3% від загальної кількості самовисуванців. Одразу 2 жінки стали депутатками, вигравши в своїх одномандатних округах від політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода»; їхній відсоток від складу виявився найкращим – 16,7%, адже у Верховній раді 7-го скликання було лише 12 мажоритарників від «Свободи». Політичні партії «УДАР», Єдиний центр, Народна партія, партія «Союз» та Радикальна партія Олега Ляшка в сумі отримали 13 мандатів (всі чоловіки). (Результати парламентських виборів 2012 року).

Якщо ж в цілому оцінювати гендерне представництво у Верховній раді 7-го скликання, то кількість жінок становила всього лише 43 депутатки (9,6%), чоловіків – 407 (90,4%). Найкращий гендерний показник був у Комуністичній партії України – 6 жінок (18,7%), 26 чоловіків (81,2%); далі йшла політична партія «УДАР» – 7 жінок (17,5%), 33 чоловіки (82,5%); наступний показник у політичній партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 12 жінок (11,8%), 90 чоловіків (88,2%); Партія регіонів мала в своєму складі 14 жінок (7,6%) та 171 чоловіка (92,4%); лише 2 депутатки (5,4%) були обрані від політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода» з 37 депутатів (чоловіки становили 94,6%) та 2 депутатки були обрані за принципом самовисування, що склало лише 4,3% (Результати парламентських виборів 2012 року).

Позачергові вибори народних депутатів 2014 року мали подібні показники, але з певними нюансами. За пропорційною складовою було обрано 48 жінок (21,3%) та 177 чоловіків (78,7%). Найкращий кількісний показник у політичній партії «Блок Петра Порошенка» – 14 жінок (22,2%) і 49 чоловіків (77,8%). Найліпший

відсотковий показник у політичній партії «Об'єднання «Самопоміч» 34,4% або 11 жінок депутаток та 65,6% або 21 депутат-чоловік; саме за дотримання гендерної квоти «Самопоміч» кожного року отримувала грошовий «бонус» від бюджетного фінансування партій. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» майже дотрималась гендерної квоти – партія мала в активі 5 жінок (29,4%) та 12 чоловіків (70,6%). Дещо гірші відсоткові показники у політичній партії «Народний фронт» – 12 жінок (18,75%) та 52 чоловіки (81,25%). Радикальна партія Олега Ляшка та «Опозиційний блок» мали в своєму активі по 3 жінки-депутатки, що склало 13,7% та 11,1% відповідно (Результати парламентських виборів 2014 року).

Якщо за пропорційною частиною виборчої системи гендерний баланс дещо покращився, то зовсім протилежною була ситуація за мажоритарною системою – зі 198 депутатів-мажоритарників було обрано лише 2 депутатки – Оксану Юринець від «Блоку Петра Порошенка» та Ірину Подоляк від «Об'єднання «Самопоміч», що склало лише 1% при 99% депутатів-мажоритарників чоловіків (Результати парламентських виборів 2014 року).

Масовість депутатів-чоловіків обраних по одномандатних округах спотворило показники гендерного балансу, адже всього було обрано 50 жінок (11,8%) та 373 чоловіків (88,2%). Якщо у випадку політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» відсоток лише зріс – 12 жінок (36,4%) та 21 чоловік (63,6%), в інших партій він значно знизився. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» мала в активі 5 жінок (26,3%) та 14 чоловіків (73,7%); значно погіршилися показники «Блоку Петра Порошенка» – 15 жінок (11,4%), 117 чоловіків (88,6%); серед представників «Народного фронту» було 12 жінок (14,6%) та 70 чоловіків (85,4%); жодним чином не змінився кількісний склад Радикальної партії Олега Ляшка – 3 жінки (13,7%), 19 чоловіків (86,3%); найгірші ж показники мав «Опозиційний блок» – 3 жінки (10,3%), 24 чоловіки (89,7%) (Результати парламентських виборів 2014 року).

Найкращий, але поки що навіть не мінімально рекомендований гендерний баланс отримала Верховна рада України за результатами Позачергових виборів народних депутатів 2019 року. За пропорційною складовою до парламенту пройшли 61 жінка (27,1%) та 164 чоловіки

(72,9%). Найліпші показники має політична партія «Голос» – 7 жінок (41,2%), 10 чоловіків (58,8%), дещо гірший баланс в активі політичної партії «Європейська солідарність» – 9 жінок (39,1%), 14 чоловіків (60,9%); саме ці дві партії мають отримати «гендерний бонус» з державного бюджету України. Політична партія «Слуга народу» майже досягла показника однієї третини мандатів у одній статі – 35 жінок (28,2%) та 89 чоловіків (71,8%). Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» представлена 5 жінками (20,8%) та 19 чоловіками (79,2%). Найгірші ж показники у політичної партії «Опозиційна Платформа – За Життя» – 5 жінок (13,5%), 32 чоловіка (86,5%) (Результати парламентських виборів 2019 року).

Порівняно зі складом Верховної ради 7-го та 8-го скликань значно покращилась ситуація з жінками, обраними за мажоритарною складовою. І хоча співвідношення на досить низькому рівні – більша залученість жінок в якості кандидаток в депутати помітно прослідковується. За результатами Позачергових виборів народних депутатів 2019 року до парламенту по одномандатних округах пройшло 27 жінок (13,6%) та 171 чоловік (86,4%). Найбільшу кількість мандатів отримали депутатки-мажоритарниці від «Слуги народу» – 21 або 19,3%, в той час як чоловіки, обрані від «Слуги народу» займають 109 депутатських крісел або 80,7%. Політична партія «Голос» здобула перемогу у трьох одномандатних виборчих округах, у двох з яких перемогу здобули жінки (66,7%); ще 2 округи «взяли» кандидатки, які йшли на вибори шляхом самовисування; та по 1 мандату додали собі в актив депутатки від «Опозиційного блоку» та «Свободи» (Результати парламентських виборів 2019 року).

У цілому ж, порівняно з двома минулими скликаннями, ситуація з гендерним балансом, хоч і не значно, але покращилась. Єдиною партією, яка майже вирівняла гендерний баланс стала партія «Голос» – 9 жінок (45%), 11 чоловіків (55%); дещо погіршився результат «Європейської Солідарності», та все ж третина представників однієї статі збереглась – 9 жінок (36%), 16 чоловіків (64%); понад п'яту частину найбільш представленої партії займають жінки – 56 депутаток або 22% і 198 чоловіків або 78%; дещо гіршим є результат «Батьківщини» – 5 жінок (19,2%), 21 чоловік (80,8%); найменш гендерно збалансованою є «Опозиційна Платформа – За Життя» – 5 жінок (11,4%) та 38 чоловіків (88,6%) (Результати парламентських виборів 2019 року).

Якщо порівняти результати трьох виборчих кампаній, то можна побачити тенденцію збільшення кількості жінок-депутаток, які присутні у складі Верховної ради. Мажоритарна складова залишається непопулярною серед жінок-кандидаток. Виборці досі надають більшу перевагу при виборі свого кандидата чоловікам. Пропорційна ж складова допомагає більшій кількості жінок отримати мандат, з урахуванням політичної волі керівництва партії до дотримання гендерного балансу. В цілому ж, ми в рамках однієї виборчої системи спостерігаємо збільшення представництва жінок у Верховній раді України з 9,6% у 2012 році до 20,8% в 2019 році. З вищенаведеного можна зробити висновок, що залученість жінок до прийняття рішень, що є невід'ємною частиною сучасного суспільства – цілком можлива і в умовах паралельної виборчої системи, причому ця залученість не лише можлива, вона має досить великі перспективи за умови збереження тенденції (табл. 1).

Таблиця 1.

Гендерна представленість у Верховній раді України 7-го-9-го скликань

7-ме скликання ВРУ		8-ме скликання ВРУ		9-те скликання ВРУ	
Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
407 (90.4%)	43 (9.6%)	373 (88.2%)	50 (11.8%)	335 (79.2%)	88 (20.8)

Політична представленість у парламенті є набагато різноманітнішою. Під час трьох виборчих кампаній 13 партій подолали п'ятивідсотковий бар'єр і отримували депутатські мандати. Серед мажоритарників кількість партій, які вони представляли, є більшою – 21 партія мала хоча б одного

представника в одному з трьох останніх скликань.

Лише одна політична партія була представлена в усіх скликаннях Верховної ради України з 2012 року – це Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». В 2012 році кількість депутатів від «Батьківщини» в

парламенті була найбільшою – 64 списочника та 40 мажоритарників, тобто 102 депутати. В 2014 році ситуація значно погіршилась і партію підтримали 5,7% відсотків населення, що дозволило отримати лише 17 мандатів, також представники «Батьківщини» перемогли лише в 2 одномандатних округах. У 2019 році партія

отримала вже 8,2% підтримки виборців, що дозволило зайняти 24 депутатських крісла, по «мажоритарці» до парламенту знову пройшли лише 2 депутати, але не ті самі, що у 2014 році (Результати парламентських виборів 2012; Результати парламентських виборів 2014; Результати парламентських виборів 2019 років).

Таблиця 2.

Кількість мандатів, отриманих Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина» у 7-му-9-му скликаннях ВРУ

7-ме скликання ВРУ		8-ме скликання ВРУ		9-те скликання ВРУ	
Список	Округ	Список	Округ	Список	Округ
62	40	17	2	24	2
Всього 102		Всього 19		Всього 26	

Списки 11 політичних партій були представлені у Верховній раді не більше одного скликання, лише 1 партія змогла «зайти» до парламенту двічі. В кожному з трьох останніх скликань партія, яку підтримував президент України отримувала найбільшу кількість мандатів. В 2012 році перемогу на виборах здобула партія регіонів – за списками вони здобули 72 мандати, за 113 – за мажоритарною складовою, всього 185 мандатів. В 2014 році, не так беззаперечно, але все ж перемогу отримала партія «Блок Петра Порошенка» – 63 списочника та 69 мажоритарників, всього

132 депутати. В 2019 році абсолютну перемогу на виборах здобула партія «Слуга народу» – 124 списочника та 130 мажоритарників, всього 254 мандати. Під час всіх трьох кампаній перемогу отримувала нова партія, яку підтримував президент, що може вказувати лише на те, що в суспільстві постійно змінюються політичні вподобання, і те, що президенти мають найбільшу довіру, яка конвертується в депутатські мандати (Результати парламентських виборів 2012; Результати парламентських виборів 2014; Результати парламентських виборів 2019 років).

Таблиця 3.

Представленість у Верховній раді 7-го-9-го скликань президентських партій

7-ме скликання ВРУ		8-ме скликання ВРУ		9-те скликання ВРУ	
Партія регіонів		«Блок Петра Порошенка»		«Слуга народу»	
Список	Округ	Список	Округ	Список	Округ
72	113	63	69	124	130
Всього 185		Всього 132		Всього 254	

Єдиним винятком є політична партія «Народний фронт», яка на виборах 2014 року отримала в багатомандатному окрузі на 0,3% голосів більше, ніж «Блок Петра Порошенка», що дозволило «завести» до парламенту 64 народних депутатів, проте за рахунок мажоритарної складової президентська партія отримала перемогу. До речі, саме «Блок Петра Порошенка» зміг подолати 5-тивідсотковий бар'єр у 2019 році, двічі «зайшовши» до Верховної ради, щоправда вже під новою назвою – «Європейська солідарність», отримавши 8,1% голосів виборців і зайняли 23 депутатських крісла (Результати парламентських виборів 2012; Результати

парламентських виборів 2014; Результати парламентських виборів 2019 років).

Не можна не відзначити ще одну цікаву тенденцію – ті партії, які отримують значну підтримку виборців за пропорційною системою, перемагають і на значній кількості мажоритарних округів. Серед партійних кандидатів перемогли в найбільшій кількості округів кандидати від Партії регіонів в 2012 році, від «Блоку Петра Порошенка» в 2014, від «Слуги народу» в 2019 році. Вищевказаний факт наглядно демонструє, що виборці, які обирають президентські партії надають їм всебічну підтримку (Результати парламентських виборів 2012; Результати парламентських

виборів 2014; Результати парламентських виборів 2019 років).

Ще один факт, який заслуговує увагу – це кандидати-самовисуванці. Наявність мажоритарної частини у виборчій системі дає їм можливість балотуватись та бути обраними не підтримуючи жодну з політичних партій. Кандидати-самовисуванці досить часто перемагають в мажоритарних округах. У 2012 р. самовисуванці перемогли в 47 округах, в 2014 – в 96, в 2019 – в 45. Значна кількість самовисуванців в 2014 р. пояснюється неучастю у виборах Партії регіонів після Революції Гідності, досить велика частка переможців на виборах були вихідцями з цієї партії і йшли на вибори, не асоціюючи себе з нею, маючи значну підтримку виборців (Результати парламентських виборів 2012; Результати парламентських виборів 2014; Результати парламентських виборів 2019 років).

У цілому ж, можна побачити, що навіть з однією виборчою системою, яка є незмінною понад 7 років – ми маємо кожного разу масштабне оновлення парламенту. Згідно з дослідженням Лабораторії законодавчих ініціатив – в 2012 році Верховна рада України оновила на 62%, на 65% в 2014 році і на 80% в 2019 році. Цей факт цілком спростовує тезу про те, що заміна виборчої системи оновить склад парламенту. По факту ж ми бачимо, що парламент оновлювався на 2 третини в 2012 і 2014 роках, і на 4/5 в 2019 році, тобто склад Верховної ради змінюється завдяки політичним вподобанням виборців, і це цілком можливо і з тою виборчою системою, яку ми маємо зараз (Наскільки оновлювалась Верховна Рада після виборів?).

Таким чином, можна стверджувати, що пропорційна частина виборчої системи дає більше можливостей для гендерного балансу під час формування складу парламенту, звичайно, в тому разі, якщо партії будуть свідомо підходити до формування виборчих списків. Натомість мажоритарна частина виборчої системи дає менше можливостей для участі жінок у виборах. Незважаючи на вказані вище висновки, можна помітити, що гендерний баланс у складі парламенту від кампанії до кампанії вирівнюється, і причина тому – підвищення рівня свідомості суспільства, адже виборча система залишається однією й тією самою. Щодо політичного складу парламенту, слід зазначити, що навіть з однією виборчою системою ми спостерігаємо абсолютно різну

наповненість пленарної зали Верховної ради України. Зберігається лише тенденція максимальної підтримки виборцями президентів України. Перебування більшості партій у складі парламенту не більше одного скликання може свідчити лише про слабку партійну систему в країні, яку зміною виборчої системи виправити неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

Reynolds, A., Reilly, B., Ellis, A. 2005. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm/ URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf>

Поіменне голосування про проект Виборчого кодексу України (№3112-1) – у другому читанні та в цілому з урахуванням поправок. 11.07.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=2898708&n_skl=8

Поіменне голосування про проект Постанови про включення до порядку денного другої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання законопроекту про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) і про його направлення до Конституційного Суду України (№1017/II) - в цілому. 03.09.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=251

Code of Good Practice in Electoral Matters 2002. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e)

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» № 731-VIII від 15.10.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19>

Результати парламентських виборів 2012 року. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp611ad94.html?PT001F01=900>

Результати парламентських виборів 2014 року. URL: <https://web.archive.org/web/20141127052319/http://www.cvk.gov.ua:80/pls/vnd2014/wp611?PT001F01=910>

Результати парламентських виборів 2019 року. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp611pt001f01=919.html>

Наскільки оновлювалась Верховна Рада після виборів? Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://www.facebook.com/100489156697424/posts/2363999713679679/>

REFERENCES

Reynolds, A., Reilly, B., Ellis, A. 2005. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm/ URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf>

Roll-call vote on the Draft Election Code of Ukraine (No. 3112-1) – in the second reading and in

the whole, subject to amendments. 11.07.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=2898708&n_skl=8 (in Ukrainian)

Roll-call vote on the draft Resolution on the inclusion in the agenda of the Second Session of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation of the Bill on Amendments to Articles 76 and 77 of the Constitution of Ukraine (on reduction of the constitutional composition of the Verkhovna Rada of Ukraine and consolidation of the proportional electoral system) and its submission to the Constitutional Court of Ukraine (No. 1017 / P) - as a whole. 03.09.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=251 (in Ukrainian)

Code of Good Practice in Electoral Matters 2002. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e)

Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Preventing and

Combating Political Corruption" № 731-VIII from 15.10.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (in Ukrainian)

The results of the 2012 parliamentary elections. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp611ad94.html?PT001F01=900> (in Ukrainian)

The results of the 2014 parliamentary elections. URL: <https://web.archive.org/web/20141127052319/http://www.cvk.gov.ua:80/pls/vnd2014/wp611?PT001F01=910> (in Ukrainian)

The results of the 2019 parliamentary elections. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp611pt001f01=919.html> (in Ukrainian)

"How updated was the Verkhovna Rada after the elections?" *Laboratory of Legislative Initiatives*. URL: <https://www.facebook.com/100489156697424/posts/2363999713679679/> (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-08

УДК 323.3:378.4.091.12–051:316.32

Lyubov Pivneva

Professor, Dr.Sc. in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022,
lyubovpivneva2@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-1592-4746>

POLITICAL PORTRAIT OF A UNIVERSITY PROFESSOR: SOME TENDENCIES IN THE GLOBALIZATION ERA

The article explores political and social characteristics of such a professional layer in higher education as university professoriate. Some changes in roles and political attitudes of a university professor are traced during the last decades of globalization in various types of states, Ukraine included. The author states that university professoriate constitutes the elite of higher educational establishments and exerts considerable impact not only on the development of scientific knowledge and education but on power relations in society as well. By way of illustration, an imaginative simulated portrait of a professor with singling out the main characteristic features is provided. The article traces the impact of introduction of market relations on professorial activity at higher educational establishments and characterizes it on the basis of general tendencies of development at universities and in society. An imaginative simulated portrait of a professor with description of the main characteristics is suggested. The introduction of market relations into professorial activity at higher educational establishments is investigated and characterized on the basis of general tendencies of development at universities and in society.

It is noted that the core of professor's political portrait stems from political orientations and values which in their turn affect the formation of public opinion. The author points out that the main reasons of political preferences of professors are rooted in a character of a political regime, forms of government, existence or banning democratic rights and freedoms, changeability of ideologies in this or that country, etc. At the same time examples that illustrate different approaches of scholars to

political activity within and outside the campus are given. In particular, the main structural elements of a simulated university's professor portrait in the context of political views, orientations, behavior are referred. As they are a little studied, it is important for political scientists to pay attention to researching political attitudes of professoriate as this professional layer exerts great influence on young generation.

Keywords: *university professor, globalization, higher educational establishments, political portrait, political views and political behavior of academics, public service.*

Півнева Любов Миколаївна,

професор, д. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
lyubovpivneva2@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-1592-4746>

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ПРОФЕСОРА: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджуються політичні та соціальні особливості такого професійного прошарку у вищій освіті, як університетська професура. Деякі зміни в ролях і політичних відносинах професора університету простежено протягом минулих десятиліть розвитку глобалізації в різних типах держав, включаючи Україну. Стверджується, що університетська професура складає еліту вищих навчальних закладів і здійснює значний вплив не лише на розвиток наукових знань та освіти, а й на владні відносини у суспільстві. Запропонований образний модельований портрет професора з виділенням головних особливостей. Досліджується впровадження ринкових відносин у професорську діяльність у вищих навчальних закладах, яка характеризується на основі загальних тенденцій розвитку університетів і суспільства.

Відзначається, що в основі політичного портрету професора лежать політичні орієнтації та цінності, які своєю чергою зачіпають формування суспільної думки. Вказується, що головні причини політичних уподобань професорів полягають у характері політичного режиму, формах правління, наявності чи відсутності демократичних прав і свобод, мінливості ідеологій у тій чи іншій країні тощо. Водночас наводяться приклади, які ілюструють різні підходи вчених до політичної діяльності в межах і поза кампусу. Зокрема даються посилання на основні структурні елементи моделі портрета професора університету, його політичні погляди, орієнтації, поведінки. Оскільки вони не до кінця вивчені, звертається увага політологів на важливість дослідження політичних відносин, характерних для професоріату, тому що цей професійний шар дуже впливає на молоде покоління.

Ключові слова: *університетський професор, глобалізація, вищі навчальні заклади, політичний портрет, політичні погляди і політична поведінка вчених, служіння суспільству*

Пивнева Любовь Николаевна

професор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
lyubovpivneva2@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-1592-4746>

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ПРОФЕССОРА: НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Исследуются политические и социальные особенности такого профессионального слоя в высшем образовании, как университетская профессура. Некоторые изменения в ролях и политических отношениях профессора университета прослежены в течение прошлых десятилетий развития глобализации в различных типах государств, включая Украину. Утверждается, что университетская профессура составляет элиту высших учебных заведений и оказывает значительное воздействие не только на развитие научных знаний и образование, но и на властные отношения в обществе. Предложен образный моделируемый портрет профессора с выделением главных особенностей. Исследуется внедрение рыночных отношений в профессорскую деятельность в высших учебных заведениях, оно характеризуется на основе общих тенденций развития университетов и общества.

Отмечается, что в основе политического портрета профессора лежат политические ориентации и ценности, которые в свою очередь затрагивают формирование общественного мнения. Указывается, что главные причины политических предпочтений профессоров заключены в характере политического режима, формах правления, наличии или отсутствии демократических прав и свобод, изменчивости идеологий в той или иной стране и т.д. В то же время даются примеры, которые иллюстрируют разные подходы ученых к политической деятельности в пределах и вне кампуса. В частности даются ссылки на основные структурные элементы моделируемого портрета профессора университета, его политические взгляды, ориентации, поведение. Так как они не до конца изучены, обращается внимание политологов на важность исследования политических отношений профессората, поскольку этот профессиональный слой оказывает большое влияние на молодое поколение.

Ключевые слова: университетский профессор, глобализация, высшие учебные заведения, политический портрет, политические взгляды и политическое поведение ученых, служение обществу.

The study of global picture of political culture of society needs to address the challenge of understanding political and cultural orientations and values within institutional context of higher education. Particularly important are the attempts to characterize the individuals in higher education known as university professoriate. They belong to the elite of higher educational establishments and exert considerable impact not only on scientific knowledge but on the power relations in society as well. Scientific and political experience of professoriate, its political views and orientations contribute to young citizens' upbringing and attitudes formation.

Specifics of this social and professional group, its education, mobility level, innovative approaches, relations with a political system give a chance to allocate the major identification lines, which will allow us to define professors' interest towards politics, manifestations of their political beliefs in public. For this it is expedient to simulate a political portrait of university professorate on the basis of transformations in professional roles in globalized era.

Globalization deteriorated power relations, boosted scientific and technical progress and brought to life the transformation of the global

higher education system. It introduced market mechanisms in the form of entrepreneurial relations and privatization and contributed to massification of higher education which led to increase of students. Globalization affected different social classes and strata of society, making university professoriate subjective to new tendencies of modernization in globalized era. That's why this layer of elite became the focus of attention of many scientists.

The portrait of a university professor in different states was studied mostly through the prism of universities' role in globalized era. D. Bok, G.A. Jones, P. L. McCarney, M.L. Skolnik, N. Stromquist, H. Etzkowitz, R. Viale, etc., investigated political aspects of internationalization and globalization in higher education with university growth, development of entrepreneurial relations in education, systematic efforts of university's professors to research endeavors, and their experimenting with the methods of instruction, etc. The status and possibilities of university professors to accommodate to society changes were deeply explored by such writers as P.G. Altbach, L. Reisberg, L.E. Rumbley, M. Yudkevich, G. Androushchak, I. F. Pacheco, etc.

In their research, some Ukrainian authors also paid their scientific attention to a university

professor's portrait and explained what it means to be a professor at the beginning of the second millennium (V.P. Androushchenko, E.V. Astachova, V. S. Bakirov, V. Osin, V.L. Saveliev, S. Shchudlo, etc.).

Goal and tasks: We'll concentrate on the professorial group of university professors mostly occupying positions at higher educational establishments and acting at the period of last decades of globalization. Our goal will be to find out how university professoriate has changed during globalization era and whether its service to the society acquired political features. This will be done with the help of simulating a political portrait of a university professor and singling out the identification features and academic positions in the system of public relations in the conditions of globalization.

Our tasks will be:

✓ To expose the common features of a general portrait of university professors;

✓ To show some basic orientations and preferences in politics of university professors ;

✓ To dwell upon some tendencies of change in common university professor 's political portrait in globalization era.

✓ To draw attention of scientific community, governing bodies of education, heads of higher education institutions to socio-political problems of activity of professoriate in the conditions of transformational processes in education during a globalization era

Research methods.

The article uses quantitative and qualitative methodology approaches. Quantitative data on the globalization tendencies and professoriate educational and political status are analyzed to discover empirically verified patterns. It helps to interpret the information on base of stated purposes. The qualitative data are analyzed both deductively and inductively.

Results of investigation.

Let's view a notion of a university professor's portrait as a social group of a community, with its features of professional labor, status, typical characteristics in the way of life, behavior, world outlook, relationships in society that reflect the transformations at a turn of two centuries. High I.Q. level, certain ethical standards and democratic moral qualities unite representatives of this academic rank worldwide. Among common features that we can find in this professional group practically in all countries of the globe are: the presence of an academic degree, PHD or doctorate; a position in the university hierarchy, publications and references in foreign and home publishing;

efforts to meet the changing demands of higher educational establishments; the necessity of constant appreciation of professors' work by both domestic and international peer community; striving for popularity among students (professors are keen on the results of teaching evaluations); continuous search for opportunities to be on the edge of new technologies, expressing their opinion on urgent political issues in society, etc.

The simulated portrait of a university professor possesses basic characteristic features that became spread in globalized era worldwide. The most common of them are high educational level and confirmed academic degree. For that persons engaged in the professorial work should have a definite level of education. Universities usually offer the standards of qualification and educational level for top positions in different countries. As Altbach says, «the doctor's degree as the obligatory requirement to candidates practically for all academic positions in Australia, Canada, Europe, the USA during the previous century – now becomes the requirement to candidates for positions at research universities everywhere» (*Как платят профессорам 2012: 2*).

Basic characteristic features in the simulated professor's portrait can't be understood without dwelling upon the impact of globalization on the standards of University professors' position in the educational system. Globalization introduced modern electronic technologies into higher education process, new flow of information and ideas, market mechanisms, great shifts in funds, people movement within educational systems in all countries. New patterns of global social and political life and political socialization among professoriate community emerged everywhere as well.

Global market-driven development of higher education in the globalized era resulted in transformations of some professorial duties that affected mostly the allocation of time and performed roles. There happened the enlargement of teaching time in professors' teaching loads that gave rise to the appearance of a new kind of a scholar – a **teaching academic (TA)** who has to combine teaching and research in a new proportion. It has become common practice for a professor to teach several courses. In higher education emphasis was transferred mostly to academic work which included teaching, marking, supervision and administration. Australia, Canada, the United Kingdom and the United States were marked by the rise of TA roles. Besides, professors were

exposed to the need of acquiring the western standards of teaching in the conditions of inflation and sharp reduction of wages. The appearance of a new type of a teaching academic in the globalized era contributed to the transformation of professoriate profession and subdivided academics into groups with higher teaching loads and fewer perspectives for being engaged in research and with lower teaching loads and more research opportunities.

Globalization demanded from professoriate new skills, the most important was the ability to cope with challenges in mastering the personal computer. Global introduction of information communicative technologies in educational process made the Revolution in the process of education. The professors were in the vanguard of employees for acquiring new computer skills and the majority of them were able to cope with new demands of information era, though some lagged behind. Modern knowledge in computers' operating was necessary for professors in order to educate the «digital» generation. A high level of computer skills became a must for university professor's labor in globalized era.

Among basic characteristic features that constitute the essence of a simulated university professor's portrait we can name research activity, which acquired some new forms during globalized era. «While following a global model, the call for research-especially in developing countries –has not come with sufficient concomitant of financial support for researchers or improvement of the institutional infrastructure» (Stromquist 2007: 218). The transformations of a university model from multiversity to an entrepreneurial one in the globalized era brought to life the appearance of a new type of scientist, the entrepreneurial scientist or a «professor-entrepreneur». The understanding of a university professor as «entrepreneurial scientist» varies from university to university and depends upon the economic and political development of a state. The critical voices, while analyzing this type of a researcher, point at the deplorable behavior of «professor-entrepreneurs» because of the «usage of belonging to the academic community as a launch pad for profitable activity» (Андрущенко, Савельев 2010: 314).

The above mentioned characteristic features are typical for all professorial communities in the globe. In spite of the fact that the composition of the academy has never been monolithic; it differs in aspirations, hierarchy, conditions of labor, belonging to this or that educational establishment with unequal

salaries. Professors have their own rewards, modes of knowledge delivery, they work not only in the sphere of knowledge production, teaching and accountability, but they also act in the sphere of social improvement. They are all united by their position in the global political system and by the existence of their political preferences, attitudes, orientations and political views. The political portrait of a university professor is grounded on the basic characteristic features common worldwide.

In general, the professors are incorporated into the political system of their own countries with the orientation at the «output» (D. Iston) from the political system. They voice their political positions in their research works, while teaching or performing their social functions. Their political views are formed on the interaction of such variables as the ideas of democracy, their income and the prestige of their specialty. The majority of them want societies acting through governments which are capable to resolve the most urgent problems and make the life better for people.

We think that the core of professor's political portrait stems from political views and public attitudes. It's of great importance to define the prevailing political values and political orientations in the professorial portrait. They vary from country to country and depend on political situation, gender, age, traditions, etc. Still we can distinguish adherence to traditional and modern democratic political values, that sometimes become the ground for the critical attitude of professors towards the policy of power institutions in the epoch of globalization. Signing petitions, explaining their political positions in mass media, participating in the activity of political parties, voicing their opinion in different commissions outside the university, etc. represent examples of professor's political position in reference to the political events happened in the globalized society.

Political preferences of professors are rooted in a character of a political regime, form of government, existence or banning democratic rights and freedoms, changeability of ideologies in this or that country, etc. For example, in the west professors orient mostly to conservative or liberal ideological spectrum that became very popular during globalization era. The number of their followers fluctuated in different decades. «Liberalism was internationalist in the 1930s and isolationist in the 1970s; conservatism made a parallel shift in the other direction» (King, Schlozman, Nie 2009: 79-80). In the second decade of the XXI

century the USA polls' cited datashow the change in correlation number between professors supporting liberals and conservatives in the ratio of 1 to 6 or even 1 to 28 (Жданов, 2018).

In reference to these data the «problem of politicization arises. Can a university professor teach politics as «political acts»? Van Dyke, professor of Iowa University states that the politicization of the classroom by the professor will result and should result in the politicization of the academy by the society. Moreover, the politicization of the classroom by one professor would lead to a rival politicization by another, and so on, until the academy is made into a political community with majorities and minorities, tyrannies and factions, or into rival political communities, with conservative colleges, liberal colleges, and all kinds of political colleges. To some extent such divisions are inevitable and tolerable, and even, in small doses, healthy as a special brand of pluralism. But the degree of politicization recently sought, and the elevation of such politicization to high principle would produce intolerable results (Van Dyke 1997: 103).

Participation in politics belongs to one of the most important features of a simulated portrait that reflects basic orientations and preferences of university professors. In globalized era we observe cases that show some increase of political activity among professoriate. Their representatives replace highest political posts for the society service. For them, according to M. Weber, participation in politics becomes not only calling, but also a profession (Вебер, 1990).

Widely known examples belong to American professors who managed to leave their universities for some time and move to work as political consultants of U.S. Presidents. The governmental posts in the USA were held by such famous political scientists as Z. Brzezinski, G. Kissinger, S. Huntington, F. Fukuyama, etc. Condoleezza Rice, professor of political sciences of Stanford University, the executive rector (Provost) of this prestigious educational institution (1993-1999) was the adviser for national security of the 43rd U.S. President J. Bush (Jr.), and she was also the 41st U.S. President J. Bush (S) adviser for Russia (Ірхин 2019 : 5).

With globalization growth, recruiting professorial staff or the highest legislative bodies became worldwide practice. Professors began to participate in the supreme organs of power of their countries, first of all, in parliaments more actively. By data, presented

by V. Osin, a third of deputies of the lower house of the Swiss parliament possessed scientific degree of Ph.D., and every fifth deputy of the Bundestag in 2011 had doctor's degree. And these figures are compatible to the data referring to the majority of the Post-Soviet states. For example, in Ukraine, according to the estimates of V. Osin, 45,9% of governors and 35,87% of heads of regional councils had scientific degrees of the candidate and/or doctor of science (Осин 2014: 41).

But the number of parliamentarians with doctor's academic degrees in different countries is not constant and it is subjected to fluctuations. In globalized era with the expansion of population's participation in politics and emergence of new professional layers (managers, IT experts, bloggers, etc.) in the top echelons of power, the countries of the Central and Eastern Europe experience the general tendency of diminishing specific number of «academics» among parliamentarians. «Over the past six legislative terms, the proportion of teachers and professors has declined from some 20 to 12 percent» as pointed by E. Semenova, M. Edinger and H. Best (Semenova, Edinger, Best 2014: 291).

In general, the contraction of professoriate's representatives in the parliaments in the states of Western Europe does not look so sharp and catastrophic. Shortening of the number of professors among MP's deputies is more impressive, for example, in Ukraine. In the Verkhovna Rada of the sixth convocation in 2007 the share of teachers and professors does not exceed 8% while in 1994 it approached 30% (Semenova 2012: 546). The Verkhovna Rada of the next convocation, «as of May 30, 2013, stated that 26 People's Deputies of Ukraine with a scientific doctor's degree and 100 with the candidate of science degree were among MP's members» (Матола 2013). In the Verkhovna Rada of the ninth convocation the smaller number of parliamentarians – doctors of science is predicted.

But on grass –root level professors mostly do not belong to the most politically active segments of society. The results of the survey done under the guidance of N. Stromquist state that in the countries studied, university professors – potentially a significant political force – have not manifested themselves as an oppositional voice (Stromquist 2007: 222).

In a globalized era the simulated portrait of a university professor acquired features of adherence to academic freedom, pursuit and development of cosmopolitanism as the result of mobility growth among the members of this

group of professionals. Professorial mobility, connected with opportunities to participate actively in various programs, trainings, seminars, international conferences, forums, etc., gave professors more freedom to travel, communicate and thus propagate their political views more actively.

At a turn of two centuries academic migration became a prominent feature in the social portrait of a university professor. For some countries it meant «loss of the intellectual capital, or «brain-drain», for others – «the pursuit of minds», that presupposes the usage of intellectual capital for economic development. Many professors migrated to other states thus weakening the intellectual potential of their home countries. Hence different professional associations and international communities became a field of attraction for professor's labor.

On the crossing of notions «mobility» and «migration» we come across the term political migration that presupposes the escape from home country because of persecutions on political convictions. As a rule, changes of frontiers, discrimination of separate groups of the population, wars, revolutions, etc. explain the emergence of this phenomenon. Political migration as an element of global migration reflects the directions of global migratory processes. Consequently, loss of the intellectual capital results from departure from the country of highly educated scientific personnel. Political migration embraces all complex of groups of highly qualified specialists including a professoriate. But in a globalized era it was substituted by the economic migration as the professors all over the world lost some of their material benefits and became mostly the members of the middle class that is subjected to erosion.

Conclusions.

It is difficult to come to a consensus about common features that characterize the diversity of university professors across the globe. They differ from country to country, from university to university. In globalized era there happened a new attitude towards professors' work, changes in the organization of inside and outside professor's activity, at the university and on the international level. The main tendencies in the change of professoriate' labor due to the impact of globalization were also rooted in deregulation, privatization and competitiveness.

Globalization has many sides. One of its aspects is the dissemination of knowledge. Professors play a key role in this process. Their respectable and popular academic professions

have their peculiarities in various countries and universities. They stem from differentiation among regions, fields of knowledge, chances to receive financing for research and development, opportunities to participate in the competitions to get grants for international programs, possibilities to visit local and/or international conferences, etc. What is important – professors are all united by the work with students at universities and are engaged in knowledge development. These features help us understand why the professors are alike all over the globe.

In order to understand the importance of this professional layer in society better we have built a simulated professor's portrait with universal characteristic features. They constitute the base of a political portrait of a university professor and are connected with changing political values and political orientations. The tendencies of political activity aimed at making political decisions in society level reflect the growth of professors' service to the needs of society. But still, we can't say that a great bulk of a university professoriate is politically active. At the same time we mark the adherence of professors to academic freedoms in global context. In general, in the XXI century the portrait of a university professor has undergone significant changes not only in roles performed but in political service to society as well. Hence professors' political activity serves as an example for young generation. That's why the political portrait of professoriate might be the subject of future scientific research.

REFERENCES

- Как платят профессорам? Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов.* 2012. (редакция Ф. Альтбах, Л. Райсберг, М. Юдкевич, Г. Андрушак, И. Пачеко ; пер с англ. Е.В. Сивак; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики.
- Stromquist N. P. (ed.). 2007. *The Professoriate at the Age of Globalization*. Rotterdam/Taipei: Sense Publishers.
- Андрущенко, В. П., Савельев, В. Л. 2010. *Образовательная политика (обзор повестки дня)*. К.: МП Леся.
- King G., Schlozman K., Nie N. H. 2009. *The future of political science 100 Perspectives*. New York: Taylor & Francis Group.
- Жданов, С. 2018. «Думай за себя: как борьба за социальную справедливость вызвала к жизни движение «темных интеллектуалов». *НОЖ* URL: <https://knife.media/intellectual-dark-web/> (дата звернення: 11.09.2019).
- Van Dyke Vernon (ed.). 1997. *Teaching Political Science: The Professor and the Polity*. Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press.

Вебер, М. 1990. "Политика как призвание и профессия". 1918. *Избранные произведения*: пер. с нем. М.: Прогресс: 643-706.

Ирхин, Ю.В. 2019. Парадигмальные основы, школы и этапы развития политической науки США. URL: http://old.kpfu.ru/f15/bin_files/9.pdf

Осин, В. [и др.] 2014. *Власть и знание на постсоветском пространстве: политический режим, научная степень, идеология и карьера в Украине и Молдове*. Вильнюс: ЕГУ.

Semenova, E., Edinger, M., Best, H. 2014. *Patterns of parliamentary elite recruitment in Central and Eastern Europe. A comparative analysis Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe. Recruitment and representations*. New York: Routledge: 284-304.

Semenova, E. 2012 (August). Patterns of Parliamentary Representation and Careers in Ukraine 1990-2007. In: *East European Politics and Societies*. Vol. 26. 3: 538-560.

Матюла В. 2013. У нинішній Раді засідають 26 докторів наук, 100 кандидатів, 22 професори і понад два десятки доцентів. *Тиждень. UA*. Вип. №29. 27 червня-16 серпня 2013. URL: <http://tyzhden.ua/News/80985>

REFERENCES

Как платят профессорам? Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов. 2012. (editors F. Altbakh, L. Raisberh, M. Yudkevych, H. Andrushchak, Y. Pacheko ; translation from English E.V. Sivak; National Research University "High School of Economics". М.: Publishing. House of the Higher School of Economics (in Russian)

Stromquist N. P. (ed.). 2007. *The Professoriate at the Age of Globalization*. Rotterdam/Taipei: Sense Publishers.

Andrushchenko V. Savelev V. 2010. *Education policy (agenda review)*. К.: МР Lesya (in Russian)

King G., Schlozman K., Nie N. H. 2009. *The future of political science 100 Perspectives*. New York: Taylor & Francis Group.

Zhdanov S. 2018. "Think for yourself: how the struggle for social justice brought to life the movement of "dark intellectuals"". *NOZh* URL: <https://knife.media/intellectual-dark-web/> (in Russian)

Van Dyke Vernon (ed.). 1997. *Teaching Political Science: The Professor and the Polity*. Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press.

Weber M. 1990. "Politics as a vocation and profession". 1918. *Selected Works*: translation from germ. М.: Prohress: 643-706. (in Russian)

Yrkhyu Yu. 2019. The paradigmatic foundations, schools and stages of development of political science in the USA. URL: http://old.kpfu.ru/f15/bin_files/9.pdf (in Russian).

Osyn V. [et al] 2014. *Power and knowledge in the post-Soviet space: political regime, academic degree, ideology and career in Ukraine and Moldova*. Вильнюс: ЕГУ. (in Russian)

Semenova, E., Edinger, M., Best, H. 2014. *Patterns of parliamentary elite recruitment in Central and Eastern Europe. A comparative analysis Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe. Recruitment and representations*. New York: Routledge: 284-304.

Semenova, E. 2012 (August). Patterns of Parliamentary Representation and Careers in Ukraine 1990-2007. In: *East European Politics and Societies*. Vol. 26. 3: 538-560.

Matola V. 2013. There are 26 Doctors, 100 Candidates, 22 Professors and over two dozen Associate Professors in the current Rada. *Tyzhden. UA*. Issue №29. 27.06.–16.08 2013. URL: <http://tyzhden.ua/News/80985> (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-09
УДК 327.8

Yuriy Danyk

Prof., Dr. Techn. Sc.
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi
28, Povitroflotskyi av., Kyiv, 03049
7104285@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Maryna Semenкова

Lecturer
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi
28, Povitroflotskyi av., Kyiv, 03049
7104285@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

DIRECTED MIGRATION AS THE MEANS TO ACHIEVE THE HYBRID WAR GOALS

The need to study the contemporary migration processes inter alia taking into account the feasibility of using them as the means of the domestic and foreign policy, for example to achieve the goals of the hybrid war was substantiated. On the one hand it can be explained by the changing approaches to the realization of political interests, particularly to the waging of war; on the other hand – by the peculiarities of the contemporary migration processes. It was shown that for the migration processes to be used they have to be eligible to external influence, besides they can be influenced in a hidden way or their use can be explained by the acceptable purposes. They must also be effective enough that means their use can help actor to achieve its political goal. The concept of the directed migration was introduced and the ways the directing of migration processes can be executed at the different stages of the migration process were shown as well as the role of the informatization and mass communication. Particularly, the assumption was made that the hybrid conflict in a particular region can be waged just to initiate and stimulate migration in order to destabilize the situation in the region where the migration flows are directed to. Possibilities of using directed migration by a political actor to destabilize the political, socio-economic and ideological spheres of the target country or region from within were also analyzed. Given that, both the country of origin and the host country can be regarded as the target one. The increasing of conflictogenity of the society due to the horizontal inequality transformation between migrants and host community was presented as an example.

Key words: directed migration, hybrid warfare, manipulative influence, conflictogenity, mass communication means.

© Danyk Y., Semenкова M., 2019.

Даник Юрій Григорович

Професор, д. техн. наук
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського
пр. Повітрофлотський, 28, Київ, 03049
zhvinau@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Семенкова Марина Анатоліївна

Викладач
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського
пр. Повітрофлотський, 28, Київ, 03049
7104285@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

КЕРОВАНА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Обґрунтовано необхідність дослідження сучасних міграційних процесів в тому числі з точки зору доцільності їх використання як засобу внутрішньої і зовнішньої політики, зокрема для досягнення агресором цілей гібридної війни. Це пояснюється з одного боку зміною підходів до реалізації політичних інтересів, зокрема до ведення війн, а з іншого - особливостями сучасних міграційних процесів. Зокрема, показано, що для цього вони, по-перше, піддаються зовнішньому управлінню, по-друге, таке управління актор може здійснювати приховано або пояснюючи свої дії іншими, більш прийнятними цілями, по-третє їхнє використання є ефективним, тобто сприяє досягненню цілей агресора. Введено поняття керованої міграції, з'ясовано яким чином може здійснюватися зовнішнє керування міграцією, причому на всіх її етапах, визначена роль в цьому сучасних засобів інформатизації і масової комунікації. Висловлено припущення, що розв'язання гібридного конфлікту в певному регіоні може бути здійснено в тому числі з метою ініціювання і стимулювання міграції з подальшим використанням її для дестабілізації іншого цільового регіону або країни. Проаналізовано конкретні можливості використання політичним актором керованої міграції в умовах гібридної війни для дестабілізації політичної, соціально-економічної і культурно-ідеологічної сфер. При цьому в якості цільової країни може виступати як країна походження мігрантів, так і країна спрямування міграційних потоків. Як приклад створення умов для дестабілізації країни прибуття мігрантів наведено підвищення конфліктогенності суспільства у зв'язку з трансформацією горизонтальної нерівності між мігрантами і приймаючою спільнотою.

Ключові слова: керована міграція, гібридна війна, маніпулятивний вплив, конфліктогенність, засоби масової комунікації.

Даник Юрій Григорьевич

Професор, д. техн. наук
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського
пр. Воздухофлотский, 28, Киев, 03049
zhvinau@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Семенкова Марина Анатольевна

Преподаватель
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського
пр. Воздухофлотский, 28, Киев, 03049
7104285@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

УПРАВЛЯЕМАЯ МИГРАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

Обоснована необходимость изучения миграционных процессов в том числе с точки зрения целесообразности их использования как средства внутренней и внешней политики, в частности для достижения агрессором целей гибридной войны. Это объясняется, с одной стороны, изменением подходов к реализации политических целей, в том числе к ведению войн, а с другой – особенностями современных миграционных процессов. В частности показано, что для этого они, во-первых, поддаются внешнему управлению, во-вторых, такое управление актор может осуществлять скрыто или оправдывать другими, более приемлемыми целями, в третьих, их использование является эффективным, то есть содействует достижению целей агрессора. Введено понятие управляемой миграции, определено каким образом может осуществляться внешнее управление миграцией, причем на всех ее этапах, определена роль в этом средств информатизации и массовой коммуникации. Высказано предположение о том, что гибридный конфликт может быть развязан в определенном регионе в том числе с целью инициирования и стимулирования миграции и ее последующего использования для дестабилизации целевого региона или страны. Проанализированы конкретные возможности использования политическим актором управляемой миграции в условиях гибридной войны для дестабилизации политической, социально-экономической и культурно-идеологической сфер. При этом в качестве целевой страны может выступать как страна происхождения мигрантов, так и страна прибытия. Как пример создания условий для дестабилизации страны прибытия мигрантов приведено повышение конфликтности общества в связи с трансформацией горизонтального неравенства между мигрантами и принимающим сообществом.

Ключевые слова: управляемая миграция, гибридная война, манипулятивное воздействие, конфликтность, средства массовой коммуникации.

The application of the certain processes as the means that undermine the situation in the country from within, destabilize its political, socio-economic and cultural sphere is the important and sometimes the main part of the hybrid conflicts. For these processes to be used in the most successful way they need to comply with the following criteria. Firstly, they have to be swayed by the external influence and control, that means they have to be directed. Secondly, it is very important for the actor to control and influence these processes clandestinely, that means these processes have to look like the spontaneous ones. Thirdly, these processes have to be effective, their application must lead to the desired result.

To our mind the migration processes that are getting more large-scaled and are having an increasing impact on the international relations and international security can be used as the means of the hybrid warfare. However, the scholars have relatively recently started realizing the importance of migration processes. Before that the migration was treated as the internal affair of the state and the security was considered in rather narrow context. But eventually the so-called «soft» security risks such as criminal activity, environmental problems, drug trafficking and, actually,

migration begun to be considered as the study matter. But in spite of the increasing topicality of the nexus between migration and security the studies mostly cover the issue of negative impact of migration on the security situation and vice versa (Reuveny 2007; Massey 2015; Dancigier 2010; Humphrey 2013; Crawford and Campbell 2012; Gibney et al. 1996).

At the same time the scientists who deal with the issue are sometimes blamed for excessive securitization of the «soft» risks so that they are only presented as the security problems not being the ones. For example it can be done by the political leaders who are interested in strengthening the state policy in certain sphere, when making the society perceive it as the threat (Bigo 2002: 72). Sometimes actors, including the internal ones, can resort to them striving to divert attention of people from the actual problems or failures of authorities, to present themselves as the advocates of the needs of citizens, etc. (Malinovska 2015: 63). From time to time we have on the political leaders use migration issue in order to influence the voters, to exert influence over the other states, etc.

However, there were many cases so far when the migration resulted in the escalation of the existing conflict or the emergence of

the new one. As one of the most striking and well-known example we can present the Great Lakes region in Africa, where the movement of Hutu and Tutsi over the frontier because of the internal conflict in Rwanda (and Burundi) caused the series of conflicts in Congo (Zaire) and, after Hutu and Tutsi returned, – the repeated emergence and intensification of conflict in Rwanda. The majority of refugees move within their own countries or to other ones that are fragile too. However, even in relatively stable countries refugees and migrants are able to create the situations that are threatening to the social and political stability. Based on the quantitative research the conclusion was made that after the conflict brakes out the possibility of emergence the new one in countries that are closest to the conflict-affected zone is three times higher than in the countries that are far enough from the primary conflict zone (Chauvet and Collier 2005). On the other hand there is another example of the awareness of the security dependence from the migration – the policy of Israel. It encourages immigration considering it as the security factor of the state while facing the constant confrontation with the Arab World (Malinovska 2015: 88).

Besides, at the current stage more and more conflicts are considered as the hybrid ones, when military actions are combined with others – mostly political, economical, diplomatic, informational, psychological, cybernetic, cognitive and other actions. When acting in complex, they lead to the systemic destabilization in all spheres of functioning of the target state. In such conditions any large-scale social processes including the migration can be used in order to unravel the social and political situation in the target country or region.

Given that the significant number of scientific works are devoted to migration, its positive and negative consequences (Crawford and Campbell 2012; Gibney et al. 1996; Poznjak and Libanova 2010), as well as to the hybrid warfare (Hoffman 2007; Hoffman 2009; Murray and Mansoor 2012; Mattis 2005; McCuen 2008) we did not manage to find any scientific paper where the issue of the targeted use of migration as the means to achieve the goals in the hybrid conflict was investigated. That's why we think that due to the increased actuality it is not only the consequences of the migration but the possibility to direct it in order to use its consequences to achieve the political

interests in the hybrid war context that should be thoroughly studied.

In view of the above-mentioned the **objective of the article** is to determine in what way the migration can be used by the political actors to achieve their goals in the hybrid war context, particularly to destabilize the target country from within. To achieve this objective we need to meet the following tasks:

- to substantiate the feasibility for the actors to direct the migration processes in order to realize their political interests in the context of the hybrid warfare;
- to define the directed migration, to find out in what way the migration can be directed;
- to work out in what way the spheres of the state functioning can be destabilized using the directed migration

We cannot study the trends of the migration processes and their role without the simultaneous study of the contemporary political situation in the world, current international relations and current international security situation. These in turn are significantly influenced by the new phenomena in the philosophy of war, military strategy and the practice of war. For instance, it also refers to the new type of military conflict based on the innovative technologies, the modified or substantially new forms, methods and means to reach political, particularly foreign-policy goals.

In fact, the new development characterizes the international policy nowadays – the possibility to achieve political goals, to change the legitimate governments and to subjugate politically, economically and spiritually the states and the peoples even without the military force. That's why the special technologies of influencing the mass consciousness and the cyber wars technologies are being actively developed (Danyk et al., 2006; Danyk and Pitchugin 2008).

Such perception of migration processes is made possible not only by changing approaches as for the setting of political and military-political goals and as for the methods of their achievement, but also by other changes that are taking place in the world. In particular, it is the globalization and development of mass media. In the context of increasing globalization trends, the simplification of border crossing procedures, the establishment of visa-free regimes between countries, the reduction of transport costs, the intensive information impact

contribute to the increasing the scale of the migration processes.

Due to the dissemination of information through television and the Internet about economic opportunities in other countries the potential migrants not only realize their predicament comparing to residents of more prosperous regions. They also realize that they can improve their situation due to their migration to these prosperous countries. Besides the development of the means of informatization and mass communication creates the new opportunities and as a whole makes it easier to disseminate certain messages and narratives, to influence the consciousness of people, and to impose them the views and ideas that are advantageous for the external actor.

Since it is recognized that in the context of the hybrid conflict the aggressor is interested in weakening the target state, its destabilization, so the feasibility of application the migration flows is explained by the negative implications, that are natural for the spontaneous migration, but not necessary critical and do not necessary lead to the destabilization of the state; but in case of the external influence on the migration process it can be turned into the fully destructive process. At the same time we have to point out that the target country itself, where the migration flows are directed, is limited in its possibilities to react on the situation in migration sphere because of the necessity to follow the principles of the human rights and its international commitments.

In the scientific literature, migration is classified by the direction of flows (external and internal), by duration (short-term, seasonal, long-term, irreversible, the commuting), by forms of organization (organized and unorganized, voluntary and forced, legal and illegal), etc. But in view of the material presented in the article, we consider it necessary to distinguish between directed and spontaneous migration as the forms of organization of migration. Unlike spontaneous the directed migration is the movement of people not because of objective circumstances, but because of the imposed and purposefully formed people's expectations through the means of manipulative influence, agitation, etc. Moreover, the dichotomy Spontaneous - Directed has a semantic content different from Voluntary - Forced, because the latter indicates that a person makes a decision about moving, focusing on those benefits and prospects that are waiting for him in a new place or because of the difficult situation in

which the person lives and that makes him to leave the place of permanent residence.

It should be noted that external influence on the migration, actually the directing, in particular in the form of manipulative influences on consciousness, agitation, etc. can occur at all stages of migration. For example, at the initial stage of the formation of a motivation for migration, when migrants decide to leave their country of residence. People are encouraged to move by the expected benefits, so at this stage the influence on consciousness can be very effective. For example, the TV programs, the posts in the social networks with the photos of the good life of those who have already migrated abroad can either encourage to migrate the people, who hesitate to go or make people think about leaving the country if they didn't use to think previously about it.

In order to initiate and stimulate the migration from the certain region or the country the special conditions can be made to force or to encourage people to leave the place of permanent residence. We can even assume that the hybrid conflict in one region or country can be deliberately waged to initiate migration flows with the aim to destabilize the situation in another country or region. Actors can do that in case the other methods were not effective enough. Another reason is connected with the peculiarities of the migration from the regions, affected by the hybrid conflict. Such peculiarities can contribute to the formation of the conflict potential in the country or region where the migration flows are directed to (Danyk and Semenкова 2019).

Then due to the deliberate informational policy the flows of migrants can be directed to the certain country or region. It can be achieved through the emigrants' networks, through the organizations that assist migrants, through the mass media, social networks, etc. According to the theory of cumulative causation by D. Massey each act of migration changes the social context that in its turn promotes the further migrations (Massey 1990), so it is possible to assume that eventually the migration will not require the external influence to be continued because of the processes of sustainable self-development and self-reproduction of migration.

During the migrants stay in the new country they also can be influenced externally. The objective of such influence is to create the centers of the social tension. For example, the tension can result from the

transformation of horizontal inequality in the country or region. The horizontal inequality transforms because of the new social and economic conditions the migrants get to. Eventually, their social status as well as the economic one becomes higher than the status of locals or vice versa their status in general becomes worse. In any case the horizontal inequality transformation is accompanied by the resentment and frustration among migrants or among locals, the emergence of contradictions.

To our opinion, the directing of the migration in the context of the hybrid warfare also lies in the creation of protest or conflict potential based on the contradictions that emerge between migrants and host community. But it is not always necessary for the intergroup contradictions to arise from the socio-economic differences that really exist. Very often they are formed due to the interpretations of socio-economic inequality in the consciousness of people. In the context of the hybrid conflicts it is often supposed to be done deliberately. The tension is artificially produced for instance due to the distorted perception of the existing state of affairs, when the achievements of people of certain social groups are perceived as the undeserved ones. The use of special technologies provides the opportunity to create and artificially untangle the chaos situation. At the beginning it can result in the peaceful protest actions and

then turn them into a means to achieve the specific goal. In a context of the hybrid war, it can become a significant destabilizing factor (Rushchenko 2015: 13).

The quite important aspect is that actors while using information technologies and the technologies of influence on the mass consciousness to direct migration can hide their real interests behind the commendable goals or hide their involvement at all.

The sustainable development of the country depends on the stability of all the spheres of its functioning, but to our mind the political, socio-economic and cultural sphere can be affected by the negative consequences of migration in the most significant way. At the same time these spheres are the key ones for the development of the state and the destabilization of any of them can lead to the destabilization of the country as the whole.

The examples of using migration deliberately by political actors in order to achieve their goals in the hybrid war context are given in the table. It should be emphasized again that the migration itself does not lead to the following consequences, because it falls within the scope of the regulation and self-regulation mechanisms. However, in the hybrid war context the conditions for the migration to result in the following negative consequences are created. Moreover these consequences are artificially reinforced.

Table 1.

The application of the directed migration in order to destabilize the spheres of functioning of the state

Sphere of state functioning	Task, the aggressor is supposed to met using the directed migration	
	In the country where migration is directed from	In the country where migration is directed to
Political	<ul style="list-style-type: none"> ● The transformation of the ethnodemographic structure of population for creating the prerequisites for the political destabilization of the state; ● The reducing the proportion of the certain group in the population of the country in order to influence the electoral behavior of people; ● The reducing the number of people, that can be called up in order to decrease the defense capabilities of the state. 	<ul style="list-style-type: none"> ● The increasing of the proportion of certain cultural group in the population of the country for creating the prerequisites for separatist ambitions in a specific region of the country; ● The transformation of the ethnodemographic structure for the further political destabilization in the country; ● The formation of the ceratin quantity of migrants – the representatives of specific country in order to influence on the policy of the host state.
Socio-economic	<ul style="list-style-type: none"> ● The reducing of the economic growth rate due to the massive exodus of 	<ul style="list-style-type: none"> ● The increasing of social expenditures of the host country, the diversion of

	<p>proactive and educated working-age people;</p> <ul style="list-style-type: none"> • The deterioration of the state of science and technology in the country as a whole because of the significant number of students that go to study abroad; • The decrease in the money supply that is resulted from the large-scale emigration of the rich citizens. 	<p>resources from the economy because of the arrival of the significant number of migrants for the relatively short period of time;</p> <ul style="list-style-type: none"> • The increasing of the regional disparities of the country because of settling the migrants in mostly economically attractive regions; • The transformation of the horizontal inequality leads to the growing social contradictions.
Cultural and ideological	<ul style="list-style-type: none"> • The threat of losing the cultural distinctiveness by the country or region. 	<ul style="list-style-type: none"> • The emergence and exacerbation of cultural contradictions due to the arrival of migrants – the representatives of another religious or ethnic group.

As the table shows, the directed migration can be applied either for the country of origin or the country they are directed to. In some cases the particular migration flow can lead to the same consequences for both country of origin and the host country. We can provide as an example the transformation of the ethnodemographic structure of the population that is resulted from the both mass exodus and mass arrival of the representatives of a particular cultural group. However, the migration of the qualified and skilled persons has the negative effect on the country of their origin and positive effect on the host country. For example, the aspiration of the western countries to encourage well-educated and skilled migrants to immigrate threatens the development of the less developed countries. Besides given that all the spheres of the state functioning are interconnected, the destabilization of one of them can cause the destabilization of the others. For instance, when the large quantity of students leaves the country it negatively influences the science and education system. In its turn it has the negative

impact on the economy of the country and then on the defense capabilities on the state.

Therefore, if the countries encourage migration in order to use its positive consequences to solve their domestic problems so in the same way its negative consequences can be used by the external actors to create or to exacerbate the domestic problems of the target country. But in the hybrid war context the political actors aiming to use the migration's capacity to weaken the adversary have to exercise the directing of migration at any stage. Taking into account the tasks as for the destabilization of the country using the directed migration, that we have defined in the article, it is reasonable for the political actors to resort to it in the hybrid war context. Accordingly, such possibility must be taken into account while analyzing the current political and security situation as well as while predicting the possible course of events.

REFERENCES

Reuveny, R. 2007. "Climate change-induced migration and violent conflict", *Political Geography*, 26: 656-673.

Massey, D. 2015. "Theory of migration". In: *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2nd ed.

Dancygier, R. 2010. *Immigration and Conflict in Europe*. Cambridge University Press: Cambridge.

Humphrey, M. 2013. "Migration, security and insecurity". *Intercultural Studies* 34: 178-195.

Crawford, M., Campbell, B. 2012. *Causes and Consequences of Human Migration. An Evolutionary Perspective*. New York.

Gibney, M., Apodaca, C, McCann, J. 1996. *Refugee Flows, the Internally Displaced and Political Violence*

(1908-1993): An Exploratory Analysis.

Bigo, D. 2002. "Security and immigration: toward a critique of governmentality of unease", *Alternatives: Global, Local, Political* 1: 63-92.

Malinowska, O.A. 2015. *Migration policy: global context and Ukrainian reality: monography*. K., National Institute of Strategic Studies.

Chauvet, L., Collier, P. 2005. *Development Effectiveness in Fragile States: Spillovers and Turnarounds*. URL: <http://www.eldis.org/static/DOC16180.htm>.

Crawford, M., Campbell, B. 2012. *Causes and Consequences of Human Migration. An Evolutionary Perspective*. New York.

Poznjak, O., Libanova, Y. 2010. *The population of Ukraine. Labour emigration in Ukraine*. K.: Institute of Demography and Social studies n.a. M. Ptukha.

Hoffman, F. 2007. *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.

Hoffman, F. 2009. "Hybrid Warfare and Challenges". *Joint Force Quarterly*, 1st Quarter, 52: 34–39.

Murray, W., Mansoor, P. 2012. *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. New York: Cambridge University Press.

Mattis, J. 2005. "Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars", *Proceedings*, November: 18-19.

McCuen, J.J. 2008. "Hybrid Wars", *Military Review*, April-May: 107–113.

Danyk, Y., Katkov, Y., Pitchugin, M. 2006. *National security: the prevention of critical situations: Monography*, Zhynomyr: Ruta, 2006.

Danyk, Y., Pitchugin, M. 2008. "The problem of effective state management in the sphere of national security and defence in the conditions of the realization of strategy of "non-violent means", *The Collection of scientific works of ZMINAU*. Zhytomyr: ZMIRE, 1: 9-17.

Danyk, Y., Semenkova, M. 2019. "Migration within the context of hybrid warfare and its potential for conflict", *SDirect* 24, 3(8).

Massey, D.S. 1990. "Social structure, household strategies and the cumulative causation of migration", *Population index*, 56 (1): 3-26.

Rushchenko, I. 2015. "The undermining social technologies in the structure of the hybrid warfare". *Pravo i bezpeka*, 2 (57).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-10

УДК 323.2:329.12 (4)

Савон Владислав Вікторович

студент,

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
savonwlad@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-7518-8341>

БРЕКЗІТ ЯК ПРОЯВ КРИЗИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ

Здійснено аналіз процесу виходу Сполученого Королівства з Європейського Союзу як прояв системної кризи моделі ліберальної демократії, виявлено причини та складнощі цього процесу в умовах неспроможності політичної системи до ухвалення політичних рішень.

Розглянуто проблемні питання ліберальної ідеології та моделі ліберальної демократії. Встановлено відмінності у ідеологічних переконаннях двох засновників лібералізму – Томаса Гоббса та Джона Локка та роль цих відмінностей у сучасному функціонуванні ліберальної демократії у Сполученому Королівстві. Проаналізовано роль глобалізаційних процесів у світі в контексті розвитку та функціонування ліберальної демократії. Виокремлені деякі особливості протікання глобалізаційних процесів у світі.

Розглянуто особливості Європейського Союзу, як міжнародної наднаціональної організації в контексті його впливу на функціонування та стабільність політичної системи Сполученого Королівства. Підкреслено особливості функціонування моделі ліберальної демократії в умовах посилення міжнародного способу прийняття політичних, економічних та юридичних рішень.

Особливу увагу приділено політичним мотивам організації початку процесу виходу Сполученого Королівства з Європейського Союзу, а також наслідкам прийняття такого рішення. З'ясовано роль популістських рухів у цьому процесі, що мають євроскептичні позиції. Виділено особливості функціонування популістичних рухів. Визначено сутність кризи моделі ліберальної демократії у Сполученому Королівстві.

Проаналізовано ризики виходу Сполученого Королівства з Європейського Союзу в розрізі миротворчого врегулювання конфлікту в Північній Ірландії в якості одного з індикаторів кризи ліберальної політичної системи. Розглянуто деякі результати референдуму про вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу.

Ключові слова: *криза ліберальної демократії, вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу, популістичні рухи, глобалізація.*

Савон Владислав Викторович

студент,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, Харьков, 61022,
savonwlad@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-7518-8341>

БРЕКСИТ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ КРИЗИСА ЛИБЕРАЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ В СОЕДИНЕННОМ КОРОЛЕВСТВЕ

Проанализирован процесс выхода Соединенного Королевства из Европейского Союза как проявление системного кризиса модели либеральной демократии, выяснены причины и сложности этого процесса в условиях несостоятельности политической системы к принятию политических решений.

Рассмотрены проблемные вопросы либеральной идеологии и модели либеральной демократии. Установлены различия в идеологических убеждениях двух основателей либерализма – Томаса Гоббса и Джона Локка, а также роль этих различий в современном функционировании либеральной демократии в Соединенном Королевстве. Проанализирована роль процессов глобализации в мире в контексте развития и функционирования либеральной демократии. Выделены некоторые особенности протекания процессов глобализации в мире.

Рассмотрены особенности Европейского Союза, как международной наднациональной организации в контексте его влияния на функционирование и стабильность политической системы Соединенного Королевства. Подчеркнуты особенности функционирования модели либеральной демократии в условиях усиления международного способа принятия политических, экономических и юридических решений.

Особое внимания уделено политическим мотивам организации начала процесса выхода Соединенного Королевства из Европейского Союза, а также последствиям принятия такого решения. Выяснена роль популистских движений в этом процессе, имеющих евроскептические позиции. Выделены особенности функционирования популистских движений. Определена сущность кризиса модели либеральной демократии в Соединенном Королевстве.

Проанализированы риски выхода Соединенного Королевства из Европейского Союза в разрезе миротворческого урегулирования конфликта в Северной Ирландии в качестве одного из индикаторов кризиса либеральной политической системы. Рассмотрены некоторые результаты анализ результатов референдума о выходе Соединенного Королевства из Европейского Союза.

Ключевые слова: кризис либеральной демократии, выход Соединенного Королевства из Европейского Союза, популистские движения, глобализация

Vladyslav Savon

undergraduate student
V.N. Karazin Kharkiv National University
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
savonwlad@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-7518-8341>

BREXIT AS A MANIFESTATION OF THE CRISIS OF LIBERAL DEMOCRACY IN THE UNITED KINGDOM

The publication is devoted to the analysis of the UK exit from the European Union as a manifestation of the systemic crisis of the liberal democracy model. The causes and difficulties of this process are analyzed under the conditions of the failure of the political system to make political decisions.

The problematic issues of liberal ideology and the model of liberal democracy were examined. The differences in the ideological convictions of the two founders of liberalism – Thomas Hobbes and John Locke, as well as the role of these differences in the modern functioning of liberal

democracy in the United Kingdom. The role of globalization processes in the world in the context of the development and functioning of liberal democracy is analyzed. Some features of the course of globalization processes in the world are highlighted.

The features of the existence of the European Union as an international supranational organization in the context of its influence on the functioning and stability of the political system of the United Kingdom are examined. The features of the functioning of the model of liberal democracy under conditions of strengthening the international way of making political, economic and legal decisions are emphasized.

Particular attention is paid to the political motives of organizing of start of the process of the UK's exit from the European Union, as well as the consequences of such a decision. In addition, the role of populist movements in this process, that have Euro-skeptical positions, has been established. The features of the functioning of populist movements are highlighted. The essence of the crisis of the model of liberal democracy in the United Kingdom is determined.

The author analyzes the risks of the United Kingdom leaving the European Union in the context of a peace settlement of the conflict in Northern Ireland as one of the indicators of the crisis of the liberal political system. In conclusion is performed analysis of some results of the referendum on the withdrawal of the United Kingdom from the European Union.

Keywords: *crisis of liberal democracy, Brexit, populist movements, globalization.*

Про кризу ліберальної демократії у світі почали говорити ще на початку 90-х років ХХ ст. Криза зачіпає ідеологічні основи, на яких тримається міжнародна правова та політична система. Сполучене Королівство стало «колискою» для виникнення та розвитку сучасної моделі ліберальної демократії та лібералізму в цілому. Однак це не означає, що Королівство застраховано від системних політичних і соціальних криз. Показовим проявом цієї кризи є голосування британців за вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу. Окрім цього, не менш яскравим проявом цієї кризи є самий процес виходу: переговори британського уряду з ЄС та неможливості політичної системи сформулювати остаточне рішення щодо цієї проблеми.

Проблемою кризи ліберальної демократії займалися чимало вчених. Серед них: Р. С.Фоа та Я. Мунк, А. Пшеворський, Х. Лінц і А. Степано, Н. Урбінаті, Девід Хелд, Фарід Закарія. Серед вітчизняних дослідників: О. Черцова, С. Білошицький, О. Мошенський, І. Головка. Розглянемо детальніше один із витоків та проявів кризи моделі ліберальної демократії. Метою статті є аналіз виходу Сполученого Королівства з Європейського Союзу в контексті ідеологічних основ лібералізму та сучасних тенденцій у ліберальній політичній системі.

Ідеологія лібералізму стала основою для однієї з сучасних моделей демократичної держави – ліберальної демократії. Томас Гоббс та Джон Локк (XVII ст.) заклали основи сучасної ідеології лібералізму. Однак одночасно вони заклали і майбутні

суперечності в цій ідеології, які виявляються і досі. Девід Хелд у своїй роботі «Моделі демократії» детально пояснює ці проблеми. Він стверджує, що Томас Гоббс і Джон Локк заклали два різних спрямування всередині ідеології. Девід Хелд умовно називає ці спрямування «демократія протекціонізму» (Т. Гоббс) та «демократія розвитку» (Дж. Локк) (Хелд 2014: 108). Спрямування «Демократія протекціонізму» наполягає на визначальній ролі сильних державних інститутів, які б унеможливили панування одних індивідів над іншими. Томас Гоббс викладає ці ідеї у своєму творі «Левіафан». Водночас «Демократія розвитку», на думку Дж. Локка, робить акцент на політичній участі громадян та визначальній ролі розвитку громадянського суспільства, оскільки останнє є метою існування держави. Джон Локк викладає ці ідеї у своєму творі «Два трактати про правління».

Червоною ниткою всіх моделей демократії, включаючи ліберальну, є міра участі громадян в управлінні своєю державою. Наскільки громадяни повинні, можуть або хочуть виявляти політичну участь? Ці самі питання постали і у Сполученому Королівстві у 2016 році. Британські політичні сили регулярно використовували тему членства в Європейському Союзі «загравали» з виборцями з приводу членства в Європейському Союзі. Очевидно, що така наддержавна структура як Європейський Союз має великий вплив на британський уряд та перебирає на себе частину його

повноважень і перерозподіляє частину бюджетних коштів. Девід Хелд виділяє низку розбіжностей, що виникають у сучасних ліберальних демократіях національних (територіальних) держав, що виходять з тої червоної лінії Гоббса та Локка. Сучасна демократія замикається у рамках національної держави та свого суверенітету. Однак на сьогоднішній день глобалізаційні процеси вступають у протиріччя з національними демократіями та їхнім суверенітетом. Політична, економічна та соціальна активність більше не обмежується національними кордонами та діє у всесвітньому масштабі. Підвищується рівень взаємодії міжурядових відносин, відносин уряду та суспільства, а також людського суспільства у всесвітньому масштабі. Рівень комунікації та взаємозв'язку виходить на абсолютно новий рівень (Хелд 2014: 481).

Однак Д. Хелд застерігає, що глобалізаційні процеси ведуть не тільки до взаємоінтеграції, вони можуть призвести, навпаки, до фрагментації та дезінтеграції суспільств. Глобалізація руйнує старі політичні та економічні структури, не завжди створюючи при цьому на їх місці нові (Хелд 2014: 482).

Такі наднаціональні організації, як Європейський Союз вступають у конфлікт з ідеєю ліберально-демократичної держави, оскільки метою їх створення було обмеження окремих функцій держави, тобто обмеження частини демократичного (народного) суверенітету.

Взаємодія сучасних ліберальних демократій з навколишнім світом стає все більш суперечливою за такими показниками, які виділяє Д. Хелд: 1) є світова економіка (підвищення складності управління національною економікою в умовах, коли національні, регіональні та глобальні ринки переплетені між собою), 2) міжнародне політичне прийняття рішень (неможливість самостійно приймати успішні глобальні політичні рішення національними урядами через пріоритетність ЄС), 3) міжнародне право (сучасне міжнародне право поставило національні ліберально-демократичні уряди у жорсткі рамки).

Особливої уваги в контексті пункту про міжнародне право, варту Європейська конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав людини, що фактично дозволяє громадянину позиватись проти свого ж уряду у наднаціональному суді, що є яскравим прикладом фрагментації

народного суверенітету (Хелд 2014: 484-494).

Згідно з ідеями ліберально-демократичної моделі, реалізуючи загальне виборче право, громадяни передають уряду право на реалізацію народного суверенітету. Механізми представницької демократії забезпечують це право. Такі наднаціональні організації, як Європейський Союз вступають у конфлікт з цими ідеями, оскільки фактично перебирають на себе частину права на реалізацію народного суверенітету. Цій меті слугують і вибори до Європейського парламенту.

Таким чином, повертаючись до червоної лінії Томаса Гоббса та Джона Локка про міру участі громадян в управлінні своєю державою, ми нашттовуємось на серйозне протиріччя та загрозу існуванню ліберально-демократичної моделі в цілому. Оскільки передаючи частину права на реалізацію народного суверенітету таким наднаціональним структурам, як Європейський Союз, громадяни беруть меншу політичну участь в управлінні суспільством своєї держави.

Саме на цих почуттях «про втрачений народний суверенітет» і зіграв колишній британський прем'єр-міністр Девід Кемерон, коли під час парламентських виборів у Сполученому Королівстві на початку 2015 року він пообіцяв провести референдум про членство Королівства у Європейському Союзі (EU referendum 'within a year 2016). Влітку 2016 року цей референдум відбувся, де 51,9 % британців проголосували за вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу (Referendum Results 2016).

Настрої британців одразу ж підхопили популісти-евроскептики. З часом на цьому підґрунті була заснована на початку 2019 року «Партія Брекзиту» на чолі з Найджелом Фараджем. Вона була створена якраз під вибори до Європарламенту навесні 2019 року і одразу ж зайняла перше місце у Сполученому Королівстві, набравши 31,6 % голосів (Results of the European elections 2019). Політики популісти-евроскептики активно агітували під час референдуму, а після перемоги займались політичним тиском на британський уряд та збільшенням політичного впливу. І це все здійснює непарламентська «Партія Брекзиту».

Надя Урбанаті у своїй книзі «Викривлена демократія. Думка, істина, народ» стверджує, що популістський рух має основну рису – ворожість до лібералізму та принципів ліберальної демократії, так само

як і до прав меншин, поділу влади та багатопартійної системи. Вона активно критикує парламентську демократію. Авторка підкреслює, що популістські рухи, що прийшли до влади та очолили уряд, схильні до радикальних реформ у державі, що ведуть до деконструкції моделі ліберальної демократії. Фактично вони послаблюють всю державну систему, намагаючись сконцентрувати якомога більше виконавчої влади у своїх руках, не зважаючи при цьому на права меншин та істотно послаблюючи опозицію (Урбинати 2016: 248).

Британський уряд зіткнувся з проблемою поляризації суспільства на тих, хто виступає людей за Брекзйт і тих, хто проти. Неспроможність наступного (після Девіда Кемерона) консервативного уряду Терези Мей за 2 роки знайти компромісне рішення з Європейським Союзом та провести це рішення у парламенті в умовах саботування та розкитування уряду не тільки опонентами консерваторів – лейбористами, а й самими консервативними депутатами, які фрагментувались на групи інтересів, призвело до принизливої відставки уряду Терези Мей. Прихід до влади внаслідок внутрішньопартійних виборів у лавах консерваторів, Бориса Джонсона – одного з політиків, що лобіювали Брекзйт в середині консервативної партії, не залишив жодного проєвропейського політика в британському уряді.

Уряд Терези Мей був у цілому проєвропейським і намагався провести Сполучене Королівство через вихід з Європейського Союзу у м'який спосіб, без серйозних соціально-економічних і політичних потрясінь, а тим паче не провокуючи економічну та політичну кризу. Окрім цього, безпекова та міграційна ситуація у Сполученому Королівстві у разі нерегульованого виходу з Європейського Союзу, або як називають це ЗМІ – «жорсткого Брекзйту», може спровокувати масштабну політичну кризу у Північній Ірландії, де ще у 90-х роках ХХ ст. тлів конфлікт.

Кабінет Бориса Джонсона вирізняється тим, що сам прем'єр-міністр та призначені міністри є за своїми поглядами євроскептиками, які виступають за нерегульований вихід з Європейського Союзу.

Криза ліберально-демократичної моделі у Сполученому Королівстві полягає у

порушенні стійкості та стабільності функціонування такої моделі в умовах світової глобалізації та посилення наднаціональних структур. Функціонування цієї моделі зіткнулось з проблемою пристосування та реакції до нових викликів. Вона виявилась негнучкою до змін та нездатною підтримувати необхідну політичну участь у нових умовах.

Ліберально-демократична модель у Сполученому Королівстві не змогла адаптуватись до посилення Європейського Союзу, тому у червні 2016 року 51,9 % британців проголосували за вихід з Союзу. Таким чином, ліберальна демократія намагається забезпечити себе від трансформацій та підтримати внутрішню легітимність своїх інститутів, аби повернути відчуття політичної участі британців.

ЛІТЕРАТУРА

Хелд, Д. 2014. *Моделі демократії. Третє видання*. М.: Издательский дом «Дело».

“EU referendum 'within a year: David Cameron fast-tracks vote on Britain's membership of European Union to June 2016”, *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/service/contact-us-759589.html>

“Referendum Results. The United Kingdom. 2016”, *The Electoral Comission* URL: <https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>

Урбинати, Н. 2016. *Искаженная демократия. Мнение, истина и народ*. М.: Изд-во Института Гайдара.

REFERENCES

Kheld, D.2014. *Models of democracy. Third edition*. М.: *Publishing House "Delo"* (in Russian)

“EU referendum 'within a year: David Cameron fast-tracks vote on Britain's membership of European Union to June 2016”, *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/service/contact-us-759589.html>

“Referendum Results. The United Kingdom. 2016”, *The Electoral Comission* URL: <https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>

Urbynaty, N. 2016. *Distorted democracy. Opinion, truth and people*. М.: *Publishing House of the Gaidar Institute*. (in Russian)

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст, список літератури – 12 рт через півтора інтервали.

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 рт. **Прізвище та ініціали** автора (ів) малими жирними літерами через кому – у правому куті - 12 рт., на рядок нижче – місце роботи – 10 рт. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 12 рт., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – три анотації (українською, російською та англійською мовами (не менше 1800 знаків без пробілів). Переклад англійською має бути професійним. Перед російською та англійською анотаціями друкується прізвище, ініціали, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 12 рт. курсивом.

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Мордовець 2014: 243); (Від Майдану-табору 2014). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем

Наприклад:

ЛІТЕРАТУРА

Журнальні статті:

Sartori, Giovanni. 2004. “Where is Political Science Going?” *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André. 1999. “Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey,” *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. “Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення”, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукот, С. 2016. “Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій”, *Держава та регіони. Серія Державне управління*, 1 (53): 133-137.

Розділи у книгах:

Norris, Pippa. 1996. “Candidate Recruitment.” In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris, eds. *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Петров, И. Г. 2002. “Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии”. В: *Человек как субъект культуры*. М. : Наука: 112-130.

Книги:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Арриги, Джованни. 2009. *Адам Смит в Пекине: что получил в наследство XXI век*. М.: Институт общественного проектирования.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>

Після цього слід додати список літератури (References) транслітерацією, а саме: якщо література складається з джерел українською та російською мовою, ім'я та ініціали, а також найменування видання пишемо латиницею (транслітерацією), а назву статті, книги, міста видання – у перекладі на англійську. Якщо вся література англомова, то нічого вже роботи не треба.

Примітки можна розміщати у кінці сторінки

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. – №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор,

виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Текст друкується через 1,5 інтервали. Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 12, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. Поля:, зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Публікація статті є платною. Якщо автор хоче отримати примірник Вісника, слід вказати це у заявці, при цьому вказати точну адресу, телефон.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, російською та англійською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

В І С Н И К
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 35

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 1.10.2019. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк ризограф. Ум. друк. арк. 7,5 Обл.-вид. арк. 9,4

Зам. № 80/19 Наклад 100 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
